

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ - ΤΟΜΟΣ Α'

Τόμος χαριστήριο
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ - ΤΟΜΟΣ Α'

Τόμος χαριστήριο
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη
Νίκος Καραπιδάκης
Τζελίνα Χαρλαύτη
Θεοδόσης Πυλαρινός

Επιμέλεια έκδοσης
Θεοδόσης Πυλαρινός

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος

Εκτύπωση
FOTOLIO + TYPICON A.E.

Βιβλιοδεσία
Ροδόπουλος - Ηλιόπουλος Α.Ε.

Εικόνα εξωφύλλου:
De Stadt Korfu; eertyts Korcyra in't Verschiet,
Dapper 1688. Χαλκογραφία της πόλης της Κέρκυρας,
Scrapbooks Φ 50, v.1, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη,
Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθήνας.

ISSN: 1791-289X

© 2007: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Ριζοσπαστών Βουλευτών 7, 49 100 Κέρκυρα

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Ιωάννη Θεοτόκη 72, 491 00 Κέρκυρα
Τηλ.: 26610 87 330, 87 331

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΖΗΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Οί ζητείες ἀποτελοῦσαν ἓνα ἐξαιρετικὰ διαδεδομένο φαινόμενο μετὰ τὴν πτώση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐντὸς τοῦ ὀθωμανοκρατούμενου χώρου ἀλλὰ καὶ πολὺ πέρα ἀπὸ αὐτόν. Ζητείες ἐκτελοῦνταν ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες γιὰ τὴν κάλυψη τακτικῶν καὶ ἔκτακτων ἀναγκῶν τους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπλοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀντιμετώπιζαν ποικίλα δεινὰ καὶ προβλήματα. Ἡ λέξις «ζητεία» εἰδικὰ ἀναφερόμενη στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δῆλωνε καταρχὴν ὅλα τὰ συνήθη δοσίματα ποὺ αὐτὸ λάμβανε ἀπὸ τὸ ποίμνιο καὶ τοὺς κληρικούς ποὺ βρίσκονταν στὴ δικαιοδοσία του καὶ ἀποτελοῦσαν μέρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.

Τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση, ἡ δυσκολία συλλογῆς τῶν πατριαρχικῶν φόρων λόγω τῆς ἀπροθυμίας καταβολῆς τους ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες, τὸν κατώτερο κληρὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθόδοξο ποίμνιο εἶχε ἀναγκάσει τοὺς Πατριάρχες νὰ ἀναχωροῦν προσωπικὰ σὲ περιοδεῖα γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ ἐφοδιαστῆ μὲ σχετικὸ διάταγμα τοῦ σουλτάνου τὸ ὁποῖο θὰ ἐπέτρεπε τὴν περιοδεῖα καὶ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἀσφάλεια τῆ δικῆ του καὶ τῆς συνοδείας του ποὺ συχνὰ τὴν ἀποτελοῦσαν μέλη ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν. Τὸ διάταγμα ἐξασφάλιζε ἐπίσης διευκολύνσεις ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἀρχὲς καὶ τοὺς καδῆδες γιὰ τὸν πειθαναγκασμὸ τῶν δυστροποῦντων χριστιανῶν νὰ καταβάλουν τοὺς φόρους.¹ Ἡ «πατριαρχικὴ ζητεία» καὶ ἡ «τοπικὴ ζητεία» ἦταν ἐπομένως ἀναγνωρισμένες ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἀπὸ ἐνωρίς, κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα μάλιστα ἀναγράφονταν στὸ βεράτιο ποὺ ἐξέδιδε ὁ σουλτάνος γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πατριάρχου.²

Στὰ κείμενα ὅμως τῆς Τουρκοκρατίας ἡ λέξις «ζητεία», ἢ σὲ μερικὲς περιπτώσεις «ζήτη», χρησιμοποιοῦται συνηθέστατα γιὰ νὰ χαρακτηρίσει μιὰ κοινό-

1. Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, *Δέκα τουρκικὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (1483-1567)*, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Πηγὲς 2, Ἀθήνα 1996, σ. 102-103, 165, 171-172.

2. Παρασκευᾶς Κονόρτας, *Ὄθωμανικὲς θεωρήσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο*, Ἀθήνα 1998, σ. 386, 475. Βλ. καὶ Μάχη Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, *Ὁ θεσμὸς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας 14ος-19ος αἰῶνας*, Ἀθήνα 1995, σ. 94.

τατη πρακτική που δεν άνηκε στη θεσμοθετημένη κατηγορία που άφορούσε ειδικά τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε οὐσιαστικά μιὰ μορφή ἐράνου, συλλογῆς ἐλεῶν, που πραγματοποιοῦσαν μέσω ἐκπροσώπων τους τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ μοναστήρια, καὶ οἱ μητροπόλεις. Συχνότερα ἀπὸ τὴ λέξη ζητεῖα χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «ταξίδιον», προκειμένου νὰ χαρακτηρίσει τὴν περιοδεῖα γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλεῶν, ἴσως γιὰ νὰ μὴν δημιουργεῖται σύγχυση μὲ τὰ συνήθη δοσιμάτια πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἔτσι, τὸ «ταξίδιον» ἀπέτελεσε ἕναν ἄλλον τρόπο δῆλωσης τῆς ζητείας ἢ τοῦ ἐράνου που τὸν ἀπαντοῦμε συχνὰ σὲ συστατικές ἐπιστολὲς καὶ «ἀπανταχοῦσες». Αὐτοὶ που διεξήγγαν τις περιοδεῖες ζητείας συχνὰ ἀποκαλοῦνται στὰ σύγχρονα κείμενα «ταξιδιάρηδες» ἢ «ταξιδευτές».

Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴ ζητεῖα γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν ὑποχρεωτικῶν δοσιμάτων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν προαιρετικὸ ἔρανο που ἀποσκοποῦσε στὴν κάλυψη ἔκτακτων ἀναγκῶν δὲν εἶναι πάντα σαφῆς ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες μετὰ τὴν Ἄλωση. Ἀπὸ πράξη τοῦ Πατριάρχου Ματθαίου Α' (1397–1410), που δὲν φέρει χρονολογία, βλέπουμε πὼς συνιστᾶ στοὺς ἀρχιερεῖς τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς τῶν Μαγγάνων Λουκά, ὁ ὁποῖος περιόδευε γιὰ τὴ συνάθροιση βοήθειας γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο, τὴν περιποίηση καὶ λυχνοκαΐα τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ γιὰ τὴ συντήρηση τῶν πενόμενων κληρικῶν.³ Πιθανότατα ἡ πράξη αὐτὴ ταυτίζεται μὲ τὴν πληροφορία ἀπὸ ἄλλη πηγὴ ὅτι τὸ 1401, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁ Πατριάρχης Ματθαῖος Α' ἔστειλε ἕνα μοναχὸ νὰ περιοδεύσει σὲ διάφορα μέρη, ἀνάμεσά τους καὶ στὴ Σταυρούπολη, γιὰ τὴ συγκέντρωση ἔκτακτης οικονομικῆς βοήθειας.⁴ Κατὰ τὸν Μανουὴλ Γεδεών⁵ ἡ πρώτη γνωστὴ ἔξοδος γιὰ ζητεῖα πραγματοποιήθηκε κατὰ τὴ δευτέρη πατριαρχία τοῦ Συμεῶν Α' τοῦ Τραπεζουντίου (1482–1486). Στὴ συνέχεια τὸ φαινόμενο γενικεύτηκε ταχύτατα καὶ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ μετὰ οἱ σχετικὲς πληροφορίες εἶναι πολυάριθμες καὶ συχνὰ λεπτομερεῖς.

3. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικὸ Πύνακας. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36–1884*, Ἔκδοσις Δευτέρα ἐπηρεζήμενη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχειρῶν σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως, ἀνασύνταξη κειμένου, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, πίνακες, εὔρετήρια Νικόλαος Λύκ. Φορόπουλος, Ἀθήνα 1996, σ. 344.

4. Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, δ.π., σ. 103. J. Kabrda, *Le système fiscal de l'église orthodoxe dans l'empire Ottoman (d'après les documents turcs)*, Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, facultas Philosophica, Brno 1969, σ. 72–73. P. Konortas, «Les contributions ecclésiastiques 'Patriarchiké Zéteia' et 'Basilikon Charatzion'». Contribution à l'histoire économique du Patriarcat Oecuménique aux XVe et XVIe siècles», *Actes du Iie Colloque International d'Histoire, Economies Méditerranéennes: Equilibres et Intercommunications XIIIe-XIXe siècles*, Ἀθήνα 1986, τ. III, σ. 219–234.

5. *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 1453–1913*, Ἀθήνα 1939, σ. 315–316.

Τὰ χρήματα ἢ ἄλλα ποικίλα ἀφιερῶματα ποὺ συλλέγονταν μὲ τὶς ζητεῖες ἀνακούφιζαν τὴν Ἐκκλησία καὶ τὰ καθιδρύματά της ἀπὸ δυσβάστακτα χρέη ἢ ἄλλες ἔκτακτες ἀνάγκες ποὺ προέκυπταν κατὰ διαστήματα στοὺς χαλεποὺς ἐκείνους χρόνους. Ἀκόμα καὶ πάγιες ἀνάγκες ἔπρεπε συχνὰ νὰ καλυφθοῦν ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτή, ποὺ χρηματοδοτοῦσε ἐπίσης καὶ τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ οἱ ναοὶ χρειάζονταν ἐπίσης χρήματα γιὰ νὰ πληρῶσουν συσσωρευμένα χρέη, ἔκτακτα δοσίματα, ἢ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἄδεια γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση ἢ τὴν ἀνακαίνισή τους εἴτε ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου, εἴτε ἀπὸ τὶς ποικίλου εἴδους φυσικὲς ἢ ἄλλες καταστροφές ποὺ προκαλοῦνταν ἀπὸ πολεμικὲς ἢ ληστρικές ἐπιχειρήσεις. Εἶναι εὐλογο πὼς ἡ σημασία τῶν ζητειῶν ἦταν μεγάλη εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ τὰ συνήθη δοσίματα πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο εἴτε γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλεημοσύνης γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπίσημη πατριαρχικὴ ζητεία ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἢ μὴ καταβολὴ της, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων δοσιμάτων, ἀποτελοῦσε συχνὰ λόγὸ καθάρσεως ὧν ἀρχιερέων ἀρνοῦνταν νὰ τὴν καταβάλουν ἢ καὶ ἀφορισμοῦ. Τὴν ἴδια σπουδαιότητα εἶχε καὶ ἡ κατακράτηση τῶν προσφορῶν τῶν χριστιανῶν ποὺ προορίζονταν γιὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα ἢ τῶν ἐλεῶν ποὺ δίνονταν ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ εἶχαν ἐκδοθεῖ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις ποὺ κατέτασσαν τὶς ὑπεξαιρέσεις αὐτὲς ἀνάμεσα στὶς πράξεις ποὺ ἀφορίζονταν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.⁶

Παράλληλα, συχνότατες ἦταν οἱ ζητεῖες ποὺ πραγματοποιοῦσαν γιὰ ἰδιωτικούς λόγους κάθε εἴδους κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Τὸ φαινόμενο τῆς διεξαγωγῆς ζητείας ἀπὸ τοὺς πέννητες ἰδιῶτες, ἴσως μὲ κάποια ἄλλη μορφή ἀπὸ αὐτὴν ποὺ τὸ γνωρίζουμε κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, δὲν ἦταν ἄγνωστο καὶ κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Ἦδη στὸν ΙΑ' Κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου προβλέπεται νὰ δίνονται ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς ἐπιστολὲς καλούμενες «εἰρηνικὲς» καὶ ὄχι συστατικὲς «πρὸς τοὺς πέννητας καὶ δεομένους ἐπικουρίας», προφανῶς γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπαιτήσουν γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλεῶν. Ἀργότερα, ὁ Ζωναρᾶς σχολιάζοντας τὸν Κανόνα αὐτὸ γράφει:

Τοῖς γοῦν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐπικουρίας δεομένοις ἐνεχειρίζον ἐπιστολάς οἱ ἐπίσκοποι, βοηθούσας αὐτοῖς, ἐφ' οἷς ἐδέοντο κάκειναι δὲ εἰρηνικαὶ ἐκαλοῦντο, ὡς εἰρήνην βραβεύουσαι τοῖς δι' ἄρηγην ἀρχόντων, ἢ δυναστευόντων, ἄδικον γνώμην πάσχουσι.

6. Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης, *Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιητῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1997, σ. 266.

Στή συνέχεια μάλιστα διευκρινίζεται ότι σύμφωνα με τον ΙΑ' Κανόνα έπρεπε οί έπιστολές αυτές νά παρέχονται κατόπιν δοκιμασίας, ώστε νά μήν έλεείται κάποιος πού είχε άδικήσει, άκόμη κι άν ήταν πτωχός. Άνάλογα έρμηνεύει τόν Κανόνα και ό Βαλασαμών, ό δέ Άριστήνός προσθέτει «οί γοϋν δεόμενοι βοηθείας πένητες, μετά ειρηνικών έπιστολών οδεύειν οφείλουσιν, 'ν' έλεώνται υπό τών δυναμένων βοηθείν αυτοίς [...]».⁷ Συνάγεται έπομένως ότι οί ζητείτες τών πενήτων και τά άπαιτούμενα ειρηνικά γράμματα εκ μέρους τών ιεραρχών συνεχίζονταν καθ' όλην τή διάρκεια τής Βυζαντινής Αύτοκρατορίας.

Στή μεταβυζαντινή περίοδο τά ειρηνικά γράμματα, άποκαλούμενα πλέον «συστατικά», εκδίδονταν τόσο για τούς πένητες ιδιώτες όσο και για τούς κληρικούς πού διεξήγαν ζητεία. Αύτά μαζί με άλλου τύπου έγγραφα, όπως «άπανταχοϋσες», κατάστιχα τών «ταξιδιωτών», όθωμανικά διατάγματα για τή άκώλυτη διεξαγωγή ζητείας, έπιστολές, κ.λπ., άλλα δημοσιευμένα και άλλα άκόμη άνέκδοτα, καθώς και πλείστες άναφορές στο θέμα τών ζητειών στο πλαίσιο άλλων θεμάτων, μās επιτρέπουν σήμερα νά προσεγγίσουμε σχετικά ίκανοποιητικά τό φαινόμενο τής ζητείας, για τό όποιο δέν ύπάρχει ένα συνθετικό έργο.⁸

Μιά άπόπειρα άδρομερούς παρουσίασης του θέματος θά επιχειρηθεί πύ κάτω. Θά επικεντρωθεί στα κοινά χαρακτηριστικά του φαινομένου και θά εξετάσει κυρίως τό γενικό πλαίσιο, μέσα από επιμέρους παραδείγματα και παραμέτρους του.

Οί εκκλησιαστικές ζητείες διεξάγονταν, όπως είναι εύλογο, κυρίως από κληρικούς. Οί έπίσημοι άπεσταλμένοι τών Πατριαρχείων, τών μητροπόλεων ή τών μονών, περιέρχονταν όχι μόνο τόν χώρο τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας αλλά και άλλες χώρες εκτός αυτής επικαλούμενοι τή φιλευσπλαχνία ήγεμόνων και άπλών ανθρώπων για τή συναγωγή χρημάτων. Οί διεξάγοντες τή ζητεία ταξίδευαν ως επί τό πλείστον ανά δύο ή και περισσότεροι μαζί για ασφάλεια και άλληλοβοήθεια.⁹ Όταν ένας Πατριάρχης άναχωρούσε προσωπικά για διεξαγωγή ζητείας, τότε ή συνοδεία του ήταν μεγαλύτερη. Τό Πατριαρχείο

7. Γ.Α. Ράλλης - Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τών θείων και Ιερών κανόνων: τών τέ Αγίων και πανεφώνων Αποστόλων, και τών Ιερών Οικουμενικών Συνόδων, και τών κατά μέρος Αγίων Πατέρων*, τ. Β', Αθήνα 1852, σ. 243-246.

8. Ένδεικτικά βλ. Πηνελόπη Στάθη, «Τό άνέκδοτο όδοιπορικό του Χρυσάνθου Νοταρά», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 1 (1984) 127-129. Τής ίδιας, «Τά κατάστιχα συλλογής έλεών του Παναγιού Τάφου, ή μελέτη και ή προβληματική τους», *Επιστημονικές Άνακοινώσεις* (22-30 Νοεμβρίου 1979), Σύλλογος Έπιστημονικού Προσωπικού τής Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1984, σ. 125-129.

9. Κατάλογος ταξιδιωτών του Παναγιού Τάφου για τό 1697 δημοσιεύτηκε από τόν Αθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα στο *Άνάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας ή Συλλογή άνεκδότων και σπανίων ελληνικών συγγραφών περι τών κατά τήν Έσών ορθοδόξων εκκλησιών και μάλιστα τής τών Παλαιστινών*, τ. Δ', Πετρούπολη 1894, σ. 53-54.

Ἱεροσολύμων φρόντιζε νὰ στέλνει ἐπικεφαλῆς τοῦ «ταξιδίου» ἕναν πρωτοσύγκελλο, ἐνῶ τὰ μοναστήρια, ὅταν ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα, ἔστελναν ἕναν προηγούμενο, διότι ἔτσι ἡ ἀποστολή τους ἀποκτοῦσε μεγαλύτερο κύρος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ποὺ ἀπουσίαζαν κάθε φορά γιὰ ζητεία φυσικά δὲν ἦταν πάντα σταθερὸς καὶ προφανῶς ἦταν συνάρτηση τῶν ιδιαίτερων ἀναγκῶν, τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν κάθε μονῆς.

Ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ ταξιδεύοντες γιὰ ζητεία τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὄλοι οἱ πένητες, ἔπρεπε νὰ φέρουν μαζί τους ἀπαραιτήτως ἕνα ἢ περισσότερα συστατικά γράμματα ἀπὸ τὸν Πατριάρχη ἢ ἄλλον ἀρχιερέα, ἢ τὸν ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ στὸ ὁποῖο ἀνήκαν. Στὰ γράμματα αὐτά, μετὰ ἀπὸ μιὰ γενική συνήθως θεώρηση τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὡς χριστιανικῶν ἀρετῶν, δηλώνονταν ἡ ταυτότητα τῶν φερόντων. Συχνότατα ἀκολουθοῦσε ἡ διεκτραγώδηση τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους γινόταν ἡ ζητεία, π.χ. ἡ οἰκτρή θέση στὴν ὁποία εἶχε περιέλθει τὸ Πατριαρχεῖο ἢ τὸ μοναστήρι ἢ ὁ ἰδιώτης. Τέλος, γίνονταν ἐπίκληση στὰ φιλεύσπλαχνα χριστιανικά αἰσθήματα κλήρου καὶ λαοῦ, ἡγεμόνων, ἀρχόντων καὶ ἀπλῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν παροχή ἐλέους πρὸς τοὺς ἐπαιτοῦντες. Τὸ περιεχόμενο δηλαδή τῶν συστατικῶν αὐτῶν γραμμάτων ὅσον ἀφορᾶ στὴ δομὴ του ἦταν τυποποιημένο, διότι τὰ ιδιαίτερα συστατικά του δηλαδή ὀνόματα, τόποι, αἷτια τῆς ζητείας, φυσικά, διαφοροποιούνταν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδικὰ συστατικά γράμματα ποὺ ἔφεραν μαζί τους οἱ περιοδεύοντες, οἱ Πατριάρχες εἰδοποιοῦσαν παράλληλα γιὰ τὴ διεξαγωγή τῆς ζητείας καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ τὴν πραγματοποιοῦσαν τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτες τῶν ὀρθόδοξων ἐπαρχιῶν καὶ ἅπαντες τοὺς χριστιανοὺς τοῦ ποιμνίου τους μὲ τίς γνωστὲς «ἀπανταχοῦσες», ἐγκύκλιες ἐπιστολὲς μὲ τίς ὁποῖες τοὺς προέτρεπαν παράλληλα νὰ ἐνισχύσουν τοὺς «ταξιδιωτές». ¹⁰ «Ἀπανταχοῦσες» μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο ἐξέδιδαν ἐπίσης οἱ μητροπολίτες, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πρωτοπαπάδες καὶ ἡγούμενοι μονῶν. Συχνά, τὰ συστατικά γράμματα φαίνονται νὰ ταυτίζονται μὲ τίς «ἀπανταχοῦσες», στὴν πραγματικότητα ὁμως δὲν συνέβαινε πάντα αὐτό. Ἡ ἐντύπωση δημιουργεῖται διότι συνήθως διασώζονται οἱ «ἀπανταχοῦσες» καὶ ὄχι καὶ τὰ συστατικά γράμματα. Βεβαίως καὶ τὰ δύο περῖεχαν λίγο ὡς πολὺ ἀντίστοιχες πληροφορίες.

Ὅταν τὴ ζητεία ἐκτελοῦσαν κληρικοί, στὰ ἐγκύκλια αὐτὰ γράμματα τοῦ Πατριαρχείου, ἢ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, συνηθέστατα ἀναφερόταν ὅτι αὐτοὶ εἶχαν τὴν ἄδεια νὰ ἐκτελοῦν διάφορες ἱεροπραξίες, πράγμα ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σημαντικὲς πηγὲς ἐσόδων τους. Ὅταν οἱ ἐπαιτοῦντες

10. Πηνελόπη Στάθη, Χρῆσανθος Νωταράς, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Ἀθήνα 1999, σ. 130, 136-137.

ἔφταναν σὲ περιοχὴ ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, χρησιμοποιώντας τὶς συστατικὲς τοὺς ἐπιστολὲς ἢ μιὰ ἡγουμενικὴ ἢ πατριαρχικὴ «ἀπανταχοῦσα», ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσουν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἄδεια τοῦ τοπικοῦ ἱεράρχη, ποὺ μὲ τὴ σειρά του μὲ νέα «ἀπανταχοῦσα», τοὺς συνιστοῦσε στοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας του. Ἡ παροχὴ ἄδειας γιὰ ζητεῖα ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς συχνὰ γινόταν ἀντικείμενο συναλλαγῆς, καθὼς ὀρισμένοι μητροπολίτες ἀρνοῦνταν νὰ τὴν δώσουν ἢ νὰ ἐκδώσουν συστατικὰ γράμματα, ἂν δὲν λάμβαναν ὡς ἀντάλλαγμα κάποιον ποσὸ ἀπὸ τὸν «ταξιδιάρη» μοναχό.¹¹

Ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπαιτεῖτο ἐπίσης εἰδικὴ ὀθωμανικὴ ἄδεια γιὰ τοὺς ἐπαιτοῦντες. Ἡ ἄδεια θὰ ἐπέτρεπε τὴν περιοδεία καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη διέλευσή τους ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ θὰ τοὺς ἀπάλλασσε ἐπίσης ἀπὸ φορολογικὲς ὑποχρεώσεις πρὸς τὶς τοπικὲς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς, οἱ ὁποῖες συχνότατα προσπαθοῦσαν νὰ ἀποσπᾶσουν αὐθαίρετα ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς μέρος τῶν ἐσόδων τους, ἢ ἐπιχειροῦσαν νὰ εἰσπράξουν φόρους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκεῖνοι ἦταν νόμιμα ἀπαλλαγμένοι. Ἔτσι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση γιὰ ζητεῖα, γινόταν προσπάθεια νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ ἀπαραίτητα ὀθωμανικὰ ἔγγραφα ποὺ θὰ ἀπέτρεπαν τὶς παρενοχλήσεις τῶν μοναχῶν καὶ θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν κατοχὴ ὧσων θὰ συγκεντρώναν. Τὸ 1559 π.χ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Γερμανὸς πέτυχε νὰ ἐξασφαλίσει ἀπὸ τὴν Πύλη τὴν ἀνενόχλητη περιοδεία γιὰ ζητεῖα τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Τάφου.¹²

Σωζόμενα ὀθωμανικὰ ἔγγραφα μᾶς παρουσιάζουν λεπτομερέστερα τοὺς τύπους τῶν ὀθωμανικῶν ἐγγράφων, φερμάνια ἢ τεσκερέδες, ποὺ ἔφεραν μαζί τους οἱ μοναχοί. Γνωρίζουμε π.χ. ἓνα φερμάνι τοῦ ἔτους 1707 ποὺ δόθηκε σὲ Ἁγιορείτη μοναχὸ τῆς μονῆς Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος θὰ περιόδευε στὴ διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Θεσσαλονίκης. Στὸ φερμάνι αὐτὸ ἐντελλόταν ἐπίσης ὁ καδῆς νὰ φροντίσει ὥστε νὰ μὴ δημιουργηθοῦν προσκόμματα στὴν παραλαβὴ ἀπὸ τὸν μοναχὸ τῶν ἀφιερωμένων στὸ μοναστήρι του κήπων, ἀμπελώνων, μύλων καὶ λοιπῶν κτημάτων.¹³ Σώζεται ἐπίσης ἓνας τεσκερὲς τοῦ 1796 ποὺ δόθηκε στὸν Δωρόθεο καὶ τὸν συνταξιδιώτη του, μοναχοὺς τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ποὺ ἀναχωροῦσαν γιὰ ζητεῖα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ Βουκουρέστι, προκειμένου νὰ μὴ ἐμποδιστεῖ ἢ διέλευσή τους ἀπὸ τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς ζαμπίτες.¹⁴

11. Βλ. πῶς κάτω σ. 278–279.

12. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἔκδοσις ἐπισημειωμένη, Ἀθήνα 1970, σ. 524.

13. Βαρλαάμ Γρηγοριάτης, *Ἐγγραφα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου*, τ. Α'. I. *Ἐγγραφα γενικὰ* – II. *Ἐγγραφα τοῦ μοναστηριακοῦ δάσους*, Θεσσαλονίκη 1929, σ. 14–15.

14. Φωκίων Π. Κοτσαγεώργης, *Ἡ ἀθωνικὴ μονὴ Ἁγίου Παύλου κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 196, 237–238.

Ἡ μεγαλύτερη πάντως δημοσιευμένη σειρά ὀθωμανικῶν ἐγγράφων, 172 συνολικά, ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀφοροῦν ζητεῖες προέρχεται ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ. Στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ σαράντα τέσσερα σωζόμενα φερμάνια ποὺ ἐκτείνονται χρονικὰ ἀπὸ τὸ 1667 μέχρι τὸ 1857 γίνεται ἰδιαίτερη μνεῖα στὴν ἀπαγόρευση παρενόχλησης τῶν Συναϊτῶν μοναχῶν κατὰ τὶς ζητεῖες τους ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἀρχές. Ἀπαγορευόταν ἐπίσης νὰ τοὺς ἐκβιάζουν τὰ τελωνεῖα γιὰ τὴν εἴσπραξη φόρων καὶ δασμῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἀπαλλαγμένοι. Τέλος, διατάσσονταν οἱ διάφοροι ἀξιωματοῦχοι νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν παράνομη ἀπόσπαση χρημάτων ἢ ἄλλων ἀγαθῶν ποὺ συγκέντρωναν οἱ Συναῖτες ἀπὸ συνεισφορὲς τοῦ κόσμου.¹⁵ Στὴν ἴδια σειρά ὀθωμανικῶν ἐγγράφων ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ τεσκερέδες, συστατικὰ ἔγγραφα φορολογικῆς ἀπαλλαγῆς καὶ προστασίας ποὺ ἐπέτρεπαν ἐπίσης νὰ περιοδεύουν οἱ μοναχοὶ καὶ νὰ παραλαμβάνουν ἀφορολόγητα τὶς ἐλεημοσύνες.¹⁶

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα ἔγγραφα ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ἓνα φερμάνι τῆς 11ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1754 τοῦ Μαχμούτ Α' (1730–1754) ποὺ ἀπευθύνεται στοὺς καδῆδες τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολίας, περιοχὲς ὅπου θὰ περιόδευε γιὰ ζητεῖα ὁ Συναϊτῆς μοναχὸς Διονύσιος, ὁ ὁποῖος εἶχε κάνει καὶ τὴν αἴτηση γιὰ τὴν ἐκδοσὴ του. Ἐνα νεότερο φερμάνι τῆς 12ης Μαρτίου τοῦ 1754, τοῦ σουλτάνου Ὀσμάν Γ' (1754–1757) αὐτὴ τὴν φορὰ, ἐπανεπιβεβαίωνε τὸ παλαιότερο κατόπιν νέας αἴτησης τοῦ Διονυσίου.¹⁷

Ὅταν τὸ ταξίδι γινόταν σὲ ἄλλο κράτος, τὸ συστατικὸ γράμμα ἢ ἡ «ἀπανταχούσα» τοῦ «ταξιδιώτη» ἔπρεπε νὰ φέρει τὴν ἐπικύρωση τοῦ γνήσιου τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ποὺ εἶχε ἐκδώσει τὴ συστατικὴ ἐπιστολὴ. Ἐπρεπε ἐπίσης, πρὶν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ ἀποκτήσει διαβατήριο ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ τῆς ξένης χώρας στὴν ὁποία ἤθελε νὰ μεταβεῖ.¹⁸ Δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὰ τηροῦνταν πάντα, ἢ ὅτι ὅλοι εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ τὰ ἐξασφαλίσουν, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δείχνουν πὼς αὐτὸς τουλάχιστον ἦταν ὁ κανονικὸς τρόπος τῆς νόμιμης ἀναχώρησης προκειμένου νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἄσκηση ζητεῖας στὸ ξένο κράτος. Πιθανότατα, οἱ νομότυπες αὐτὲς διατυπώσεις συχνὰ παραβιάζονταν.

Δείγμα ἐπικυρωμένου συστατικῶν γράμματος σώζεται σήμερα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Πρόκειται γιὰ ἓνα περγαμηνὸ συστατικὸ γράμμα τοῦ Οἴκου-

15. Παῦλος Χιδίρογλου, «Κατάλογος ἐπισήμων ὀθωμανικῶν ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ», Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (Κύπρου), τ. 10 (1979–1980), σ. 328–351.

16. Στὸ ἴδιο, σ. 360–403.

17. Στὸ ἴδιο, σ. 333–334.

18. Πρὸς βλ. πρὸ κάτω, σ. 289.

μεικτού Πατριάρχη Κυρίλλου Α' του Λουκάρεως, με το οποίο συνιστά τον Ίωακείμ, ήγούμενο της μονής Μεταμορφώσεως του Δουσίκου στη Θεσσαλία, ο οποίος θα περιόδευε σε βενετοκρατούμενες περιοχές, στην Κρήτη, τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα. Το γράμμα φέρει την επικύρωση του γνήσιου της υπογραφής του Πατριάρχη από τον βάλιο της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη *Pietro Foscarini*.¹⁹ Η επικύρωση αυτή χρειαζόταν γιατί, όπως θα δούμε πιο κάτω, κυκλοφορούσαν πολλά πλαστά ή φαλσιδευμένα συστατικά γράμματα ή άλλα έγγραφα που χρησιμοποιούνταν σε ζητείες. Τόσο από το προαναφερθέν συστατικό γράμμα του Κυρίλλου Λουκάρεως όσο και από σωζόμενες «άπανταχοῦσες» είναι φανερό πως γινόταν προσπάθεια τα έγγραφα αυτά να διαθέτουν την επισιμότητα που άρμοζε στο αξίωμα του εκδότη τους. Συχνά ήταν περγαμηνά και όρισμένα έφεραν κάποιου είδους εικονογράφηση που θα τα καθιστούσε βεβαίως πιο έντυπωσιακά στους ανθρώπους στους οποίους θα τα επιδεικνυαν.²⁰

Στην ξένη επικράτεια ο «ταξιδιώτης» χρειαζόταν απαραίτητα την άδεια του ξένου ήγεμόνα και νέα συστατικά γράμματα από τον ίδιο ή και από άλλα σημαίνοντα πρόσωπα της χώρας. Έχοντας δηλαδή το πρώτο συστατικό γράμμα ή την «άπανταχοῦσα», ο έξερχόμενος σε ζητεία έπρεπε κατόπιν να αποκτήσει διαδοχικά, ανάλογα γράμματα και άδειες άσκησης της έπαιτειας σε όποια περιοχή ταξίδευε. Στην πράξη όμως, όπως θα δούμε πιο κάτω, σε όρισμένες τουλάχιστον περιοχές, ο κανόνας αυτός παραβιαζόταν από τους έπαιτούντες που δεν έμφανίζονταν για να ζητήσουν την απαραίτητη άδεια άσκησης ζητείας.

Η άδεια των βενετικών αρχών ήταν επίσης απαραίτητη για τη διεξαγωγή

19. Αρχείο Γενναδείου Βιβλιοθήκης 79. 5. Βλ. επίσης *Ταξίδι στον κόσμο των χειρογράφων*, Κατάλογος Έκθεσης Χειρογράφων Γενναδείου Βιβλιοθήκης, Αθήνα 2004, σ. 47-48, πίνακας 14. Συστατικά γράμματα και «άπανταχοῦσες» της μονής Δουσίκου σώζονται και στο Βυζαντινό Μουσείο. Βλ. Δημήτριος Ί. Πάλλας, «Κατάλογος των χειρογράφων του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 11 (1935) ε' (άρ. 6), εγ' (άρ. 18). Του ίδιου, *Κατάλογος των χειρογράφων του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών*, Μέρος τρίτον μετά γενικῶν Έρετηριῶν, Αθήνα 1955, σ. 94 (άρ. 40). Οι μοναχοί της μονής Δουσίκου ταξίδευαν σχεδόν συνεχώς σε ζητείες με τα λείψανα του αγίου Βησσαρίωνα, ο οποίος έθεωρείτο ότι προστάτευε από την πανώλη, συχνά και ως προσκεκλημένοι ήγεμόνων της Μολδοβλαχίας αλλά και κοινοτήτων για τον φόβο της πανώλης: Ελένη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Περά λείψανα και οικονομικά προβλήματα. Η διάδοση της λατρειας του αγίου Βησσαρίωνα», *Τρικαλινά* 17 (1997) 193-212.

20. Βλ. και Κωνσταντίνος Μέρτζιος, «Ο Μικρός Έλληνομνημων», *Ανάπτυκτον Περιοδικού Ήπειρωτική Έστία*, Ίωάννινα 1960, σ. 53-54. Δημήτριος Ί. Πάλλας, δ.π., *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 11 (1934/5) εγ' (άρ. 18). *Ημερολόγιο 2004 Calendar*, Γενικά Αρχεία του Κράτους 90 χρόνια, όπου και φωτογραφία «άπανταχοῦσας» υπέρ της μονής του Αγίου Γεωργίου στο Καστελλόριζο του Έτους 1640. Πρβλ. και πιο κάτω σ. 284.

ζητείας στην επικράτεια της Βενετίας από ύπηκούς της, όπως είναι άλλωστε αναμενόμενο. Ωστόσο, λόγω της έλλειψης έρευνών γύρω από τις ζητείες στις βενετοκρατούμενες περιοχές, δεν διαθέτουμε μέχρι στιγμής έναν ανάλογο γνωστό αριθμό παραδειγμάτων από τις περιοχές αυτές. Γνωρίζουμε μόνο την περίπτωση χορήγησης άδειας ζητείας στους μοναχούς της μονής της Θεοτόκου των Στροφάδων.²¹ Θα δούμε όμως, επίσης πιο κάτω, τις συστηματικές προσπάθειες έλέγχου και παρακολούθησης των ζητειών από τους Μ. Πρωτοπαπάδες της Κέρκυρας στο νησί αυτό που αναμφίβολα αντανακλούν και τις αντίστοιχες διαθέσεις των βενετικών αρχών. Άλλωστε και βενετικές πηγές αναφέρουν την εισροή επιτρόπων και άπεσταλμένων των Πατριαρχών στην Κρήτη που, μεταφέροντας έγγραφα με τις εulογίες τους ή αφοριστικά, έφευγαν τελικά από εκεί πλούσιοι από τις έλεημοσύνες που συγκέντρωναν.²²

Ήδη παρατηρήθηκε ότι έχουν σωθεί αρκετά συστατικά γράμματα και πολλές «άπανταχοῦσες».²³ Σε μερικές περιπτώσεις γνωρίζουμε έμμέσως ή εικάζουμε την ύπαρξη πολλών περισσότερων. Η ανάγκη συχνής συγγραφής τέτοιων συστατικών ή έγκυκλιων γραμμάτων αντανακλάται και στην ύπαρξη υποδειγμάτων για τη σωστή σύνταξή τους. Βλέπουμε π.χ. στον σε δημόδη γλώσσα *Νομοκάνονα* του Μανουήλ Μαλαξού να περιέχονται ειδικά σχετικά Κεφάλαια:

Κεφάλαιον ΩΝΙ'. Γράμμα, όπερ γράφουν οί άρχιερείς περί ζητείας μοναστηρίου, όπου να είναι χαλασμένον και θέλουν, ότι να τó ανακαινίσουν. Κεφάλαιον ΩΝΔ'. Περί του πώς γράφωσιν οί άρχιερείς περί ζητείας, όπου να συκοφαντηθῆ άδίκως. Κεφάλαιον ΩΝΕ'. Γράμμα, όπερ γράφουν οί άρχιερείς περί ζητείας αίχιμαλώτου.²⁴

21. Μαριάννα Κολυβά, «Catastico delle chiese Greche. Καταστίχωση των όρθόδοξων ναών και μονών της Ζακύνθου (τό έτος 1637)», Μνημόσυνο Μανούσου Μανούσακα, *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 193.

22. Eva Tea, «Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Anno accademico 1912-1913*, τ. LXXII, μέρος δεύτερο, σ. 1369.

23. Κατάλογος με συστατικά γράμματα και «άπανταχοῦσες», που είχε συντάξει ό Χρύσανθος Ίεροσολύμων, ανέκδοτα κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους, δίνει ή Πηνελόπη Στάθη, δ.π., σ. 135-137. Πολλά επίσης περιλαμβάνονται σε έργα στα όποια γίνονται παραπομπές στην παρούσα έργασια.

24. *Νομοκάνων Μανουήλ* νοταρίου του Μαλαξού του εκ Ναυπλίου της Πελοποννήσου μετρηχθείς εις λέξιν άπλήν διά την των πολλών ωφέλειαν, Κριτική έκδοσησ υπό † Δημητρίου Σ. Γκίνη και Νικολάου Γ. Πανταζοπούλου, «Νόμος», *Επιστημονική Έπετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Έπιστημών* 1 (1982), Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985, 59, 524-525.

Υποδείγματα για τις ἐπιστολές διαφόρων τύπων που ήταν ἀναγκαίες για τὴ διεξαγωγή ζητείας ἀπαντοῦν καὶ σὲ δύο τουλάχιστον Ἐπιστολάρια τοῦ 18ου αἰώνα. Στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ ἀπαντοῦν τέσσερα ὑποδείγματα:

Πῶς γράφει Ἡγούμενος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὅταν στέλλῃ εἰς ζήτην κανένα Καλόγηρον, τὸ ὅποιον γράμμα λέγουσιν αὐτοὶ Πιττάκιον.

Τὸ ὑπόδειγμα αὐτὸ παρέχεται σὲ δύο μορφές. Ἀκολουθοῦν τρία ἀκόμη:

Γράμμα, ὁποῦ γράφει Μητροπολίτης περὶ ἐλεημοσύνης διὰ Μοναστήριον· Γράμμα, ὁποῦ γράφει Ἐπίσκοπος, ἢ ἕτερος Προεστὼς Μητροπολίτης περὶ ἐλεημοσύνης διὰ πτωχὸν ἄνθρωπον· Γράμμα ἀπανταχοῦ, ὁποῦ γράφεται ἀπὸ μέρους τοῦ Μοναστηρίου.²⁵

Στὸ δεύτερο Ἐπιστολᾶριο δημοσιεύεται ἓνα μόνο ὑπόδειγμα:

Πῶς νὰ γράφῃ Ἡγούμενος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὅταν στέλλῃ εἰς ζητείαν κανένα Καλόγηρον, τὸ ὅποιον γράμμα λέγουσιν ἐκεῖνοι Πιττάκιον.²⁶

Οἱ περιερχόμενοι γιὰ ζητεία μοναχοὶ τὶς περισσότερες φορές ἔφεραν μαζί τους διάφορα λείψανα ἀγίων ἢ κομμάτι τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, σπανιότερα εἰκόνες, καθὼς αὐτὰ κατεξοχὴν βοηθοῦσαν στὴ συγκέντρωση ἐλεῶν. Ὑπῆρχαν, βεβαίως, καὶ περιπτώσεις ποὺ οἱ περιοδεῖες μοναχῶν μὲ τὰ ἱερά λείψανα γίνονταν μετὰ ἀπὸ πρόσκληση ἀπὸ χωριὰ καὶ πόλεις, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, συνήθως σὲ ἐποχές ἐπιδημιῶν καὶ ἄλλων ἐπικίνδυνων γεγονότων εἴτε προληπτικὰ γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τους εἴτε γιὰ τὴν θεραπεία τους. Συχνὰ ἀναλαμβάνονταν καὶ τῶν δύο τύπων οἱ περιοδεῖες, ποὺ οὕτως ἢ ἄλλως κατέληγαν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, τὴ συλλογὴ δηλαδὴ βοήθειας γιὰ τὸ μοναστήρι.²⁷ Προκειμένου νὰ παραλάβουν τὰ ἅγια λείψανα,

25. Σπυρίδων Μήλιος, Ἐπιστολᾶριον, ἦτε ἐπιστολικὸς χαρακτήρ, [Βενετία 1757], φωτοτυχανικὴ ἀνατύπωση, προλ. Κώστας Λάππας, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἐρεῖνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 2003, σ. 261–270.

26. Νέον Ἐπιστολᾶριον Περιέχον διαφόρους χαρακτήρας καὶ ὑποδείγματα Ἐπιστολῶν πρὸς ὅποιον-δήποτε πρόσωπον Ἀξιαματικόν, Ἐκκλησιαστικόν, καὶ Κοσμικόν, μὲ τοὺς Τίτλους αὐτοῦ, κατὰ τὸν κοινὸν τρόπον, ὡς τὴν σημερινὴν συνήθειαν [...], Βενετία 1797, σ. 9–12.

27. Ἀπὸ τὴ μεγάλη σχετικὴ βιβλιογραφία ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα: Ἐλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, ὁ.π., Τρικαλιναῖ 17 (1997) 193–212 καὶ ἰδιαίτερα 193–196. Εὐαγγελ. Ἀ. Σκουβαράς, Ὀλυμπιαῖσιςσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα – κατάλογος τῶν κωδίκων, ἀναγραφῶν καὶ χρονικὰ σημειώματα, ἀκολουθεῖται Παναγιῆς Ὀλυμπιαῖσιςσης.

οί αναχωρούντες σὲ ζητεία μοναχοὶ υπέγραφαν ἀποδείξεις παραλαβῆς τῶν λειψάνων, στίς ὁποῖες ὑπόσχονταν ὅτι θὰ τὰ ἐπέστρεφαν στὴ μονή ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὸ ταξίδι τους. Σὲ μιὰ περίπτωση μάλιστα ἕνας μοναχὸς ποὺ εἶχε χάσει ἕνα ἄγιο λείψανο ὑποσχόταν ὅτι, ἂν τὸ εὑρίσκει, θὰ τὸ παρέδιδε στὴ μονή του. Στὸ μεταξὺ πάντως ἄφηγε γιὰ ἐνέχυρο 100 γρόσια ποὺ θὰ τοῦ ἀποδίδονταν ὅταν θὰ τὸ ἐπέστρεφε.²⁸ Σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία, ἀποτελοῦσε συνήθεια οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ποὺ ἀναλάμβαναν μακρινὰ ταξίδια νὰ φέρουν μαζί τους καὶ τὴ σφραγίδα τῆς μονῆς τους.²⁹ Τέλος, οἱ Ἁγιοταφίτες μοναχοὶ φαίνεται ὅτι μοίραζαν ἀφειδῶς συγχωροχάρτια, προφανῶς ἔναντι ἀντιτίμου, τὰ ὅποια ζητοῦσαν κατὰ καιροῦς νὰ τοὺς ἀποσταλοῦν ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων.³⁰

Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, κυρίως αὐτὲς ποὺ ἀφοροῦσαν τὰ Πατριαρχεῖα ἢ κάποια μεγάλα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἡ ζητεία διεξαγόταν παράλληλα μέσω κουτιῶν ποὺ οἱ περιοδεύοντες μοναχοὶ ἐγκαθιστοῦσαν ἢ περιέφεραν σὲ ἐκκλησίες τῆς Κωνσταντινούπολης, διαφόρων μητροπόλεων, καὶ τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν.³¹ Ἡ συνήθεια αὐτὴ δὲν ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικὰ ἐλληνικὸ φαινόμενο. Εἶναι γνωστὴ ἡ περίπτωση τῆς συλλογῆς χρημάτων ποὺ πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀγγλία μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Πάπα προκειμένου

ἔγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336–1900), Ἀθήνα 1967, σ. 90. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Καισάριος Δαπόντες (1714–1784)», *Θεολογία* 13 (1935) 234–235. Εὐθύμιος Θ. Σουλογιάννης, «Καισάριος Δαπόντες (1714–1784). Ἡ ζωὴ, ἡ μόρφωση καὶ οἱ γνωριμίες του», *Θησαυρίσματα* 34 (2004) 453. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, Κωνσταντινούπολις 1911, σ. 119–123. Φλορίν Μαρινέσκου, *Ρουμανικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Ἐρημοποτάμου, τ. Α', Ἀθήνα 1997, σ. 8–11 καὶ σποραδικὰ. Ἀντώνης Πάρδος, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Πατριάρχου*, *Ἐπιτομὲς ἔγγραφων, 1039–1801*, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 5, Ἀθήνα 1998, σ. 159, 165–166, 176–177. Ἀντώνης Γιαννακόπουλος, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Σταυρουσῆτα*, *Ἐπιτομὲς ἔγγραφων, 1533–1800*, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 8, Ἀθήνα 2001, σ. 162–165. Βασίλης Ἰ. Ἀναστασιάδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μ. Χιλιανδαρίου*, *Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἔγγραφων*, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 9, Ἀθήνα 2002, σ. 206, 334–335. *Τὸ Χρονικὸ τῆς σκλαβωμένης Ἀθήνας* στὰ χρόνια τῆς τυραννίας τοῦ Χατζιάλη γραμμμένο στὰ 1841 ἀπὸ τὸν ἀγωνιστὴ Παναγὴ Σκουζὲ παλιὸ καὶ νέο χειρόγραφο ἐπιμελημένο καὶ ἀποκαταστημένο ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα. *Μὲ βιογραφικὸ σημεῖομα τοῦ Δ.Γ. Σκουζέ*, Ἀθήνα 1948, σ. 85–92.

28. Βασίλης Ἰ. Ἀναστασιάδης, *δ.π.*, σ. 96, 97, 99, 103, 112, 216.

29. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, κώδικας 2124, φ. 98β. Βλ. καὶ πῶς κάτω σ. 279.

30. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων δημοσιευόμενα περιοδικῶς*, Τουρκοκρατία, τ. Β', Ἀθήνα 1890, σ. 317, 322, 329.

31. Πηνελόπη Στάθη, *δ.π.*, σ. 131. Ἀρχμ. Καλλίνικος Δελικάνης, *Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σφζόμενων ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἔγγραφων*, Κωνσταντινούπολη 1902, σ. 1. Τοῦ ἴδιου, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ σφζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 362, 448, 485, 486, 489, 517. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 1453–1913*, σ. 220, 221, 313. Ἀντώνης Γιαννακόπουλος, *δ.π.*, σ. 67, 79. Βασίλης Ἰ. Ἀναστασιάδης, *δ.π.*, σ. 148–150.

νά συγκεντρωθεί βοήθεια για την απειλούμενη και πολιορκούμενη από τους Όθωμανούς Κωνσταντινούπολη ανάμεσα στα 1399 και το 1401 επί αυτοκράτορος Μανουήλ Παλαιολόγου. Και τότε τα χρήματα του έράνου συγκεντρώνονταν μέσα σε κιβώτια σε εκκλησίες της Αγγλίας.³²

Στις διάφορες πόλεις της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας και στις Παρίστριες Ήγεμονίες τα κουτιά του Παναγίου Τάφου ήταν ίσως τα πλέον διαδεδομένα. Το 1712 είχε συσταθεί κουτί έλεημοσύνης που περιελάμβανε στους ναούς της Κωνσταντινούπολης και «εις καιρόν ανάγκης εις τα εύλογημένα χριστιανικά ρουφέτια». Κουτιά για συλλογή έλεων ήταν έγκατεστημένα σε τριανταπέντε εκκλησίες της Πόλης και των περιχώρων της, ενώ άλλα είχαν οι ακόλουθες συντεχνίες της Κωνσταντινούπολης: των γουναράδων, των μεταξάδων, των τζοχατζήδων, των μπογιατζήδων, των ταουκτζήδων, των άμπατζήδων, των τακιατζήδων, των χρυσοχών, των ντουλγέρηδων, των τερλικτζήδων, των μαλοχαρακτών και των καπήλων.³³ Οί συντεχνίες και άλλων πόλεων, επίσης, είχαν τα έσναφικά κουτιά για συλλογή βοήθειας υπέρ των πτωχών και άναξιοπαθόντων της πόλης τους ή για τον Άγιο Τάφο. Από το 1653, μάλιστα, με γράμμα του Πατριάρχη Ίωαννικίου Β' είχε όριστεί «Νά δίδη ο καθένας Χριστιανός πάντων των ρουφετίων εν άσπρον την κάθε έβδομάδα εις τα κουτία».³⁴ Άρκετες πληροφορίες διαθέτουμε επίσης και για την τοποθέτηση κουτιών στην Άδριανούπολη, Μοσχόπολη, Μελένικο αλλά και για την Άθήνα, στην όποια υπήρχε Άγιοταφικό μετόχι, οί μοναχοί του όποιου περιέρχονταν επίσης τη Βοιωτία και μέρος της Φθιώτιδας.³⁵

Κουτιά για συλλογή έλεημοσυών περιφέρονταν και για τις μονές του Άγίου Όρους, στα τέλη του 17ου αιώνα επί πατριαρχίας του Καλλινίκου Β'.³⁶ Μάλιστα φαίνεται ότι επειδή οί έπίτροποι των ναών διέθεταν τα έλέη αυτά για άλλους σκοπούς, ο Πατριάρχης Ίερεμίας Γ' απέλυσε γράμμα το 1717 με το όποιο άπαγόρευε στους έπίτροπους να διαθέτουν τα χρήματα αυτά όπως ήθελαν.³⁷

32. Donald M. Nicol, «A Byzantine emperor in England. Manuel II's visit to London in 1400-1401», *Byzantium: its ecclesiastical history and relations with the western world*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1972, σ. 208, 217.

33. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Έκκλησίαι βυζαντιναί εξακριβούμεναι (κυρίως ή Θεοτόκος των Κύρου). Συμπλήρωμα του βυζαντινού έορτολογίου*, Κωνσταντινούπολη 1900, σ. 25-28.

34. Μιχαήλ Καλινδέρης, *Αί Συντεχνίαί και ή Έκκλησία επί Τουρκοκρατίας*, Άθήνα 1973, σ. 101-102.

35. Στο ίδιο, σ. 102, 110-111. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., *δεύτερη έκδοση*, Άθήνα 1891, σ. 172, τ. Β', Άθήνα 1890, σ. 292, 300, 316, 329, 347.

36. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, σ. 486.

37. Στο ίδιο, σ. 514.

Τὸ σύστημα συλλογῆς βοήθειας γιὰ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σύστημα ἐπεκτάθηκε καὶ γιὰ ἄλλους σκοποὺς: ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχολείων καὶ ἀργότερα, στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα, γιὰ τὰ νοσοκομεία τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὰ κουτιὰ τῶν νοσοκομείων μάλιστα κατέληξαν σχεδὸν νὰ ἐξοστρακίσουν τὰ κουτιὰ ὄλων τῶν ἄλλων ἐπαιτούντων.

Ἡ ἐνίσχυση τῶν σχολείων μέσω τῶν κουτιῶν ἢ τῶν δίσκων ποὺ περιφέρονταν στοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης φαίνεται ὅτι ξεκίνησε στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ βοήθεια γιὰ τὴ Σχολὴ τῆς Πάτμου, καὶ συνεχίστηκε ἀργότερα γιὰ νὰ χρηματοδοτηθεῖ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Σχολῆς μετὰ τὴν πυρκαγιὰ ποὺ τὴν κατέστρεψε. Στὰ μέσα τοῦ ἴδιου αἰῶνα περιείγονταν ἐπίσης κουτιὰ γιὰ τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴ καὶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ γιὰ μιὰ ἑκατονταετία περίπου γιὰ τὴν ἱερατικὴ σχολὴ τῆς Καισάρειας ποὺ στεγαζόταν στὴ μονὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.³⁸ Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἀθωνιάδα εἶχε πραγματοποιηθεῖ καὶ ζητεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ εἰδικοὺς ἐξάρχους ποὺ εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὸν Κύριλλο Ε΄ ἐκτὸς Κωνσταντινούπολης μὲ πατριαρχικὰ γράμματα. Ἐνα ἀπὸ τὰ γράμματα αὐτὰ τοῦ ἔτους 1756 πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς τῆς Ὀλυμπιώτισσας σῶζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς.³⁹ Τὸ 1819, ὁ Γρηγόριος Ε΄ σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας καὶ τοῦ μεγάλου διερμηνέα Ἰωάννου Καλλιμάχη συνέστησαν στὴν Κωνσταντινούπολη «κιβώτιον ἐλέους» ποὺ θὰ συγκέντρωνε τὶς ἐλεημοσύνες γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, ἐνῶ ὅ,τι θὰ περισσεύει θὰ χρησίμευε γιὰ τὴν πρόοδο τῆς μάθησις καὶ ἄλλων κοινωφελῶν ἔργων.⁴⁰

Ἡ ὅλη διαδικασία τῆς περιφορᾶς τῶν κουτιῶν καὶ τῶν δίσκων γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα, τὸν Ἅγιο Τάφο, μοναστήρια, σχολεῖα, νοσοκομεία, πτωχοὺς, αἰχμαλώτους κ.λπ. στοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα κατάντησε νὰ ἀποτελεῖ μεγάλο βᾶρος γιὰ τὸ ἐκκλησίασμα καὶ πηγὴ διχονοιῶν μεταξὺ αὐτῶν ποὺ συνέλεγαν τὰ ἐλέη, οἱ ὅποιοι συχνὰ διαπληκτίζονταν κατὰ τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας γιὰ τὴ σειρά ποὺ θὰ τὰ περιέφεραν.⁴¹ Ἐπίσης, ἡ συλλογὴ ἐλεῶν μὲ τὰ κουτιὰ ποὺ τοποθετοῦνταν ἢ περιφέρονταν στὶς ἐκκλησίες ἀρκετὰ συχνὰ προσέκρουε στὴν ἀντίδραση τῶν τοπικῶν ἱεραρχῶν, ἢ ἀκόμη καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν, σύμφωνα μὲ πληροφῶριαν τοῦ πρωτοσυγγέλλου Ἰακώβου ποὺ ἦταν τὸ 1777 ἐπικεφαλῆς τῶν Ἀγιοταφιτῶν οἱ ὅποιοι διενεργοῦσαν ζητεία στὴν

38. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 219-220.

39. Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *δ.π.*, σ. 108, 531-532.

40. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 599.

41. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 223.

Ἀθήνα.⁴² Ἡ ἀντίδραση προερχόταν εἴτε ἀπὸ τὸν φόβο ὅτι ἡ ζητεία ἐπιβάρυνε τὸ ποίμνιο τῶν μητροπόλεων καὶ ἐνδεχομένως περιορίζε τὴ δυνατότητα τῶν τοπικῶν ἀρχιερέων νὰ συγκεντρώσουν χρήματα ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τους, εἴτε ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης ἢ οἱ προεστοὶ βρίσκονταν σὲ κακὲς σχέσεις μὲ τοὺς «ταξιδιάρηδες» μοναχοὺς. Φαίνεται ὅτι ἐξίσου κοινὲς ἦταν οἱ περιπτώσεις ποὺ ἡ ἄδεια γιὰ ἐγκατάσταση κουτιῶν, ὅπως καὶ ἡ ἄδεια γιὰ τὴ ζητεία, ἦταν συνάρτηση τῆς καταβολῆς κάποιου χρηματικοῦ ποσοῦ ἢ ἄλλων ἀνταλλαγμάτων στὸν ἀρχιερέα.

Ὁ συνηθέστερος τρόπος ζητείας πάντως ἦταν τὸ «ταξίδιον». Ἄν καὶ οἱ ἀποδημίες γιὰ ζητεία τῶν ἴδιων τῶν Πατριαρχῶν ἢ ἄλλων ἱεραρχῶν, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ πιὸ κάτω ἀναλυτικότερα, δὲν ἦταν κάτι τὸ ἀσυνήθιστο, ὡστόσο, πολὺ συχνὰ οἱ ζητεῖες τῆς Ἐκκλησίας γίνονταν μὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο, ἔξαρχο, ποὺ μετέφερε προσωπικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου, τοῦ μητροπολίτη ἢ τοῦ ἡγουμένου μιᾶς μονῆς. Τὰ «ταξίδια» αὐτὰ συχνὰ ἐπεκτείνονταν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀκόμη καὶ σὲ πολὺ μακρινοὺς τόπους καὶ ἡ ἐπίκληση γιὰ βοήθεια ἀπευθυνόταν τόσο σὲ ἀπλοὺς χριστιανοὺς ὅσο καὶ μονάρχες καὶ ἱεράρχες κάθε δόγματος καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ ὀρθοδόξους.

Ἐνῶ οἱ ἐπαιτοῦντες μοναχοὶ ἦταν ἐξαιρετικὰ πολυάριθμοι καὶ συνακόλουθα οἱ σχετικὲς πληροφορίες γι' αὐτοὺς ἀφθονότατες, οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὶς ζητεῖες τῶν γυναικείων μοναστηριῶν εἶναι περιορισμένες,⁴³ ἀφοῦ γιὰ τὶς μοναχὲς ἦταν πολὺ δυσκολότερο νὰ πραγματοποιήσουν παρόμοιες περιοδεῖες λόγω τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ποικίλων κινδύνων ποὺ ἐπικρατοῦσαν.

Εἶναι εὐνόητο πὼς οἱ ἐξερχόμενοι γιὰ ζητεία ἐκτός τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας προτιμοῦσαν νὰ ταξιδεύουν πρὸς περιοχὲς καὶ κράτη ὀρθόδοξα, κυρίως στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες καὶ τὴ Ρωσία. Οἱ δωρεὲς μεγιστάνων, ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῶν Τσάρων τῆς Ρωσίας πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα ἢ τὰ μεγάλα μοναστήρια ἦταν πολλὲς φορὲς μεγάλες καὶ ὀλόκληρα μοναστήρια, μετόχια, κτήματα καθὼς καὶ γενναῖες ἐπιχορηγήσεις ποὺ ἐπικυρώνονταν μὲ χρυσόβουλλα περιέρχονταν σὲ αὐτά. Ἔτσι, τὸ κίνητρο ἦταν ἰσχυρὸ καὶ ὄλοι σχεδὸν αἰτοῦσαν βοήθεια μὲ ἐπιστολὲς ἢ ταξίδευαν πρὸς τὶς χώρες αὐτές. Οἱ περιοδεῖες ἐπαναλαμβάνονταν σὲ τακτικὰ σχεδὸν διαστήματα προκειμένου τὰ μοναστήρια καὶ τὰ Πατριαρχεῖα νὰ ζητήσουν «τὴν συνήθη ἐλεημοσύνην» ἢ νὰ εἰσπράξουν τὰ εἰσοδήματα ποὺ τοὺς εἶχαν παραχωρηθεῖ.⁴⁴

42. Στὸ ἴδιο, σ. 314–315. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *ὁ.π.*, τ. Β', σ. 292, 316.

43. Βλ. πιὸ κάτω, σ. 275–277.

44. Ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρουμε: Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 324–326. Σπυρίδων Λάμπρος, «Ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος Ἀλεξανδρείας ἀπὸ Σαμουὴλ τοῦ

Παράλληλα, πολλές ήταν οι περιπτώσεις «ταξιδιών» προς τις βενετοκρατούμενες περιοχές⁴⁵ αλλά και προς τη δυτική και βόρεια Ευρώπη. Η Κέρκυρα μās παρέχει κάποια ένδεικτικά στοιχεία του αριθμού των ξένων «ταξιδιωτών» στο βενετοκρατούμενο αυτό νησί στα μέσα του 18ου αιώνα. Σε όκτώ περίπου χρόνια, από τον Δεκέμβριο του 1738 μέχρι και τον Ιούνιο του 1746, ο Μ. Πρωτοπαπās Ιωάννης Βούλγαρης εξέδωσε όγδόντα όκτώ εγκύκλιες επιστολές για άτομα που θα περιόδευαν στην Κέρκυρα για ζητεία. Κάποιοι από τους έπαιτούντες προέρχονταν από τα άλλα Ίονια Νησιά, αλλά υπήρχαν επίσης «ταξιδιώτες» από την Αλβανία, την Ήπειρο, το Άγιο Όρος, την Ξάνθη, τη Θεσσαλονίκη, τη Θεσσαλία, τη Ναύπακτο, την Αθήνα, τη Σκόπελο, την Τήνο, την Αμοργό, την Πελοπόννησο, την Κρήτη, την Κύπρο, την Αντιόχεια, το Όρος Σινά, την Άγκυρα. Πολλοί ήταν άναξιοπαθούντες ιδιώτες και όχι εκπρόσωποι ναών, μονών κλπ. Σε δύο περιπτώσεις η ζητεία θα γινόταν για δεύτερη φορά μετά την παρέλευση μερικών χρόνων από την πρώτη.⁴⁶ Ωστόσο, ο αριθμός των ανθρώπων που περιόδευαν στην Κέρκυρα για ζητεία πρέπει να ήταν μεγαλύτερος, καθώς

Καπασούλη μέχρι του Ματθαίου κατ' ανέκδοτα έγγραφα». Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Έταιρείας τής Ελλάδος 3 (1890-1891) 561, 568-574. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, «Σαμουήλ Καπασούλης Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1661-1723)». [Ανατύπωση εκ του Εκκλησιαστικού Φάρου Η' (1911) 241 και Θ' (1912) 330], Αλεξάνδρεια 1912, σ. 2-3, 4-5, 7-9, 17, 35-37, 50. Φώτιος Άρ. Δημητρακόπουλος, Άρσένιος Έλασσόνος (1550-1626). Βίος και έργο. Συμβολή στη μελέτη των μεταβυζαντινών λογίων τής Ανατολής, Αθήνα 1984, σ. 55, 89, 96, 100-101, 107. Έλένη Άγγελουμάτη-Τσουγκιράκη, δ.π., Τρικαλινά 17 (1997) 95-212. Όλγα Αλεξανδροπούλου, «Η έλληνική μονή Αγίου Νικολάου στη Μόσχα. Στοιχεία από την ιστορία των έλληνορωσικών σχέσεων στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα», Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά 6 (2000) 111-154. Κρ. Χρυσοχοΐδης - Π. Γουναρίδης, Κατάλογοι Αρχείων. Α' Τερά Μονή Καρακάλλου. Β' Τερά Μονή Σίμωνος Πέτρας, Αθωνικά Σύμμεικτα 1, Αθήνα 1985, σ. 23. Αντώνης Γιαννακόπουλος, Αρχείο τής Ι. Μ. Σταυρονικήτα, σ. 90, 148-150. Βασίλης Ι. Αναστασιάδης, Αρχείο τής Ι. Μ. Χιλανδαρίου, σ. 140-141. Φλορίν Μαρινέσκου, Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Τεράς Μονής Ξηροποτάμου, τ. Α', σ. 2-23 και σποραδικά. Του ίδιου, Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Πρωτάτου, Αθήνα 2001, σ. 2-27 και σποραδικά. Ευθύμιος Θ. Σουλογιάννης, δ.π., Θησαυρίσματα 34 (2004) 453. Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης, δ.π., σ. 192, 195-198, 214.

45. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, δ.π., σ. 316. Α.Χ. Τσίτσας, «Επίσκοποι έμπερίστατοι στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», Κερκυραϊκά Χρονικά 20 (1976) 69, 79. Δυστυχώς, δέν μπορέσαμε να βρούμε παραδείγματα άσκησης ζητειών στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, πλίν του προαναφερθέντος συστατικού γράμματος του Κυρίλλου Λουκάρεως πρέπει όμως να γίνονταν και εκεί, άν και περιστασιακά τα μέτρα για την άσκησή τους μπορεί να ήταν αυστηρότερα.

46. Αρχείο Νομού Κερκύρας (στο έξής ANK), Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφάκ. 8, φ. 14α, 20β. ύποφάκ. 10, φ. 1r-26v. Πρβλ. Νικόλαος Τ. Βούλγαρης, «Ιωάννου Βουλγάρεως Μεγάλου Πρωτοπαπά Κερκύρας, «Γράμματα προτρεπτικά εις συνδρομήν ύπερ των Όρθοδόξων Χριστιανών, προσφευγόντων εις Κέρκυραν εκ τής δούλης Ελλάδος, 1738-1746», Παρισσός ΙΓ' (Ιούνιος 1890) 301-318, όπου τα περισσότερα κείμενα δημοσιεύονται αποσπασματικά.

πολλοί «ταξιδιώτες» είτε δὲν φρόντιζαν, είτε ἀπέφευγαν νὰ παρουσιαστοῦν καὶ νὰ ζητήσουν τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Πρωτοπαπάδες.⁴⁷

Οἱ περισσότερες πληροφορίες γιὰ ὀργανωμένες ζητεῖες ἀφοροῦν κυρίως τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰ μεγάλα μοναστήρια. Γιὰ τὶς ζητεῖες τῶν μικρότερων μοναστηριῶν, ποὺ ἦταν ἐξίσου συχνές, ἀπαντοῦν μεμονωμένα συστατικὰ γράμματα, «ἀπανταχοῦσες» ἢ ἄλλες πληροφορίες, ἐνῶ σπάνια διαθέτουμε συνεχεῖς σειρὲς ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν τὴ διαχρονικὴ παρακολούθηση τῶν ζητειῶν τῶν μοναχῶν τους.

Πιὸ εὐκόλα εἶναι νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὶς ζητεῖες τῶν Πατριαρχείων. Τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως πραγματοποίησε ἀρκετὲς ζητεῖες κατὰ τὸν 16ο αἰῶνα, ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες πραγματοποίησαν οἱ ἴδιοι οἱ Πατριάρχες. Γνωστὲς εἶναι οἱ ζητεῖες ἐπὶ τῶν πατριαρχιῶν Παχωμίου Α' (1503–1504), Θεολήπτου Α' (1514–1520), Ἰωάσαφ Β' (1555–1565) καὶ Μητροφάνη Γ' (1565–1572).⁴⁸ Μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ὑπῆρξε ἡ ἀποδημία τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίας Β' τοῦ Τρανοῦ στὴ Ρωσία τὸ 1588–1589, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπέστρεψε μὲ πλουσιότατα δῶρα.⁴⁹ Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου καὶ γιὰ ἓναν περίπου αἰῶνα θεωρεῖται ὅτι οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχες δὲν πραγματοποίησαν «ταξίδια» ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.⁵⁰ Ὡστόσο, μὲ ἐγκυκλίους ζητοῦσαν συχνὰ τὴ συνδρομὴ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας σὲ ἔκτακτες ἀνάγκες τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὐτὸ συνέβη π.χ. τὸ 1720, ὅταν ὁ Ἱερεμίας Γ' ζήτησε μὲ σχετικὸ γράμμα του νὰ ἐξασφαλίσει βοήθεια γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ μετὰ τὴν καταστροφὴ του ἀπὸ πυρκαγιὰ.⁵¹

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν γνωρίζουμε ὅτι τὸ 1743 ὁ Πατριάρχης Παῖσιος ἔστειλε ὡς ἔξαρχο τὸν μητροπολίτη Λήμνου Παρθένιο σὲ ἑξὶ ἐπαρχίες γιὰ συλλογὴ συνδρομῶν ὑπὲρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.⁵² Λίγα χρόνια ἀργότερα, ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίκληση ποὺ ἔκανε στοὺς χριστιανοὺς τὸ 1748 γιὰ τὴν προσφορὰ βοήθειας πρὸς τὴ Μονὴ τῆς Πάτμου ποὺ χρειάζόταν ἐπισκευή, τὸ 1749 μὲ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ του ζήτησε καὶ αὐτὸς τὴ συνδρομὴ τοῦ ποιμνίου του γιὰ τὸ πενόμενο πατριαρχικὸ

47. Πρὸς κ.τ.λ. σ. 281–282.

48. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 375, 378, 391.

49. Στὸ ἴδιο, σ. 408. Κ.Ν. Σάββας, *Βιογραφικὸν σχεδιάσμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' (1572–1594)*. Ἀθήνα 1870, σ. πγ'–πη', 57, 63–64, 67, 68, 72–73, 76–81. Φώτιος Ἄρ. Δημητρακόπουλος, *δ.π.*, σ. 55, 89, 96, 100–101, 107.

50. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 316.

51. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ*, Κωνσταντινούπολη 1884, σ. 87, 152–154. Τοῦ ἴδιου, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 512.

52. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 530.

ταμείο.⁵³ Στὸ πατριαρχικὸ γράμμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ζητεῖες ποὺ θὰ γίνονταν στὶς ἐπαρχίες, προβλεπόταν νὰ διεξαχθεῖ ἔρανος στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλης «ἐν τῇ βασιλευούσῃ ταύτῃ τῶν πόλεων, καὶ τῷ Γαλατᾶ, καὶ τοῖς πέριξ χωρίοις ὄλου τοῦ Καταστένου».⁵⁴ Στὴν ἐν λόγω ἐπιστολῇ ὁ Πατριάρχης, ἀφοῦ ἐξηγοῦσε τὴ δεινὴ θέσις τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχε ὑποπέσει «εἰς βαρῦτατον φορτίον χρεῶν, διὰ τὰς προλαβούσας ἀκαταστασίας καὶ ἀνωμαλίας», ἀνακοίνωνε τὴν κοινὴ ἀπόφασιν τῆς Συνόδου γιὰ τὴ διεξαγωγὴν ἑράνου. Προκειμένου μάλιστα νὰ παρακινήσει τὸ ποιμνίον τοῦ νὰ συνεισφέρει στὸν ἔρανο αὐτό, προσέθετε τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα καὶ μᾶς φανερώνουν τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ ἑράνου καὶ τὰ κίνητρα ποὺ παρέχονταν στοὺς χριστιανοὺς γιὰ νὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ δώσουν τὸν ὀβολὸν τοῦς:

ἐκρίναμεν εὐλογον νὰ ἐκτελέσωμεν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῶν τεσσαρανταλείτουργον, διὰ τὴν ἄφρασιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ νὰ μνημονεύσωμεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν τε τῶν ἐλεούντων καὶ τῶν γονέων καὶ τῶν προπατόρων αὐτῶν παρρησίᾳ ἐν τῇ τελουμένῃ καθ' ἐκάστην ἱερᾷ καὶ θείᾳ λειτουργίᾳ, καὶ τρίτον νὰ περιέλθωμεν εἰς τὰς ἐνορίας καὶ τὰ ὁσπήτια καὶ τὰ εὐλογημένα ρουφέτια, ἐκτελοῦντες ἀγιασμόν.

Στὶς ἐπαρχίες στάλθηκε τὸ 1750 ὡς ἑξαρχος γιὰ νὰ συγκεντρώσει βοήθεια γιὰ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὁ πρῶν Πεκίου Ἰωαννίκιος Καρατζᾶς, τὴν περίοδο ἐκείνῃ πρόεδρος Χαλκηδόνος. Ὁ Ἰωαννίκιος περιόδευσε στὴ Μολδοβλαχία, τὴ Θράκη, τὴ Θεσσαλία, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησο φθάνοντας μέχρι τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Κεφαλονιά καὶ φαίνεται ὅτι συγκέντρωσε συνολικὰ ἀρκετὴ ἐλεημοσύνη. Ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας μόνον εἶχε λάβει τέσσερα πουργιὰ καὶ χρυσοῦφανα ὑφάσματα γιὰ ἄμφια. Ἡ ζητεία αὐτὴ ὅμως τελικὰ δὲν ἀπέδωσε καρποὺς γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο, διότι, ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶχε δαπανήσει σχεδὸν τὰ πάντα καὶ ζητοῦσε μάλιστα νὰ τοῦ δοθοῦν 25 πουργιὰ ποὺ ὑποτίθεται ὅτι εἶχε ξοδέψει κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ.⁵⁵

53. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, ὁ.π., σ. 536. Ὁ ἴδιος Πατριάρχης εἶχε ἐκδώσει ἐπίσης ἓνα συνοδικὸ ἐγκύκλιο γράμμα στὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ 1749 μὲ τὸ ὁποῖο συνιστοῦσε τὸν Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων Παρθένιο, ποὺ περιόδευε γιὰ ζητεία, καὶ ἓνα συστατικὸ ἐλεημοσύνης γιὰ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Βροντᾶ Σάμου Σεραφεῖμ. Βλ. Τάσος Ἀθ. Γριστόπουλος, «Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Ε' ὁ Καρακάλος, [α: 29 Σεπτ. 1748-Ἰουν. 1751· β: 7 Σεπτ. 1752-15 Ἰαν. 1757]», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 29 (1959) 374, 383, 384, 386.

54. Μ.Δ. Χ[αμουδόπουλος], «Μνημείων γραπτῶν περισυναγωγῆ», *Ἀλήθεια* 1 (1880) 118-119.

55. Ἀθανάσιος Κομνηνός Ἰψηλάντης, *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η'*,

Τὰ Πατριαρχεία Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἀντιθέτως, προέβαιναν σὲ συνεχεῖς ζητεῖες πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔδρα τους ἐπειδὴ τὸ ποίμνιό τους εἶχε συρρικνωθεῖ πολὺ καὶ συνεπῶς τὰ τακτικά τους ἔσοδα εἶχαν ἀντιστοίχως δραματικά μειωθεῖ. Ἐπομένως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνήθη προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, αὐτὰ εἶχαν ἐκ τῶν πραγμάτων πολὺ μικρότερα εἰσοδήματα ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οὐδεμία δυνατότητα νὰ βασιστοῦν στοὺς πιστοὺς τους γιὰ περαιτέρω βοήθεια. Ἔτσι, οἱ Πατριάρχες τους ἀναγκάζονταν νὰ ἐπιδίδονται σὲ ζητεῖες συχνότατα καὶ οἱ ἴδιοι προσωπικά. Ὅπως σχολιάζει ὁ Μανουὴλ Γεδεών,⁵⁶ «Οἱ Πατριάρχαι τῶν Ἱεροσολύμων ἀνήγαγον τὸ 'ζητιανεύειν' εἰς ἐπιστήμην». Στὴν πραγματικότητα τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας.

Ἐνδεικτικὴ ὡς πρὸς τὶς συνεχεῖς ζητεῖες ποὺ διεξήγαγε τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Καπασούλη ποὺ καλύπτει τὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα. Ὦντας ἀκόμη ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Παρθενίου, ὁ Σαμουὴλ εἶχε ἀποσταλεῖ σὲ ζητεῖα τὸ 1682. Τὸ ταξίδι του ἐκτάθηκε ἀπὸ τὴν Μπογδανία ἕως τὴ Μόσχα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπέστρεψε ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο στὴν Κωνσταντινούπολη. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα πραγματοποιοῖσε ἄλλη ζητεῖα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1699 καὶ 1702, αὐτὴ τὴ φορά ὡς μητροπολίτης Λιβύης, προκειμένου νὰ ἐξοφλήσει τὸ μεγάλο χρέος ποὺ εἶχε συνάψει γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Τότε, πῆγε ἀπὸ τὴν Τρίπολη τῆς Λιβύης ἀρχικὰ στὴ Βενετία καὶ μετὰ ἀπὸ εὐρεία περιοδεία κατέληξε καὶ πάλι στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ Σαμουὴλ ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας πλέον ἦταν ἀτελείωτα καὶ ἔτσι τὸ 1712 ἔστειλε στὴ βασίλισσα τῆς Βρετανίας Ἄννα Στιούαρτ ἐπιστολὴ μὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο τὸν Ἀρσένιο μητροπολίτη Θηβαΐδος αἰτώντας χρηματικὴ βοήθεια γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῆς δεινῆς θέσης τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ βασίλισσα ἔστειλε τότε 500 λίρες,⁵⁷ οἱ ὁποῖες ὁμως δὲν ἔλυσαν τὰ προβλήματα. Τὸ 1714 ὁ Πατριάρχης ἀναγκάστηκε νὰ δραπετεύσει σχεδὸν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο προκειμένου νὰ συγκεντρώσει κάποια χρήματα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν δανειστῶν τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ οἰκτρὴ κατάσταση περιγράφεται ἐναργέστατα σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου:

θ', καὶ Γ ἴτοι τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν (1453-1789). (Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ.) Ἐκδότου Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναιίτου, Κωνσταντινούπολη 1870, σ. 365, 368.

56. Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, σ. 313.

57. Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ.π., Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 3 (1890-1891) 562-566. Χρυσόστομος Ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 27-28, 36.

Μὴ δυνάμενοι νὰ σταθοῦμεν ἔτι εἰς τὰ ἡμέτερα, ἐπειδὴ καὶ οἱ δανεισταὶ (οἱ ὅποιοι εἶναι δυνάσται καὶ τύραννοι) ἤρξαντο μὲ μεγάλην ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν νὰ μᾶς φυλακίζωσι ζητοῦντες τὰ ἄσπρα των καὶ μὲ πολλὴν καταφρόνησιν νὰ μᾶς τυρανοῦσιν, ὡσὰν ὅπου τὰ χρέη ὑπερπλέονασαν, διὰ τῶν κατ' ἔτος διαφόρων προσθηκῶν, ἐθέμεθα καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ εἰς ἐνέχυρον καὶ τοὺς ἐκεῖ πτωχοὺς χριστιανοὺς ἐγγυητὰς καὶ μόλις εὕρομεν πίστιν καὶ ἄδειαν νὰ εὐγωμεν εἰς τὰ ἔξω καὶ ὅπως δυνηθῶμεν νὰ προμηθεύσωμεν ποσότητα τινὰ χρημάτων ἱκανῶν νὰ στείλωμεν νὰ θεραπευθῶσι μικρὸν καὶ νὰ εὐγωσιν ἀπὸ τὴν ἀπόγνωσιν εἰς τὴν ὁποίαν κατήντησαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν θέλει εἶσθαι τρόπος νὰ λάβουν τὰ ἄσπρα των.

Ὁ Σαμουήλ, ἀφοῦ ἔφθασε στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ ἀπὸ περιπέτειες, ταξίδεψε στὴ Βλαχία, καὶ στὴ συνέχεια ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι πῆγε στὸ Ἰάσιο στὴ Μολδαβία, ὅπου ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος μὲ χρυσοβούλλο ἀφιέρωσε στὸ Πατριαρχεῖο τὸ μοναστήρι τοῦ Χάγκου μὲ τὰ κτήματά του ἐπέστρεψε στὴν Πόλη τὸ 1717 ἀπὸ ὅπου ἀργότερα πῆγε στὴ Χίο. Τὸν Μάιο τοῦ 1717 ἔγραψε στὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας Μ. Πέτρο ὑπενθυμίζοντάς του τὶς παλαιότερες δωρεές του πρὸς τὸν θρόνο Ἀλεξανδρείας καὶ ζητώντας ἐκ νέου τὴ βοήθειά του.⁵⁸ Ἀνάλογα προβλήματα μὲ αὐτὰ τοῦ Σαμουήλ ἀντιμετώπισαν καὶ οἱ ζητεῖς ποὺ πραγματοποίησαν τόσο οἱ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὅσο καὶ οἱ ἐπόμενοι Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας.⁵⁹

Τὴν πιὸ συστηματικὴ πάντως περίπτωση ἀσκήσης ζητειῶν παρουσιάζει τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικότερα. Αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα κοινὰ προβλήματα μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, εἶχε ἐπιπλέον νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς συνεχεῖς προστριβές μὲ τοὺς Καθολικοὺς, καὶ ἐνίστε μὲ τοὺς Ἀρμενίους, γιὰ τὰ Προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων. Γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς δράσης τῶν ἄλλων δογμάτων ἀπαιτοῦνταν μεγάλα χρηματικὰ ποσά. Σὲ μιὰ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου τὸ 1690 ἀναγράφονται ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ Πατριαρχεῖο διαχρονικὰ μὲ τὰ Προσκυνήματα, τὰ τεράστια ποσὰ ποὺ κατέβαλλε κάθε φορὰ στὴν Πύλη γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ συντήρησή τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ κλήρου του. Τὰ ποσὰ αὐτὰ συγκεντρώνονταν κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνη τῶν πιστῶν, ἢ ὁποῖα ἐπίσης χρηματοδοτοῦσε τὴν ἀγορὰ λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἀμφίων καὶ τὸ φιλανθρωπικὸ καὶ ἐκδοτικὸ ἔργο τοῦ Πατριαρχείου. Γράφει ὁ Δοσιθέος:

58. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 34, 37, 80.

59. Στὸ ἴδιο, σ. 16–18. Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ.π., *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 3 (1890–1891) 561, 574–578.

ὄχι μόνον οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ ὀρφανοὶ καὶ πτωχοὶ καὶ χήρες κυβερνῶνται ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἀλλὰ καὶ φυλακωμένοι ἐλευθερώνονται καὶ δοῦλοι ἀπολυτρῶνται καὶ γυμνοὶ καὶ κουρσευμένοι περιποιῶνται. Στάμπαις φτιάνονται, βιβλία τυπώνονται καὶ ἄλλα μεγάλα καὶ θαυμαστά γίνονται [...] ⁶⁰

Ἡ πρώτη γνωστὴ μας ἀπόπειρα ταξιδιοῦ ζητείας χρονολογεῖται τὸ 1467. Τότε, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ ἔδωσε στοὺς Μαμελούκους ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκευὴ τοῦ Πατριαρχείου καὶ 6.500 χρυσὰ βενετικὰ νομίσματα προκειμένου νὰ ἐπιτύχει μὲ δυσκολία τὴ σωτηρία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὁ τροῦλος τοῦ ὁποίου εἶχε ὑποστῆ σοβαρὲς ζημιὲς καὶ κινδύνευε νὰ μετατραπῆ σὲ τζαμί. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ τεράστιου οἰκονομικοῦ προβλήματος τοῦ Πατριαρχείου ἀποφάσισε νὰ στείλει στὴ Ρωσία γιὰ συλλογὴ ἐλεῶν τὸν ἀδελφὸ του ἀρχιμανδρίτη Ἰωσήφ, μετέπειτα μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, εἶναι ἄγνωστο, ὅμως, ἂν αὐτὸ τὸ ταξίδι πραγματοποιήθηκε τελικὰ. Κατὰ μία ἄλλη ἐκδοχὴ ἀποφάσισε νὰ μεταβῆ στὴ Ρωσία ὁ ἴδιος ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ πέθανε στὸ Καφρά (Θεοδοσία).⁶¹ Τὸ 1468, ὁ κόμης τῆς Βουργουνδίας Φίλιππος ὁ Ἁγαθὸς ἔστειλε στὸν ἐπόμενον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἀβράμιο βοήθεια γιὰ νὰ ἐπιδιορθωθοῦν τὰ Προσκυνήματα.⁶² Οἱ ἐπόμενοι Πατριάρχες Ἱεροσολύμων ἄρχισαν νὰ συστηματοποιῶν τὶς ζητείες, ἰδίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ (1537–1579), ὅποτε προέκυψε μὲ ὀξύτητα τὸ ζήτημα τῆς διεκδίκησης τῶν Προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ Γερμανὸς δύο φορές ἔστειλε μοναχοὺς στὴ Ρωσία γιὰ ζητεία, ἀρχικὰ τὸ 1548 καὶ κατόπιν τὸ 1569, χωρὶς ὅμως πολλὰ ὀφέλη. Παράλληλα, ἐξασφάλισε, ὅπως εἶδαμε, καὶ τὴν ἄδεια τῆς Ἵψηλῆς Πύλης γιὰ τὶς περιοδεῖες ζητείας ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.⁶³

Ὁ διάδοχός του Πατριάρχης Σωφρόνιος Δ' (1579–1608) ἔστειλε ἀρχικὰ δύο μοναχοὺς γιὰ ζητεία, ἀργότερα ὅμως ἀναγκάστηκε νὰ ταξιδέψῃ καὶ ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἐξεύρεση χρημάτων. Στὴ συνέχεια τῆς πατριαρχίας του μετέβη τὸ 1593 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Μολδοβλαχία καὶ

60. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. Β', σ. 298–305.

61. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων*, σ. 487. Χρήστος Π. Λασκαρίδης, *Ἀρσένιος ὁ Γραικὸς καὶ ἡ Μόσχα τοῦ 17ου αἰῶνα, Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ κόσμος τῶν Σλάβων 1*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 41, ὑπόσημ. 17.

62. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 490.

63. Στὸ ἴδιο, σ. 512, 513, 522, 524, 525. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων. Δηρημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος. Βιβλία ΙΑ καὶ ΙΒ*, Ἐκδόσεις Ρηγοπούλου, ἄ.τ. 1983, σ. 51–52.

έξασφάλισε από τη Βλαχία τη μονή της Γρούιας, την πρώτη μεγάλη δωρεά προς το Πατριαρχείο του. Οι ανάγκες του θρόνου του όμως ήταν ανεξάντλητες, έτσι, το 1599 απηύθυνε προς όλους τους ορθόδοξους ἐγκύκλιο ἐπιστολή, την οποία συνέταξε ο γνωστός λόγιος Μάξιμος Μαργούνιος,⁶⁴ ζητώντας τη βοήθειά τους. Τέλος, ἔστειλε γιὰ ζήτεια στή Ρωσία τὸν ἀρχιμανδρίτη Θεοφάνη, τὸν μετέπειτα Πατριάρχη, με δύο μοναχοὺς ποὺ ἔφτασαν στή Μόσχα τὸ 1603. Ὁ Θεοφάνης ἐπέστρεψε τὸ 1605 κομίζοντας μόνο μικρὴ βοήθεια.⁶⁵

Ἀνάλογη ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοφάνη Γ' (1608–1644 ἢ 1607–1647). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν ταξίδι τοῦ στή Μόσχα, πρὶν ἀνέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ταξίδεψε καὶ πάλι ἐκεῖ τὸ 1617 καὶ παρέμεινε δύο χρόνια. Ἀργότερα, ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ γιὰ ζήτεια σὲ διάφορες περιοχὲς καὶ ἐκ νέου στή Ρωσία τὸν ἀρχιμανδρίτη Κύριλλο καὶ τὸν Γρηγόριο, ἡγούμενο της μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα. Οἱ τελευταῖοι, λόγω τοπικῶν γεγονότων, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιστρέψουν μέσω της Βόρειας Θάλασσας καὶ της Ἀγγλίας ἔχοντας συστατικὰ γράμματα τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν βασιλιὰ της Ἀγγλίας καὶ μεταφέροντας πολλὰ δῶρα καὶ 500 ρούβλια ἀπὸ τὴ ζήτεια τους. Τὰ ταξίδια τοῦ ἴδιου τοῦ Πατριάρχη συνεχίστηκαν καθὼς καὶ οἱ ἐπιστολὲς με τὶς ὁποῖες ζητοῦσε συνδρομὴ κυρίως ἀπὸ τὴ Ρωσία. Τὸ 1630 ἐξασφάλισε ἀπὸ τὸν βοεβόδα της Βλαχίας Ἰωάννη Λέοντα τὴν ἀφιέρωση τοῦ χωριοῦ Πογιάννη καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Βασίλειο βοεβόδα της Μολδαβίας, ποὺ τὸν ἐπισκέφθηκε αὐτοπροσώπως στὸ Ἰάσιο, 5.000 χρυσὰ φλουριά καθὼς καὶ δωρεὲς μονῶν καὶ κτημάτων ἀπὸ ἄλλους ἡγεμόνες. Τὸ 1638 ὁ Θεοφάνης βρισκόταν καὶ πάλι σὲ ζήτεια, αὐτὴ τὴ φορὰ στὴν Προύσα. Τέλος, ἔστειλε στή Μόσχα μοναχοὺς γιὰ ζήτεια τὸ 1634–1635, με πενιχρὰ ὅμως ἀποτελέσματα, καὶ ἐκ νέου τὸ 1643.⁶⁶

Πολὺ μεγάλη δραστηριότητα στὶς ζήτειες με ἐπανειλημμένα ταξίδια ἐπέδειξε ὁ Πατριάρχης Παΐσιος (1645–1661). Ταξίδεψε στή Ρωσία, τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Μολδοβλαχία τουλάχιστον δύο φορές, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν Ἰβηρία, στὸν Πόντο καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὅπου ἀσθένησε καὶ τελικὰ πέθανε στὸ Καστελόριζο.⁶⁷ Ὁ

64. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορία της Νεολληνικῆς Φιλολογίας, Μέρος πρῶτον περιλαμβάνον ἐπιστολὰς λογίων ἀνδρῶν της ις' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδος», Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος ΙΖ' (1882–1883), Κωνσταντινούπολη 1886, 70–71.

65. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, δ.π., σ. 54–55. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, δ.π., σ. 530, 531, 533–534.

66. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, δ.π., σ. 540, 543, 544, 548–549, 565–566, 568, 571. Χρηστος Λασκαρίδης, δ.π., σ. 41 καὶ ἐξῆς.

67. Λεπτομερὴς περιγραφή τους δίνεται ἀπὸ τὸν μετέπειτα Πατριάρχη Δοσίθεο, ὁ ὁποῖος ὡς διάκονός του τὸν συνόδευε στὶς περιοδεῖες του. Βλ. Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, δ.π., σ. 69–70, 104–105, 117–119, 126–140.

διάδοχος του Πατριάρχης Νεκτάριος (1661–1669) τὸ 1663 περιόδευσε στὴ Μολδαβία καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο στὴ Βλαχία καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς περιοχές.⁶⁸

Τεράστια ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου (1669–1707) γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἐλεῶν. Ὁ Δοσιθεός, ποὺ ἐλάχιστα παρέμεινε στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας του, ἔζησε κυρίως στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες μετακινούμενος κατὰ διαστήματα προσωπικὰ γιὰ ζητεῖες, ἀποστέλλοντας, ὅμως, παράλληλα καὶ ἄλλους στὴ Ρωσία, ὅπως π.χ. τὸν ἀνιψιὸ του Χρῦσανθο, ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ διάδοχος του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἡ δράση καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ λογίου αὐτοῦ Πατριάρχου ἐξασφάλιζε ἔτσι τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ Πατριαρχείου του.⁶⁹

Οἱ οικονομικὲς ἀνάγκες, ὥστόσο, ἦταν ἀτελείωτες καὶ ἡ συλλογὴ ἐλεῶν παρέμενε ἡ μόνη λύση. Ἔτσι, καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος Νοταρὰς ἀναγκάστηκε νὰ ἀναλάβει τρεῖς σχεδὸν ἀλλεπάλληλες περιόδους, πλὴν τῆς προγενέστερης, στὴ Ρωσία. Ἀπὸ τὸ ὁδοιπορικὸ του, ποὺ ἔχει διασωθεῖ καὶ ἐκδοθεῖ, μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε μὲ λεπτομέρειες τὰ ταξίδια του μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1720 καὶ 1726. Μὲ ἀφετηρία τὴν Κωνσταντινούπολη ταξίδεψε στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴ Συρία καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ κατόπιν πίσω στὴν Πόλη καὶ τέλος ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς Σμύρνη καὶ Χίο. Ἐξάλλου, φρόντισε νὰ ἐκδοθοῦν ἐγκύκλια γράμματα καὶ «ἀπανταχοῦσες» ἀπὸ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες ποὺ θὰ διευκόλυναν τὶς ζητεῖες τῶν Ἀγιοταφитῶν μοναχῶν ἢ ἐπιτιμητικὰ γράμματα ὅταν παρεμποδιζόταν ἡ δραστηριότητά τους.⁷⁰

Οἱ Πατριάρχες ποὺ τὸν διαδέχθηκαν δὲν εἶχαν, ἐπίσης, ἄλλες ἐπιλογὲς ἀπὸ τὴ συνέχιση τῶν ταξιδιῶν ζητείας. Ἔτσι, ὁ Πατριάρχης Μελέτιος (1731–1737) ἔστειλε τὸ 1732, ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν θρόνο, τὸν ἱερομόναχο Φιλόθεο ἀρχικὰ στὴ Μακεδονία καὶ κατόπιν στὴν Κύπρο, ἐνῶ ὁ διάδοχος του Παρθένιος (1737–1766) ἔστειλε μοναχοὺς γιὰ ζητεία στὴ Ρωσία. Ἐγκυκλίου γιὰ ζητεῖες τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἐξέδωσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κύριλλο Ε΄ τὸ 1749 ποὺ προαναφέρθηκε, καὶ ὁ Παῖσιος Β΄ δύο χρόνια νωρίτερα, τὸ 1747. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς ζητεῖες συγκεντρώθηκαν μεγάλα ποσά.⁷¹ Ἀκολουθῶς ὁ Πατριάρχης Ἐφραίμ Β΄ (1766–1771) ἐξῆλθε προσωπικὰ σὲ ζητεία στὴ Μολδοβλαχία, ἀλλὰ ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέφει στὴν Κωνσταντινούπολη ὅταν

68. Στὸ ἴδιο, σ. 143 καὶ ἐξῆς.

69. Δοσιθεός, ὁ.π., σ. 149 καὶ ἐξῆς. Χρυσόστομος Ἀ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 591–664. Ioan V. Dura, *Ὁ Δοσιθεός Ἱεροσολύμων καὶ ἡ προσφορά αὐτοῦ εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν*, Ἀθήνα 1977, σ. 21, 24.

70. Πηνελόπη Στάθη, ὁ.π., *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 1 (1984) 127–280. Πρβλ. καὶ πιὸ κάτω σ. 280.

71. Χρυσόστομος Ἀ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 690, 694.

ξέσπασε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ αἴτηση γιὰ βοήθεια στὴ Ρωσία ἀπέδωσε μετὰ ἀπὸ μερικὰ χρόνια.⁷² Ἕνας ἐντυπωσιακὸς γιὰ τὴ μεγάλη ἀποδοτικότητα καὶ τὴν ταχύτητα διεξαγωγῆς του ἔρανος, γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ Παναγίου Τάφου μετὰ τὴν καταστροφὴ του ἀπὸ πυρκαγιὰ, διεξήχθη στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα ἐπὶ Πατριάρχῃ Ἀνθίμου (1788–1808).⁷³ Ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, παράλληλα μὲ τὶς πατριαρχικὲς ζητεῖες, Ἄγιοταφιτεῖς μοναχοὶ περιόδευαν ἀκατάπαυστα ἐντὸς καὶ, συχνά, ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ ζητεῖες δὲν ἦταν ἄγνωστες οὔτε καὶ στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, μολονότι δὲν φαίνεται νὰ διεξάγονταν τόσο συχνά. Γνωρίζουμε π.χ. ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' τὸ 1583 ἀποτάθηκε στὸν Τσάρο Ἰβάν Δ' τὸν Τρομερὸ ζητώντας τὴ βοήθειά του καὶ ἔλαβε ἀπὸ αὐτὸν 200 ρούβλια καὶ διάφορα δῶρα. Στὰ τέλη τοῦ 1585 ξεκίνησε καὶ ὁ ἴδιος γιὰ τὴ Ρωσία καί, ἀφοῦ διέτρεξε διάφορες περιοχὲς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μέσω Λβόφ ἔφθασε τὸ 1586 στὴ Μόσχα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔλαβε καὶ πάλι βοήθεια καὶ πλούσια δῶρα ἀπὸ τὸν Τσάρο γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς ἐπέστρεψε στὴν ἔδρα του.⁷⁴

Ὁ Μακάριος Γ' (1647–1672), ἐπίσης, στὸ διάστημα τῆς πατριαρχίας του πραγματοποίησε δύο μακρὰ ταξίδια στὴ Ρωσία. Στὴν πρώτη ἀποδημία του, ἀπὸ τὸ 1652 μέχρι τὸ 1660, ἀπὸ Δαμασκὸ μέσω Κωνσταντινούπολης, Μολδαβίας καὶ Οὐκρανίας πῆγε στὴ Μόσχα, ὅπου παρέμεινε δύο χρόνια. Τὸ δεύτερο ταξίδι του, μὲ τὸν Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Παΐσιο (1657–1678), ἔγινε καὶ πάλι μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Τσάρου στὴ Μόσχα. Τὸ ὁδοιπορικὸ τῶν δύο Πατριαρχῶν πρὸς τὴ Μόσχα αὐτὴ τὴ φορὰ πραγματοποιήθηκε μέσω Ἰβηρίας, Κασπίας Θάλασσας, Ἀστραχάν, διάπλου τοῦ Βόλγα καὶ Συμπύρσκ. Ἐπέστρεψαν τὸ 1669 μέσω Γεωργίας.⁷⁵

Ὁ Πατριάρχης Σίλβεστρος, ἑκατὸ περίπου χρόνια ἀργότερα, περιῆλθε διάφορα μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γιὰ συλλογὴ χρηματικῶν βοηθημάτων. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴ Χίο ποὺ τὴν εἶχε ἐπισκεφθεῖ δύο φορές, διατήρησε ἀλληλογραφία μὲ σημαίνοντα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα τὸν εἶχαν βοηθήσει, προφανῶς ἐλπίζοντας καὶ σὲ νέα βοήθεια ἀπὸ τὸ νησι ποὺ ἄκμαζε ὕλικά καὶ πνευματικά.⁷⁶

72. Στὸ ἴδιο, σ. 709–711.

73. Στὸ ἴδιο, σ. 718.

74. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951, σ. 993–999.

75. Στὸ ἴδιο, σ. 1015–1021, 1023–1026. Χρήστος Π. Λασκαρίδης, *ὁ.π.*, σ. 358.

76. Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος, «Ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σιλβέστρου (1752–1753)», *Ἑλληνικά* 8 (1935) 241–245.

Τὰ Πατριαρχεία, καὶ ὄχι μόνον αὐτά, ἀναλάμβαναν καὶ ἄλλες ἐκτεταμένες ἀποδημίες γιὰ τὴ συναγωγή ἐλεῶν καὶ πρὸς μὴ ὀρθόδοξες χώρες χωρὶς τὰ διαφοροτικά δόγματα τῶν ἡγεμόνων ἢ τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ ἀποτελοῦν ἀνασταλτικὸ ἐμπόδιο. Τὰ ταξίδια ζητείας στὴ Βρετανία ἦταν γενικὰ ἀρκετὰ συνηθισμένα τόσο γιὰ τὰ Πατριαρχεῖα ὅσο καὶ γιὰ ἰδιώτες. Καὶ ἄλλες ὁμως ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία χώρες τῆς Εὐρώπης δέχονταν ἀπεσταλμένους τῶν Πατριαρχείων. Τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων π.χ. εἶχε διεξαγάγει ζητεία στὴν Πορτογαλία τὸν 16ο αἰῶνα καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Ἰωάννης εἶχε προσφέρει στοὺς μοναχοὺς ἐπιτρόπους τοῦ Πατριάρχου, ποὺ εἶχαν φτάσει στὴν «ἄκρη τοῦ κόσμου», «κροαζάδη τῶν ἀριθμῶν χιλιάδες 5' καὶ ἡμισι». ⁷⁷ Ὁ μητροπολίτης Πελαγονίας καὶ Περλεάπου εἶχε, ἐπίσης, φτάσει γιὰ ζητεία μέχρι τὴν Ἰσπανία (1587-1588), ὅπου μάλιστα, ἐξαιτίας τῶν συκοφαντιῶν κάποιου Ἑλληνα, συνελήφθη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση τῆς Μαδρίτης καὶ κατὰφερε νὰ ἀπελευθερωθεῖ μετὰ ἀπὸ πολλὰς ταλαιπωρίες. ⁷⁸

Δὲν ἦταν ἄγνωστες καὶ οἱ ἐκκλήσεις γιὰ βοήθεια πρὸς τὸν Πάπα τῆς Ρώμης. Γνωρίζουμε π.χ. ὅτι πρὸς τὸν Πάπα Γρηγόριο ΙΓ' ἔστειλε ἐπιστολὴ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Γερμανὸς καὶ διάφοροι ἄλλοι ἱεράρχες, ἡγούμενοι, κ.ἄ. ζητώντας βοήθεια ἢ εὐχαριστώντας γι' αὐτὴν ποὺ εἶχαν ἤδη λάβει. ⁷⁹ Ἐπίσης, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Γαβριήλ στὸ πλαίσιο τῆς ζητείας του, στὴν ὁποία θὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πῦρ κάτω, ἐπισκέφθηκε τὸ 1587 στὴ Ρώμη τὸν διάδοχο τοῦ Γρηγορίου ΙΓ', τὸν Πάπα Σίξτο Ε' (1585-1590) καὶ ἔγινε μὲ εὐμένεια δεκτός. ⁸⁰

Τὰ «ταξίδια» αὐτά, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, συχνὰ διαρκοῦσαν πολλὰ χρόνια καὶ οἱ μοναχοὶ ἀπουσίαζαν πολὺ μεγάλα διαστήματα ἀπὸ τὰ μοναστήρια. Προφανῶς αὐτὸ θέλησε νὰ θεραπεύσει τὸ 1774 τὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Σαμουὴλ Χατζερῆ πρὸς τοὺς Ἁγιορείτες μοναχοὺς. Μὲ αὐτὸ οἱ μοναχοὶ ἐντέλλονταν νὰ ἐπιστρέφουν στὶς μονές τους καὶ νὰ ἀποδίδουν λογαριασμό μετὰ τὴ συμπλήρωση τεσσάρων ἐτῶν περιουδείας. ⁸¹

77. Χ.Γ. Πατρινέλης, «Ἐπιστολαὶ Ἑλλήνων πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριο ΙΓ' (1572-1585) καὶ τὸν καρδινάλιον Σιρλέτον († 1585)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 17* (1967) 57.

78. Βλ. Ἰωάννης Δ. Ψαρὰς, *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Γαβριήλ καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὶς εὐρωπαϊκὰς χώρες. Βιογραφικὸ σχέδιον (1527-1593)*, μεταπτ. διπλωματικὴ ἐργασία, Α.Π.Θ. 1976, σ. 4.

79. Χ.Γ. Πατρινέλης, δ.π., *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 17* (1967) σποραδικά.

80. Ἰωάννης Δ. Ψαρὰς, δ.π., σ. 23, 27.

81. Ἀλέξανδρος Λαυρεώτης, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ γράμματα ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Ἱερᾶς Μ. Λαύρας», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ΚΓ'* (1903) 514-515. Βλ. καὶ Φωκίων Π. Κοτζαγεώργης, δ.π., σ. 197, ὑποσημ. 24.

Από όσα προαναφέρθηκαν δόθηκε μιὰ γενική εικόνα τῶν διαδρομῶν ποῦ ἀκολουθοῦσαν οἱ «ταξιδιώτες» σέ Ἀνατολή καί Δύση. Ἐνδεικτικά προστίθενται ἀκόμη κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις προκειμένου νά ἔχουμε μιὰ σαφέστερη γνώση τοῦ ἐκτεταμένου χώρου ποῦ μπορούσε νά καλύφει μιὰ ζητεία καί τῶν ἐτῶν ποῦ μπορούσε νά διαρκέσει.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καί Πρώτης Ἰουστινιανῆς Γαβριήλ ταξίδεψε ἀρχικά τὸ 1585 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Ρωσία, μὲ συστατική ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Θεολήπτου, καί παρέμεινε ἐκεῖ λιγότερο ἀπὸ ἓνα χρόνο. Κατόπιν ἐπισκέφθηκε τὸν βασιλιὰ τῆς Πολωνίας Στεφάνο Α΄ Μπάτορυ (1575–1586) ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλαβε συστατικὴ ἐπιστολὴ γιὰ τὸν Πάπα Σίξτο Ε΄. Ὅσοτερα πέρασε στὴν Πράγα καί ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Τύμπινγκεν ὅπου ἐπισκέφθηκε τὸν Μαρτίνο Κρούσιο. Μετὰ μέσω Οὐλμ, Βιέννης καί Ἰνσμπρουκ ἔφτασε στὴ Ρώμη τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1587. Ὁ Γαβριήλ κατηγορήθηκε γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Λατινικὴ Ἐκκλησία καί δὲν φαίνεται νά ἐπέστρεψε ποτὲ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1589 βρισκόταν στὴ Βενετία ἀπὸ ὅπου καί ἀναχώρησε γιὰ τὴ Βιέννη. Κατὰ μιὰ πληροφορία πέθανε μερικὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1593, σὲ μιὰ γερμανικὴ πόλη.⁸²

Ἄλλη γνωστὴ μακροχρόνια ζητεία, ποῦ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συλλογὴ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ, πραγματοποίησε ὁ Καισάριος Δαπόντες, ὁ γνωστὸς λόγιος τοῦ 18ου αἰῶνα καί μοναχὸς τῆς μονῆς Ξηροποτάμου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἡ ζητεία ἔγινε γιὰ νά συλλεγοῦν χρήματα προκειμένου νά ἀνακαινιστεῖ τὸ ἐρειπωμένο μοναστήρι. Ὁ Δαπόντες ἔφερε μαζί του στὸ «ταξίδι» τὸ τεμάχιο τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ποῦ εἶχε ἡ μονή. Ὁ ἴδιος ἔχει περιγράψει τὴ ζητεία, ποῦ κράτησε ὀκτὼ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1757 ἕως τὸ 1765, καί ἐπεκτάθηκε στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Χίο, τὴ Σάμο, τὰ Ψαρά, τὴν Εὐβοία.⁸³ Μὲ τὰ χρήματα ποῦ συγκεντρώθηκαν ἔγινε δυνατὴ ἡ ἐκ βάθρων ἀνακαίνιση τῆς μονῆς Ξηροποτάμου⁸⁴ καί ὁ Καισάριος Δαπόντες ἀνακηρύχθηκε δεῦτερος κτήτοράς της. Τὸ γεγονός ἀναφέρεται καί σὲ ἔμμετρη ἐπιγραφή, ποῦ πιθανότατα εἶχε συνθέσει ὁ ἴδιος, στὸ ὑπέρθυρο τῶν βασιλικῶν πυλῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς.⁸⁵

82. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηρικῶν Χρονικῶν*, Ἀθήνα 1922, σ. 21–24. Ἰωάννης Δ. Φαράς, *δ.π.*, σποραδικά.

83. Καισάριος Δαπόντες, *Κήπος χαρίτων, τιντέστι βιβλίον περιέχον τὴν περίοδον τοῦ τιμίου Ξύλου τοῦ ζωοποιῦ Σταυροῦ, τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ βασιλικῇ μονῇ τοῦ Ξηροποτάμου, τῆ οὐσῆ ἐν τῷ ἀγιωνύμφῳ ὄρει τοῦ Ἁθῶνος, καὶ ἄλλα διάφορα [...]*, Ἀθήνα 1880. Δ.Μ. Πολυβιός, «Ἡ ζητεία τοῦ Καισαρίου Δαπόντε γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου», *Κληρονομία* 24 (1992) 183–203. Τοῦ ἴδιου, «Ὁ Καισάριος Δαπόντες καὶ οἱ ἀπεικονίσεις νεομαρτύρων στὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου», *Ἑλληνικά* 46 (1996) 115–125.

84. Δ.Μ. Πολυβιός, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου. Σχεδιασμὸς καὶ κατασκευὴ στὴ ναοδομία τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1999.

85. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Παρίσι 1904, σ.

Ἡ περίπτωση τῆς ζητείας τοῦ Καισάριου Δαπόντε εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν ζητειῶν ποὺ διενεργοῦσαν τὰ μοναστήρια καὶ ποὺ ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένες καθὼς καὶ τοῦ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ ποὺ μπορούσαν νὰ συγκεντρώσουν στὰ «ταξίδια» τοὺς οἱ μοναχοί. Εἶναι ἐπίσης πολὺ καλὰ τεκμηριωμένη ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὸ σωζόμενο λεπτομερὲς αὐτόγραφο κατάστιχο τῶν ἐσόδων τῆς.⁸⁶ Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὁ Δαπόντες παρέδωσε σὲ μετρητὰ στὸ μοναστήρι μετὰ τὴν ἐπιστροφή του 3.120 γρόσια, ἐνὼ προηγουμένως εἶχε ἀποστείλει κατὰ καιροὺς ἄλλα 22.820 γρόσια. Ἐὰν σ' αὐτὰ συμπεριληφθοῦν οἱ δαπάνες μετακινήσεων καὶ διαβίωσης τῶν «ταξιδιωτῶν», ἡ ἀξία διαφορῶν ἀντικειμένων ποὺ τοὺς εἶχαν δοθεῖ κ.λπ. τὸ συνολικὸ ποσὸ ἀπὸ τὴ ζητεία θὰ πλησίαζε τὰ 100 πουνγγιά, δηλαδὴ 50.000 γρόσια.⁸⁷ Τὰ χρήματα αὐτὰ καὶ σὲ αὐτὴν ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις συλλέγονταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τοὺς ἀγιασμοὺς καὶ ἄλλες ἱεροπραξίες ποὺ ἐκτελοῦσαν οἱ μοναχοί. Οἱ προσφορὲς αὐξάνονταν κατὰ πολὺ ὅταν ἡ ζητεία συνέπιπτε μὲ ἐπιδημία πανώλης, ὅποτε ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἦ τὰ ἅγια λείψανα ποὺ μετέφεραν ἀποτελοῦσαν γιὰ τοὺς κατοίκους τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ. Οἱ σχετικὲς περιγραφὲς τοῦ Δαπόντε στὸν *Κῆπο Χαρίτων* εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικὲς.⁸⁸

Ἦδη ἔγινε πῶς πάνω λόγος γιὰ ζητεῖες πολλῶν μοναστηριῶν. Ἡ περαιτέρω διερεύνηση τῶν ζητειῶν τῶν πολυάριθμων μοναστηριῶν γιὰ τὰ ὁποῖα διαθέτουμε κάποια στοιχεῖα θὰ ὑπερέβαινε τὰ μέτρα τῆς παρούσας ἐργασίας. Θὰ ἀρκεστοῦμε ἐπομένως στὴν ἐξέταση μόνον ὀρισμένων ἐπιπλέον περιπτώσεων ποὺ μπορούν νὰ προσθέσουν κάποια γενικότερα ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα. Θὰ ἀναφερθοῦμε στὶς ζητεῖες γυναικείων μοναστηριῶν, καθὼς ἐπίσης μονῶν καὶ ναῶν τῶν Ἰόνιων Νησιῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Πρέπει, ὡστόσο, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι πληρέστερη καὶ σαφέστερη εἰκόνα τῶν ζητειῶν τῶν μοναστηριῶν θὰ ἀποκοτούσαμε μὲ τὴν ἔκδοση τῶν σωζόμενων κατάστιχων ποὺ τηροῦσαν οἱ «ἐκ τῶν καλουμένων ζητιάνων» μοναχοί. Θὰ εἶχαμε ἔτσι τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε μὲ λεπτομέρειες τὶς διαδρομὲς, τὶς εἰσπράξεις τοὺς, τὶς ἱερουργίες ποὺ ἐκτελοῦσαν κ.λπ.⁸⁹

182. Βλ. καὶ Κ. Καλλιανός, «Καισαρίου Δαπόντε: ἐπιγράμματα διάφορα», *Πρωτότυπον* 27 (1991) 20. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Καισαρίου Δαπόντες (1714–1784)», *Θεολογία* 13 (1935) 233–235. Φλορίν Μαρινέσκου, *Τὰ Ρουμανικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, σ. 6, 9–10, 23, 271. Εὐθύμιος Θ. Σουλογιάννης, «Καισαρίου Δαπόντες (1714–1784). Ἡ ζωὴ ἡ μόρφωση καὶ οἱ γνωριμίες του», *Θησαυρισματα* 34 (2004) 452–453.

86. Π. Γουναρίδης, *Αρχεῖο Ἱ. Μ. Ξηροποτάμου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων*, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 3, κώδ. 8, Ἀθήνα 1993, σ. 1–251.

87. Εὐδ. Ξηροποταμηνός, «Καισαρίου Δαπόντες», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 6 (1922) 533–534. Δ.Μ. Πολυβιός, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, σ. 46.

88. Βλ. ἐνδεικτικὰ στὸ ἴδιο, σ. 192, 201, 202, 209–211, 220, 224, 252–253, 274.

89. Βλ. π.χ. *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν*

Συγκριτικά με τὰ ἀνδρικά, ἐλάχιστα γυναικεία μοναστήρια φαίνεται ὅτι πραγματοποιοῦσαν ζητείες, αὐτὸ τουλάχιστον συνάγεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ μπορέσαμε νὰ συγκεντρώσουμε. Γιὰ ἓνα μόνο ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει μιὰ σχετικά συνεχῆ σειρά πληροφοριῶν ὡς πρὸς τὶς ζητείες του. Πρόκειται γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Φιλοθέης (ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο Ἄνδρέα) στὴν Ἀθήνα. Καταρχῆν, ἡ ἴδια ἢ ιδρύτρια τῆς ἢ Φιλοθέη Μπενιζέλου βρέθηκε στὴν ἀνάγκη με ἐπιστολὴ τῆς, στίς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1583, νὰ ζητήσει τὴ βοήθεια τῆς Γερουσίας τῶν Βενετῶν γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει ἓνα χρέος τῆς μονῆς ποὺ ἀνερχόταν σὲ 60.000 ἄσπρα· τὸ αἴτημά τῆς ἱκανοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς καὶ τὸ 1584 ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ Πάγκαλος εἰσέπραξε γιὰ λογαριασμό τῆς 200 τσεκίνια.⁹⁰

Οἱ πιεστικὲς ἀνάγκες τῆς μονῆς ἀνάγκασαν τὸν ἐπόμενο αἰῶνα τὶς μοναχὲς νὰ ἐξέλθουν οἱ ἴδιες σὲ περιοδεῖα ζητείας. Μιὰ «ἀπανταχοῦσα», πιθανότατα τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνα (ἴσως τοῦ 1601) ἀδελφῶ μητροπολίτη Ἀθηνῶν, συνιστοῦσε στοὺς ἀπανταχοῦ «φιλοπτώχους καὶ ἐλεήμονας χριστιανοὺς» τὴν προηγουμένη Λεοντία ποὺ θὰ περιόδευε γιὰ τὴ συλλογὴ βοήθειας πρὸς τὸ μοναστήρι τῆς.⁹¹ Ἡ «ἀπανταχοῦσα» αὐτὴ δὲν σχετίζεται με ἓνα πιθανότατα μεταγενέστερο «ταξίδιον» στὴ Ζάκυνθο, ὅπου συναντᾶμε τὴν ἴδια μοναχὴ Λεοντία ὡς ἡγουμένη τὸν Νοέμβριο τοῦ 1615. Στὴ ζητεία συνοδεύοταν ἀπὸ μιὰ ἄλλη μοναχὴ ὀνόματι Μαγδαληνή. Στὴ Ζάκυνθο ἢ Λεοντία ἀσθένησε καὶ ἔκανε τὴ σύντροφό τῆς πληρεξούσια γιὰ νὰ συγκεντρώσει καὶ νὰ μεταφέρει στὸ μοναστήρι τοὺς στὴν Ἀθήνα ὅ, τι εἶχαν ἀποκομίσει ἀπὸ τὴ ζητεία τοὺς σὲ χρήματα καὶ ρουχισμό. Τὸ ποσὸ ποὺ εἶχαν συλλέξει δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητο, ἀνερχόταν σὲ 2.000 ρεάλια.⁹²

ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μεταίων ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίων Νίκου Α. Βέη, τ. Α'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως, προλ., προσθ. Α. Βρανούση – Δ.Ζ. Σοφριανοῦ, β' ἔκδοσις, Ἀθήνα 1998, σ. 132 (κώδικας 100), σ. 348 (κώδικας 337). Ἐπίσης Τὰ χειρόγραφα τῶν Μεταίων, Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μεταίων ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίων Νίκου Α. Βέη, τ. Β'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Βαρλαάμ, Ἀθήνα 1984, σ. 363 (κώδικας 256). Περιώλης Γ. Ζερλέντης, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου Ὠκεοῦ, τ. Α', Ἐρμούπολις 1913, σ. 65. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, Ἡ Σέρφος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (17ος-19ος αἰ.). Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτη τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν δομῶν καὶ τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος, Ἀθήνα 1987, σ. 23. Βλ. καὶ ὑποσημείωση 76.

90. Κ.Δ. Μέρτζιος, «Ἡ Ὅσια Φιλοθέη, Ἀνεκδότα Ἐγγραφα», Ἑλληνικά II (1954) 122-128. Φιλοθέη Μπενιζέλου ἢ Ἀθηναία, ἐπιμ. Καλλιόπη (Κέλλυ) Α. Μπουρδάρου, κείμενα Μαρία Χρόνη-Βακαλοπούλου καὶ Ναυσικά Πανσελήνου, Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς Πάπυρος, [Ἀθήνα 2006], σ. 36-42, 166-167.

91. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων δημοσιευόμενα περιοδικῶς, Τουρκοκρατία, τ. Α' σ. 174-176. Ἰωάννης Γεννάδιος, «Ὁ οἶκος τῶν Μπενιζέλων καὶ ἡ Ὅσια Φιλοθέη, 1420-1920. Ἀπόσπασμα ἀνεκδότου συγγραφῆς», ἀνατύπ. περιοδ. Ἑλληνομυθίας (Ἀθήνα, Μάρ.-Σεπτ. 1929) 41, 55-56.

92. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεῶν, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας 1500-1912, Ἀθήνα 1936, σ. 177-179.

Ἀπὸ ἐπιστολὴ τῆς ἡγουμένης Λεοντίας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάννη (πιθανὸν καὶ αὐτὴ περὶ τὸ 1601) ἐμφαίνεται ὅτι εἶχαν προηγηθεῖ καὶ ἄλλες ζητεῖες στὶς ὁποῖες δὲν εἶχαν συμμετάσχει οἱ μοναχές. Στὸν Ἰωάννη εἶχαν σταλεῖ ὡς ἐπίτροποι τῆς μονῆς τῆς κάποιος Ἡλίας καὶ ἕνας ἀνώνυμος πνευματικός, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἀπεβίωσαν. Ὁ ἡγεμόνας εἶχε ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἀλλὰ, καθὼς τὸ παλάτι του καταστράφηκε ἀπὸ πυρκαγιὰ, ἡ ὑπόσχεσή του δὲν φαινόταν εὐκόλο νὰ ἐκπληρωθεῖ. Πάντως, ἡ ἡγουμένη ἔστειλε στὴ Μολδοβλαχία τὸν ἱερομόναχο Νεκτάριο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχικὰ πείσει τὸν ἡγεμόνα νὰ παράσχει τὴ βοήθειά του, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ ἐξασφάλιζε καὶ πάλι τὴ συνδρομὴ του.⁹³

Μιὰ ἄλλη «ἀπανταχούσα» τοῦ 1670, αὐτὴ τὴ φορὰ τῆς ἡγουμένης Χριστοδούλης καὶ ὄλων τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ προηγουμένη καὶ δύο ἀδελφές θὰ περιόδευαν γιὰ νὰ συλλέξουν ἐλεημοσύνη. Τέλος, ἕνα συστατικὸ γράμμα τῆς ἡγουμένης Ἐλισάβετ, σωζόμενο μερικῶς, ἢ μὴ δημοσιευμένο ὁλόκληρο, ἐκδόθηκε στὶς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1699 στὸ Ναύπλιο, τὴν περίοδο τῆς δεύτερης Βενετοκρατίας τῆς Πελοποννήσου, ὅταν πολλοὶ Ἀθηναῖοι εἶχαν μετοικήσει ἐκεῖ. Δὲν γνωρίζουμε ποῦ πρόσωπο ἢ πρόσωπα συνιστᾶ, ἀλλὰ ἡ συλλογὴ ἐλεῶν γινόταν γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς ποὺ κινδύνευε νὰ ἐρειπωθεῖ. Ἡ ἡγουμένη Ἐλισάβετ ἐξέδωσε, ἐπίσης, «ἀπανταχούσα» στὶς 9 Νοεμβρίου τοῦ 1701, στὴν ὁποία, ἀφοῦ περιγράφει τὶς καταστροφές ποὺ εἶχε ὑποστεί τὸ μοναστήρι κατὰ τὸν προηγηθέντα πόλεμο, ἀναφέρει ὅτι τὴν ἐλεημοσύνη γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς θὰ συνέλεγαν ἡ μοναχὴ Μαγδαληνὴ «μὲ κάποιον γέροντα τοῦ μοναστηρίου ἡμῶν ὀνόματι Χαγγὶ Γεωργίου».⁹⁴ Προφανῶς, τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, κατὰ περίπτωσι, ἄλλοτε ἔστελναν δύο ἢ τρεῖς μοναχές σὲ ζητεῖα, ἄλλοτε ἡ μοναχὴ συνοδεύοταν ἀπὸ κάποιον γέροντα, πιθανὸν κληρικὸ, καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις τὶς ζητεῖες τὶς ἔκαναν ἄνδρες ἐπίτροποι τῆς μονῆς.

Μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες περιπτώσεις γυναικεῖας ζητεῖας ποὺ γνωρίζουμε ἀναφέρεται σὲ «ἀπανταχούσα» τῆς 9ης Μαρτίου τοῦ 1683 τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Παΐσιου. Εἶχε ἐκδοθεῖ γιὰ τὴ ζητεῖα ποὺ θὰ πραγματοποιοῦσε ἡ μοναχὴ Καλλιτρόπη ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Ἀναλήψεως τῆς Κεφαλονιάς γιὰ νὰ συγκεντρώσει βοήθεια γιὰ τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς.⁹⁵

93. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *δ.π.*, τ. Α', σ. 176-177. Ἰωάννης Γεννάδιος, *δ.π.*, σ. 40, 53-54. Βλ. καὶ *Φιλοθέη Μπενιζέλου ἡ Ἀθηναία*, σ. 84-85, 168-169.

94. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *δ.π.*, τ. Α', σ. 138-139, 178. Ἰωάννης Γεννάδιος, *δ.π.*, σ. 42, 58-59.

95. Κωνσταντῖνος Μέρτζιος, «Ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνημῶν», ἀνάτυπ. περιοδ. *Ἡπειρωτικὴ Ἔστιά* (1960) 53-54.

Μια άλλη «άπανταχούσα» τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Κέρκυρας Ἰωάννη Βούλγαρη, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στίς 17 Σεπτεμβρίου τοῦ 1743 ὑπὲρ κάποιας μοναχῆς Διονυσίας ποὺ μόναζε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πιθανότατα ἀφοροῦσε ναὸ τῆς Κέρκυρας καὶ ἐπομένως δὲν προϋπέθετε τὴν ἀποδημία τῆς μοναχῆς μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς.⁹⁶ Γιὰ ἄλλα γυναικεῖα μοναστήρια δὲν μᾶς εἶναι γνωστὲς ζητεῖες. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι δὲν γίνονταν, ἀλλὰ πῶς διασώθηκαν λιγοστὰ στοιχεῖα καθὼς ἦταν πολὺ πιὸ σπάνιες.

Οἱ μονὲς τῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν φαίνεται ὅτι κατέφευγαν πιὸ σπάνια σὲ ζητεῖες ἐκτὸς τῆς ἐπικράτειας στὴν ὁποία ἀνῆκαν, ἢ τουλάχιστον δὲν εἶναι γνωστὲς πολλὲς σχετικὲς ἀναφορές. «Ταξιδιώτες» ποὺ συγκέντρωναν ἐλέη γιὰ μονὲς ἢ ναοὺς τῶν Ἑπτανήσων ἀπαντῶνται πάντως στὴν Κέρκυρα. Βλέπουμε π.χ. ἀπὸ «ἀπανταχοῦσες» ποὺ ἐξέδωσε ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς Ἰωάννης Βούλγαρης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1738 καὶ 1746 ὅτι στὴν Κέρκυρα περιόδευαν τὰ χρόνια ἐκεῖνα γιὰ ζητεῖα δύο τρεῖς μοναχοὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, ἕνας δύο ἀπὸ τὴ Λευκάδα καὶ ἕνας ἀπὸ τὰ Κύθηρα, καθὼς καὶ Κερκυραῖοι ποὺ ἤθελαν νὰ συλλέξουν βοήθεια γιὰ ἐκκλησίες ἢ μοναστήρια τοῦ νησιοῦ τους.⁹⁷

Οἱ ζητεῖες στὰ Ἑπτάνησα συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς Βενετοκρατίας, ὅπως βλέπουμε ἀπὸ ἐγκύκλιο πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ΣΤ' ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1818. Μὲ αὐτὸ συνιστοῦσε τὴν προσφορὰ ἐλεημοσύνης στὸν ἱερομόναχο Χρῦσανθο καὶ τὴ συνοδεία του, ποὺ ταξίδευαν μὲ λείψανα γιὰ νὰ συγκεντρώσουν χρήματα γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, τῆς Σπηλαιώτισσας στὸ ὄρος Σκοπὸς τῆς Ζακύνθου, ἡ ὁποία «κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς ἠφανίσθη παρὰ τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς καὶ ἐξουσιαστὰς τῶν Ἑπτὰ Ἰονικῶν Νήσων [...]».⁹⁸

Στίς ζητεῖες τῶν ἀθωνικῶν μονῶν ἔγιναν ἤδη ἀρκετὲς ἀναφορές. Πολλὲς ἀκόμη ἀπαντοῦν σὲ δημοσιευμένα ἐγγραφα ἢ σὲ ἄλλες πηγές. Εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ εἴκοσι μονὲς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔχοντας πρόβλημα πῶς νὰ διαχειριστοῦν τὴν περιουσία ποὺ συγκέντρωναν κυρίως στὴ Μολδοβλαχία φρόντισαν (πρὶν ἀπὸ τὸ 1760) γιὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ διορισμὸ ἐπιτρόπων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ διαχείριση τῶν οικονομικῶν καὶ τῶν μετοχῶν τους. Οἱ ἐπίτροποι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πεπειραμένοι καὶ δοκιμασμένοι «ταξιδευτές», ὅπως ἦταν ὁ προηγούμενος τῆς Μεγίστης

96. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκελος 10, φ. 18ν-19ρ.

97. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκ. 10, φ. 11ρ-ν, 17ν, 18ν-19ρ, 20ν, 21ν, 21ν-22ρ, 23ν, 26ν. Νικόλαος Βούλγαρης, ὁ.π., *Παριασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 304, 305, 312, 314, 315, 316.

98. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, σ. 119-121.

Λαύρας Σίλβεστρος. Συχνά υπήρχαν και επίτροποι που ήταν λαϊκοί, συνήθως πραγματευτές, οι οποίοι προφανώς φρόντιζαν για τα συμφέροντα του Αγίου Όρους σε διάφορα μέρη όσο δεν βρίσκονταν εκεί απεσταλμένοι μοναχοί ή όσο εκείνοι βρίσκονταν σε περιοδεία. Φαίνεται ότι ανάμεσα στα καθήκοντα των επιτρόπων αυτών ήταν και η περιφορά του κουτιού της ελεημοσύνης, ή συλλογή των χρημάτων από αυτό και η παράδοση της βοήθειας στον εκάστοτε απεσταλμένο των τεσσάρων επιστατών του Αγίου Όρους.⁹⁹ Στην Κωνσταντινούπολη ή σε άλλες μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθεμία από τις μεγάλες μονές του Αγίου Όρους διατηρούσε επιτρόπους, λαϊκούς και κληρικούς, που φρόντιζαν για τα γενικότερα συμφέροντά τους εκεί και φυσικά και για τις ζητείες, όπως βλέπουμε από τα άθωνικά έγγραφα. Ένδιαφέρον παρουσιάζει η σύσταση ενός επιτρόπου, ο οποίος προειδοποιούσε τους μοναχούς να μην συγκεντρώνουν νομίσματα που ήταν είτε φαλκιδευμένα, είτε ύποπιμημένα, τα οποία και θα τους επιστρέφονταν γιατί δεν μπορούσαν να πληρωθούν με αυτά τα χρέη τους.¹⁰⁰ Από τα έγγραφα του Αγίου Όρους, επίσης, διακρίνεται σαφώς το ενδιαφέρον ορισμένων τουλάχιστον μοναχών να προτιμηθούν εκείνοι αντί άλλων για το ταξίδι της ζητείας.¹⁰¹ Ο λόγος της προθυμίας τους θα γίνει φανερός πιο κάτω.

Η άποδοχή και η υποδοχή των έπαιτούντων μοναχών στους τόπους που ταξίδευαν ήταν συνήθως καλή, ωστόσο, δεν έλειπαν και τα προβλήματα. Υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι άρχιερείς μιας επαρχίας προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τους μοναχούς και να έπωφεληθούν οι ίδιοι οικονομικά από τη διεξαγόμενη ζητεία. Για τον λόγο αυτό αρνούσαν να τους δώσουν την απαραίτητη άδεια αν εκείνοι δεν τους κατέβαλλαν κάποιο ποσό, ή προσπαθούσαν με διάφορα προσχήματα να τους άποσπάσουν χρήματα. Γνωρίζουμε π.χ. ότι είχαν ύπάρξει καταγγελίες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο κατά του μητροπολίτη Λαρίσης Μελετίου (1750–1768) ότι είχε έξαναγκάσει κάποιον Σιναίτη μοναχό, πιθανόν όνόματι Διονύσιο, να του πληρώσει 131 πιάστρα, αν και ήταν απαλλαγμένος από την καταβολή φορολογίας από τις όθωμανικές άρχές. Ο Μελέτιος είχε επίσης φερθεί με μεγάλη άπρέπεια στον περιερχόμενο για ζητεία Πατριάρχη Ίεροσολύμων Παρθένιο.¹⁰²

99. Βασίλης Ί. Αναστασιάδης, *Άρχείο της Ί. Μ. Χιλανδαρίου*, σ. 65–68.

100. Αντώνης Πάρδος, *Άρχείο της Ί. Μ. Παντοκράτορος*, σ. 190–194.

101. Στο ίδιο, σ. 356–357. Βασίλης Ί. Αναστασιάδης, *δ.π.*, σ. 334–335, 356–357.

102. Παναγιώτης Φ. Χριστόπουλος, *Τò βιβλίό «Η Αλήθεια Κριτής» και ή τυχοδιωκτική δράση του συγγραφέα του Leandro Lombardi στον Ελληνικό χώρο. Συμβολή στην εκκλησιαστική και πολιτική Ιστορία των μέσων του 17 αί.*, διδακτ. διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών 1984, σ. 117, 133, 153.

Ανάλογες είναι οι κατηγορίες που έγραψε για άρχιερείς ο Άγιοταφίτης πρωτοσύγκελλος Νεόφυτος στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων το 1792. Ο Νεόφυτος μόλις είχε φτάσει στην Αθήνα και επισκεπτόταν τους άρχιερείς ζητώντας τους την απαραίτητη άδεια για τη ζητεία. Ο άγιος Αθηνών, αφού πρώτα έλαβε το πεσκέσι που του πήγε και 250 γρόσια, εξέδωσε την άδεια. Ο Θηβών, έλαβε κι εκείνος το πεσκέσι του και ζήτησε 300 γρόσια επιπλέον, ύστερα όμως από παζάρια άρκέστηκε στα 220, τα 100 ως προκαταβολή και τα υπόλοιπα αργότερα. Ο ίδιος πριν ένα χρόνο είχε λάβει από τον προηγούμενο πρωτοσύγκελλο μόνο 100 γρόσια, αλλά στο μεταξύ ανέβασε το τίμημα. Ο Εύριπου έδωσε προσωρινά την άδεια χωρίς να λάβει κάποια χρήματα, επειδή ο Νεόφυτος μόλις είχε έρθει, περίμενε όμως ότι θα του έδινε αργότερα 300 γρόσια. Ο Νεόφυτος σχολιάζοντας τη συμπεριφορά των ιεραρχών γράφει στον Πατριάρχη: «Επειδή και όσα συνάζομεν από τας έπαρχίας των, αυτοί οι ίδιοι πάλιν μās τα παίρνουν, καθώς ίξεύετε τα συνήθη των άρχιερέων».¹⁰³ Ο Νεόφυτος έγραψε εκ νέου το 1795 ότι ο μητροπολίτης Αθηνών τον πίεζε να του δώσει ως δάνειο 1.000 γρόσια και 30 ξέστες λάδι.¹⁰⁴ Η έξαγορά δηλαδή της άδειας ζητείας, για την οποία οι Διαφωτιστές κατηγορούσαν τον κληρο, όπως θα δούμε και πιο κάτω, ήταν πραγματικά διαδεδομένο φαινόμενο.

Ένίοτε ή επισκοπική δίωξη, ή και τιμωρία, κατά κάποιου ταξιδιώτη μοναχού μπορεί να είχε άφετηρία την καταγγελία όρισμένων ανθρώπων, που ένδεχομένως θα χρoσίμευε ως πρόφαση για τον τοπικό άρχιερέα να στραφεί έναντίον του. Μιά τέτοια περίπτωση ύπονοείται σε ένα συστατικό γράμμα που έγραψε ο Εύγένιος Βούλγαρης προς τον άρχιεπίσκοπο Καρλοβίτζης Παύλο, πριν από το 1745, για λογαριασμό του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης για τον προηγούμενο της μονής Βατοπεδίου Ίωάσαφ που διεξήγαγε ζητεία στην περιοχή του.¹⁰⁵ Ο Ίωάσαφ είχε φαίνεται κατηγορηθεί ότι κατακράτησε μέρος των συγκεντρωμένων έλεων για τον έαυτό του και ότι είχε μαζί του τη σφραγίδα της μονής. Στο συστατικό γράμμα εξάίρεται ή προσωπικότητα του Ίωάσαφ που είχε επί χρόνια κάνει πολλές ζητείες για το μοναστήρι του. Αποδίδονται οι κατηγορίες στην κακότητα των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα δηλώνεται πως ήταν σύνηθες οι «ταξιδιώτες» να κρατούν ένα μέρος των εισφορών που συκέντρωναν για τα προσωπικά τους έξοδα και τη συνέχιση του «ταξιδιού» τους. Τέλος, δηλώνεται πως ήταν κοινή συνήθεια οι πατέρες των μονών να έγχειρίζουν τη σφραγίδα της μονής σε όσους αναλάμβαναν μακρινά ταξίδια.

103. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., τ. Β', σ. 325-326.

104. Στο ίδιο, τ. Β', σ. 328.

105. Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, κώδικας 2124, φ. 98.

Πέραν τῶν ἐκβιαστικῶν ἀπαιτήσεων τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, οἱ ζητεῖες τῶν μοναχῶν ὑπόκειντο ἐπίσης συχνότατα σὲ ἀπαιτήσεις, ἐκβιασμοὺς καὶ ἀρπαγὰς ἀπὸ διάφορους Ὀθωμανοὺς ἀξιωματοῦχους, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ διαταγμάτων ποὺ παρεῖχαν φορολογικὲς ἀπαλλαγές, ὅπως ἔγινε ἤδη σαφὲς ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Βεβαίως ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι τρόποι γιὰ νὰ ἀποσπάσουν περιουσιακὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἐπαιτούντες. Π.χ. στὴν Ἀθήνα ὁ γνωστὸς Χατζὴ Ἀλῆ Χασεκῆς εἶχε καταφέρει νὰ ἀγοράσει πολὺ φτηνά, εἴτε μὲ ἐκβιαστικὸ τρόπο, εἴτε μὲ ὑποπτη συμφωνία μὲ τὸν ἐπικεφαλῆς τοῦ «ταξιδίου» πρωτοσύγκελλο, ἕνα παλαιὸ μετόχι καὶ ἕνα ἐλαιοτριβεῖο, τὰ ὅποια κατόπιν οἱ Ἄγιοταφίτες προσπαθοῦσαν νὰ ἀνακτήσουν.¹⁰⁶

Μερικὲς φορὲς οἱ δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ μοναχοὶ στὶς ζητεῖες τοὺς ὀφείλονταν στὶς κακὲς προσωπικὲς σχέσεις τοὺς μὲ τοὺς μητροπολίτες, τοὺς προεστοὺς ἢ ἀκόμη καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν ἐνὸς τόπου. Καὶ πάλι οἱ πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσουμε ἀρκετὰ καλὰ τέτοιες ἐνδεικτικὲς περιπτώσεις. Τὸ 1710, γιὰ παράδειγμα, ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν, ὁ γνωστὸς λόγιος καὶ συγγραφέας, φαίνεται ὅτι εἶχε ἔλθει σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Ἄγιοταφίτες ποὺ βρῖσκονταν γιὰ ζητεῖα στὴν Ἀθήνα καὶ ἐκεῖνοι τὸν κατηγοροῦσαν στὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρυσάνθο Νοταρὰ καὶ στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀθανάσιο γιὰ παρακώλυση τῆς ζητείας. Κατόπιν αὐτοῦ, οἱ δύο Πατριάρχες ἔγραψαν στὸν Μελέτιο ζητώντας του νὰ μὴν τοὺς παρεμποδίζει στὸ ἔργο τους. Στὴν ἀπάντησή του ὁ μητροπολίτης ἀρνῆθηκε τὴν κατηγορία καὶ ἀπαρίθμησε τὰ ἀτοπήματα τῶν Ἄγιοταφικῶν ποὺ ἀγνοοῦσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ δὲν ἐπιδείκνυαν τὴ δέουσα συμπεριφορά. Ἰσχυρίζόταν ὅτι αὐτὸς ἀπλῶς τοὺς ἐπέπληξε, ἐπειδὴ

χωρὶς νὰ μοῦ δεῖξουν γράμμα συστατικόν, πῶς εἶναι ἱερεῖς νομίμως χειροτονηθέντες, λειτουργοῦσι, ἐξομολογοῦσι, ποιοῦσιν ἁγιασμούς, καὶ εἴ τι ἄλλο ἐθέλουσι πράττειν, ἄνευ ἐρωτήσεως τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως καὶ τὸ πλείστον, διὰ νὰ δεῖξωσι τὸ μεγαλεῖον τους καὶ τὸ αὐτοκέφαλον, ἱεροφοροῦσι παρόντος μου, χωρὶς νὰ πάρουσι καιρὸν καὶ νὰ ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα κατὰ τὸ σῆνηθες παραπλησίως τοῖς λοιποῖς ἱερεῦσι.¹⁰⁷

Ἡ μακρὰ παραμονὴ τῶν ἐπαιτούντων σὲ μιὰ περιοχὴ, ἰδίως ὅσων διατηροῦσαν μετόχια ἐκεῖ, ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς Ἄγιοταφίτες, τοὺς Σιναῖτες ἢ τοὺς Ἄγιορειτες, συχνὰ δημιουργοῦσε εἴτε δεσμούς, εἴτε προστριβὲς μὲ τοὺς ἱεράρχες καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, οἱ ὅποιοι πολλὰ φορὲς ἐπενέβαιναν ἐνεργῶς

106. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, δ.π., τ. Β', σ. 304, 311, 313, 317, 329.

107. Στὸ ἴδιο, τ. Β', σ. 283-284, 334-336, 343-345.

ακόμη και στις προστριβές που ένιπτε ανέκυπταν μεταξύ των μοναχών. Όταν ο επικεφαλής της συνοδείας τους ήταν αγαπητός, τότε είχε τη συμπαράσταση των ντόπιων που τον ένισχυαν στη ζητεία, διαφορετικά στρέφονταν εναντίον του και την παρεμπόδιζαν με κάποιο τρόπο. Σειρά επιστολών του 18ου αιώνα σχετικά με τους Άγιοταφίτες πρωτοσύγκελλους που διενεργούσαν ζητεία και διαχειρίζονταν τὰ μετόχια τῆς Ἀθήνας ἀποκαλύπτει τὸν βαθμὸ ἀνάμειξης τοῦ τοπικοῦ στοιχείου στὰ θέματα τῆς ζητείας. Μεγάλος ἀριθμὸς κατοίκων τῆς πόλης π.χ. προσυπέγραψε ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων ὑποστηρίζοντας τὸν νέο πρωτοσύγκελλο Ἀγάπιο καὶ κατηγορώντας τὸν παλαιό, τὸν Ἰάκωβο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἤθελαν νὰ ἀπαλλαγοῦν. Οἱ κάτοικοι δῆλωναν καθαρὰ ὅτι θὰ βοηθοῦσαν στὴ ζητεία μονάχα ἂν παρέμενε ὁ Ἀγάπιος καὶ ἀναχωροῦσε ὁ προκάτοχός του. Ἀντιθέτως, ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἔγραφε μετὰ τὴ σειρά του ἐπιστολὴς πρὸς τὸν Πατριάρχη ὑποστηρίζοντας τὸν Ἰάκωβο καὶ δηλώνοντας ὅτι δὲν θὰ προωθοῦσε τὴ ζητεία στὴν ἐπαρχία του ἂν ὁ προστατευόμενός του ἀνακαλοῦνταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.¹⁰⁸

Φαίνεται ὅτι ἦταν κοινὸ φαινόμενο οἱ πολυἀριθμοὶ ἐπαίτες νὰ μὴν τηροῦν τίς ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις γιὰ τὴ διεξαγωγὴ ζητείας, ὅπως ἦταν ἡ ἔγκρισή τῆς ἀπὸ τὸν τοπικὸ ἱεράρχη, ἡ κατοχὴ ἔγκυρων συστατικῶν γραμμάτων, ἢ ἡ ἐπίδειξη τῆς δέουσας καὶ κόσμιας συμπεριφορᾶς. Μία προσπάθεια ἐλέγχου τῶν ποικίλων ἱερωμένων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀτόμων ποὺ περιέρχονταν γιὰ ζητεία σὲ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία μᾶς γίνεται γνωστὴ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Στὶς 18 Ἰανουαρίου 1694 μετὰ πρόσταγμα τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Ἀναστασίου Αὐλωνίτη ἐντέλλονταν οἱ Πρωτοπαπάδες τῆς ὑπαίθρου, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λαϊκοὶ νὰ μὴ δίνουν ἐλεημοσύνη σὲ διάφορους ἱερεῖς, ἐὰν αὐτοὶ δὲν ἦταν ἐφοδιασμένοι μετὰ δικό του ἐγκύκλιο γράμμα. Ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς αἰτιολογεῖ τὴ διαταγὴ του ἐκθέτοντας τὰ ἀτοπήματα ποὺ διαπράττονταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦς: μετὰ πρόφαση τῆ συλλογῆ ἐλεῶν γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ τῶν χρεῶν κάποιων μονῶν ἢ τὴν ἀνακαίνιση ἐκκλησιῶν, οἱ μοναχοὶ συγκέντρωναν χρήματα πρὸς ἴδιον ὄφελος. Μάλιστα, ὅταν τοὺς ἔδιναν οἱ πιστοὶ χρήματα, αὐτοὶ τὰ ἐπέστρεφαν ζητώντας διπλάσια καὶ τριπλάσια. Ὅσα μάζευαν, τὰ δαπανοῦσαν σὲ ἀκόλαστες πράξεις, παίζοντας χαρτιά, μεθώντας, κάνοντας σαρκικὲς ἀμαρτίες, τρώγοντας καὶ πίνοντας. Ἐπιπλέον, ἀντὶ νὰ κατοικοῦν στὰ μοναστήρια, ὅπως ὄφειλαν, αὐτοὶ ἔμεναν σὲ οἰκογένειες χριστιανῶν.¹⁰⁹ Τὸ πρόσταγμα, ποὺ χρησιμοποιεῖ βαρύτερες ἐκφράσεις κατὰ τῶν «εἰς ὄνομα ἱερωμένων» ποὺ διενεργοῦσαν τίς ζητείες, παραδόθηκε στοὺς ἀρμόδιους γιὰ νὰ κηρυχθεῖ καὶ στὰ χωριά τῆς ὑπαίθρου.

108. Στὸ ἴδιο, τ. Β', σ. 293-294, 299-300, 303-307, 308, 310-312, 318-320, 323.

109. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 14, ὑπογράφ. 3, φ. 171, 173, 186.

Ανάλογο περίπου ήταν και το πρόσταγμα της 24ης Μαΐου το 1744 του Μ. Πρωτοπαπᾶ Ἰωάννη Βούλγαρη πού ἐκδόθηκε

ἐπειδὴ διάφοροι ἱερωμένοι, καὶ Μοναχοὶ περιπατοῦν ὀλοῦθεν προφασιζόμενοι πτωχείαν χωρὶς νὰ ἔχουν ἀπὸ τούτην τὴν ἀξίαν ἔγγραφον ἄδειαν, ἢ καὶ ἀπὸ πολλοῦς χρόνους πεπαλαιωμένην. Διὰ τοῦτο διορίζομεν, ὅτι τινὰς ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς Νήσου νὰ μὴν δέχεται κανένα ἀπὸ τοὺς ρηθέντας ἱερομένους, ἢ μοναχοὺς ὅπου νὰ μὴν ἔχη τὴν ἐδικὴν μας ἔγγραφον ἄδειαν, ἢ νεωστὶ παρ' ἡμῶν δεδομένην. Ταῦτα θέλουσιν ἐνεργηθῶν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱερεῖς ἀδιαφόρως εἰς ποινὴν ἀργίας.¹¹⁰

Ἐνίοτε οἱ μοναχοί, εἴτε ἐπειδὴ ἐμπλέκονταν σὲ ἄλλες δραστηριότητες, εἴτε γιὰ ἄλλους ἄγνωστους σ' ἐμᾶς λόγους, ἀποφάσιζαν νὰ ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὴ συνοδεία πού διεξήγε τὴ ζητεία γιὰ νὰ τὴ συνεχίσουν ἀτομικὰ ἄλλοτε ἐξακολουθώντας νὰ παρουσιάζονται ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ μοναστηριοῦ τους, ἄλλοτε ὡς ἄπλοῖ, πλέον, ἐπαίτες. Ἐχοντας πάντως τὴν ιδιότητα τοῦ κληρικοῦ μπορούσαν νὰ ἐπιβιώσουν εὐκόλα τελώντας διάφορες ἱεροπραξίες. Δύο παραδείγματα ἀρκοῦν γιὰ νὰ παρουσιάσουν ἐνδεικτικὰ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὸν Ἁγιοταφίτη μοναχὸ Ἀγαθάγγελο, ὁ ὁποῖος τὸ 1795 «εὐρισκόμενος εἰς Λεβαδεῖαν χάριν τῆς συνήθους ἐλεημοσύνης, ἀπεσκίρτησε». Παρὰ τὶς συστάσεις τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ζητείας πρωτοσύγκελλου Νεοφύτου, αὐτὸς συνέχισε τὶς περιοδεῖες του στὴ Θήβα καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ταλαντίου ἐξακολουθώντας νὰ συλλέγει ἐλεημοσύνες δῆθεν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου, χωρὶς ὅμως νὰ τὶς παραδίδει στὴν ἁγιοταφίτικὴ συνοδεία, προσποιούμενος ὅτι αὐτὸς πλέον ἀνῆκε στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴν ἐπαρχία τῶν Θηβῶν.¹¹¹

Τὸ δεύτερο παράδειγμα μᾶς παρουσιάζει μιὰ ἀσυνήθιστη περίπτωση γιὰ τὴν ὁποία κλήθηκε νὰ ἀποφασίσει ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς Χριστόδουλος Βούλγαρης στὶς 13 Φεβρουαρίου τοῦ 1690.¹¹² Ὁ ἱερομόναχος Ἰωάσαφ, ἐκκλησιάρχης τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πού ἐκτελοῦσε ζητεία μαζί μὲ τὸν ὑποτακτικό του ἱερομόναχο Δανιήλ, προσέφυγε στὸν Μ. Πρωτοπαπᾶ ἐπειδὴ, ὅταν ἔφτασαν στὴν Κεφαλονιά, ὁ Δανιήλ, ἀποφάσισε νὰ μάθει μουσικὴ καὶ παρέμεινε ἐκεῖ ἐπὶ τριάντα περίπου μῆνες ξοδεύοντας χρήματα τοῦ μοναστηριοῦ σὲ δάσκαλο τῆς μουσικῆς καὶ «ἔγινεν ἀποστάτης τοῦ μοναστηρίου [...] διὰ

110. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ὑποφάκ. 8, φ. 14α. Παρόμοιου περιεχομένου ἐντολὴ δίνεται καὶ λίγο ἀργότερα, φ. 20β. Βλ. καὶ Ἀ.Χ. Τσίτσας, «Ἰωάννης Βούλγαρης, τρῶφιμος καὶ Σπουδαῖος τοῦ Φλαγγινιανοῦ, Μέγας Πρωτοπαπᾶς Κέρκυρας», *Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρίας Κερκύρας* 15 (1978) 108, 109-110.

111. Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου, *δ.π.*, τ. Β', σ. 329-330.

112. Α.Ν.Κ., Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 6, ὑποφάκ. 5, φ. 15γ-16ν.

κοσμικής φαντασίας και μάθησιν τῆς μουσικῆς τέχνης». Ὁ Ἰωάσαφ προσέφυγε ἀρχικά στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ὁ ὁποῖος ἀποκράσισε πῶς ὁ μουσικόφιλος μοναχὸς μποροῦσε νὰ συνεχίσει τὰ μαθήματα μουσικῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ τολμήσει νὰ διεξαγάγει ζητεία ὡς ἐκπρόσωπος τῆς μονῆς του. Κατόπιν αὐτοῦ, ὁ Δανιὴλ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ πῆγε στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ἐπαιτεία γιὰ λογαριασμό του «ἔχοντας μερικαῖς ἀπανταχοῦσαις διαφόρων ἀρχιερέων καὶ προέδρων εἰς ζημείαν τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐμὲ τοῦ αὐτοῦ προσετώτος», ὅπως ἰσχυριζόταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ζητείας Ἰωάσαφ. Ζητοῦσε ἐπομένως νὰ προσταχθεῖ ὁ πρῶν ὑποτακτικὸς του νὰ τοῦ ἐπιστρέψει

τὴν ἔξοδον τῶν κανισκίων ὅπου τοῦ ἔδοσα καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὅπου εἰς τὸ διάστημα χρόνων τριῶν ἐσύναξε [...] ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς, Κεφαλληνίαν, Ἀγίαν Μαύραν, Ξερόμερο καὶ ἀπὸ τὸ Σκόπελον καὶ ἄλλους τόπους, καὶ ἐπιστρέφει ταῖς ἀπανταχοῦσαις ὅπου εἰς βοήθειαν τῆς συνοδίας ἔλαβε [...], καὶ ἐνεργώντας οὕτως νὰ τραβισθῇ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν νὰ ζῆ μετὰ τὸ ἐπιτραχιλίον του καὶ νὰ μὴν ξεπλανᾷ τοὺς χριστιανοὺς [...].

Ὁ κατηγορούμενος, ἀφοῦ παραδέχτηκε ἐν μέρει τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἰωάσαφ, ἔκανε ἓνα λεπτομερῆ ἀπολογισμὸ τῶν δώρων καὶ τῶν χρημάτων ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ, μετὰ τὸν ὁποῖο διαφωνοῦσε ὁμοῦς ὁ συνταξιδιώτης του, καὶ ὑποστήριξε ὅτι τοῦ εἶχε ἤδη ἐπιστρέψει τὰ χρήματα καὶ τὴν «ἀπανταχοῦσα». Ὁ Μ. Πρωτοπαπάς, εὐρισκόμενος ἐνώπιον τῶν ἀλληλοσυγκρουόμενων ἱστοριῶν, διέταξε ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν νὰ ὀρκιστεῖ ὁ Δανιὴλ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν του.

Οἱ ποικίλες ὑποθέσεις στὶς ὁποῖες ἐμπλέκονταν οἱ πολυάριθμοι μοναχοὶ ποὺ περιέρχονταν πόλεις καὶ χωριά, ἢ συχνὰ ἄτοπη συμπεριφορὰ τους, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν γενικότερων ἀντιλήψεων καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ἔκανε τοὺς ἐκπροσώπους του νὰ θεωροῦν τὶς ζητεῖες ἀπὸ κάθε ἄποψη σκανδαλῶδεις.

Στὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἀφιερώνονται δύο περίπου σελίδες σκληρότατης κριτικῆς στὸ φαινόμενο τῆς ζητείας. Ὁ συγγραφεὺς τῆς θεωρεῖ ὅτι οἱ ἐπαιτούντες μοναχοὶ ἐχμεταλλεύονταν μετὰ τὸν χειρότερο τρόπο τὴν εὐπιστία καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τοῦ κόσμου, ἰδίως τῶν γυναικῶν:

Αὐτοὶ [οἱ μοναχοὶ] εἶναι ἀναρίθμητοι, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται πόλις ἢ χωρίον, ὅπου νὰ μὴν φυλάττη ἢ ἓνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λαοκλέπτας, οἱ ὁποῖοι παρῆσιάζονται εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγοράζουσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ κλεψίματος, καὶ ἔπειτα, μετὰ ἄκραν αὐθάδειαν ἀρχινοῦσιν ἀπὸ ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον,

νά ζητοῦσι ἐλεημοσύνην, καὶ ἐκδύουσιν ἐξόχως τὰς γυναῖκας [...] Αὐτοὶ ἔχουσιν ἐν κιβωτίδιον γεμάτων ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα καὶ κρανία ἀκέραια, τὰ ὅποια ἀσημώνουσι, καὶ ἔπειτα ὀνοματίζουσιν, ἄλλα μὲν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἄλλα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, δὲν ἀφήνουν ἅγιον, χωρὶς νὰ ἔχουν μέρος ἀπὸ τὰ κόκκαλά του. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοκκαλοπωλητὰς ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθους, ὁποῦ ὀνομάζουσι Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ ὅπολον εὐρίσκεται ἡ πηγὴ αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ ἀργότερα στὰ μετόχια τους «μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νὰ λάβωσιν αὐτοὶ κρυφίως τὰ μισὰ καὶ τὰ λοιπὰ νὰ τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των».

Ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας ἐξηγεῖ πῶς «αἱ οὕτως καλούμεναι πανταχοῦσαι, εἶναι κάποιοι παρακαλεστικαὶ ἐπιστολαὶ τῶν μοναστηρίων, ὁποῦ τὰς στέλνουν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, καὶ εἶναι γεγραμμένα με διάφορα χρώματα καὶ με μεγάλα στοιχεῖα». Προσθέτει ἀκόμη πῶς ὁ ἴδιος εἶχε δεῖ «ἕως τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους», ποῦ θεωρεῖτο ὅτι προστάτευε ἀπὸ τὴν πανώλη, ὅπως καὶ ὁ Ἅγιος Βησσαρίων. Ἀπὸ προσωπικὴ μαρτυρία ἐνὸς μοναχοῦ «ταξιδευτῆ», ἐπίσης, εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ἐκεῖνος μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια εἶχε συγκεντρώσει 150.000 γρόσια, ἀπὸ τὰ ὅποια εἶχε δώσει στὸ μοναστήρι του τὰ δύο τρίτα καὶ εἶχε κρατήσει τὰ ὑπόλοιπα ποῦ τὰ τόκιζε σὲ διάφορους ἐμπόρους.¹¹³

Μιὰ ἄλλη μαρτυρία ποῦ, χωρὶς νὰ ἔχει ἀντικληρικὰ κίνητρα, ἐπιβεβαιώνει σὲ μεγάλο βαθμὸ τίς πιὸ πάνω αἰτιάσεις προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο ποῦ ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τῇ δραστηριότητῃ ἐνὸς Σιναΐτη μοναχοῦ. Ὁ Παναγῆς Σκουζές, μικρὸ παιδί τότε καὶ φυγὰς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, βρέθηκε παραγίος κάποιου Σιναΐτη καὶ τὸν βοηθοῦσε στὶς δραστηριότητές του. Ὁ μοναχὸς περιερχόταν με λείψανα ἁγίων κόνοντας ἁγιασμοὺς καὶ ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἀπελπισία καὶ τὴν εὐπιστία τῶν χωρικῶν τῆς Εὐβοίας ποῦ ἦταν τρομαγμένοι ἀπὸ τὸ ξέσπασμα ἐπιδημίας πανώλης, τὸ 1791. Ὁ Σιναΐτης διοικοῦσε μιὰ ὀργανωμένη ἐπιχείρηση ποῦ τὴν προσάρμοζε στὶς ἐκάστοτε περιστάσεις προκειμένου νὰ ἀποσπάσει περισσότερα χρήματα ἢ ἄλλα ἀγαθὰ, ἐξασφαλίζοντας με πλάγια μέσα ποικίλα ὀφέλη, διεξάγοντας ἐμπόριο με τὰ πρόβατα ποῦ ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους κ.λπ. Τέλος, ἀναφέρεται ὅτι ὁ μοναχὸς αὐτὸς ἀφαίρεσε ἀπὸ προσωρινὰ ἐγκαταλειμμένο λόγω τῆς πανώλης μοναστήρι τὰ ἀσημένια καντήλια του καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα.¹¹⁴

113. Ἑλληνικὴ Νομαρχία Ἦτοι Λόγος Περὶ ΕΛΕΤΘΕΡΙΑΣ [...] Συντεθεὶς τε καὶ Τύποις ἐκδοθεὶς ἰδίως ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων ΠΑΡΑ ΑΝΟΝΙΜΟΤ (sic) τοῦ Ἑλληνος, [Ἰταλία 1806], Κάλβος, Ἀθήνα 1968, σ. 116-117.

114. Τὸ Χρονικὸ τῆς σκλαβωμένης Ἀθήνας, σ. 86-92.

Ἀδιαμφισβήτητα οἱ ζητεῖες ἦταν ἐξαιρετικὰ προσοδοφόρες γιὰ τοὺς μοναχοὺς σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο. Σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις ἡ χρησιμοποίησις γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς τῶν ἐλεῶν ποὺ συγκεντρῶνονταν ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο. Τὰ ὅσα προαναφέρθησαν σχετικὰ μὲ τὴν προθυμία τους γιὰ τὴν ἀνάληψη μακρινῶν καὶ ἐπίπονων ταξιδιῶν, γιὰ τὶς μεταξὺ τους ἐριδες προκειμένου νὰ παραμείνουν ἐπικεφαλῆς σὲ μιὰ ζητεία, γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὴ συνοδεία τοῦ μοναστηριοῦ ὥστε νὰ ἐπαιτήσουν μόνοι τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰ πολλῶν ἀπὸ αὐτοὺς, δείχνουν πῶς τὸ προσωπικὸ συμφέρον ἀποτελοῦσε γιὰ πολλοὺς ἓνα ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ τὴν ἐξοδὸ τους σὲ ζητεία καὶ ἦταν τὸ αἶτιο τῶν παρουσιαζόμενων ἀτασθαλιῶν καὶ τῆς ἀπαράδεκτης γιὰ κληρικοὺς συμπεριφορᾶς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀργανωμένες ζητεῖες τῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται ὅτι καὶ οἱ Κοινότητες, ὅταν βρισκόνταν σὲ ἀπορία καὶ μεγάλο χρέος, κατέφευγαν στὴ λύσις αὐτῆ. Γνωρίζουμε δύο παραδείγματα ἀπὸ τὸν νησιωτικὸ χῶρο, πιθανότατα ὁμῶς ὑπάρχοντες περισσότερα ποὺ δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ. Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι πῶς καὶ στίς δύο περιπτώσεις μιὰ καθολικὴ Κοινότητα ἢ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνες ποὺ πρωτοστάτησαν στὴ ζητεία. Ἡ πρώτη περίπτωσις ἀφορᾷ στοὺς καθολικοὺς κατοικοὺς τῆς Σαντορίνης. Τὸ 1742, οἱ κάτοικοι ἀπελπισμένοι ἀπὸ τὴ βαρῖα φορολογία καὶ ἀδυνατώντας παράλληλα νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ καθεδρικοῦ τους ναοῦ, πολὺ περισσότερο δὲ νὰ βροῦν τὰ χρήματα γιὰ τὶς ἀπαιτούμενες ἐργασίες, ἀποφάσισαν τὴ διενέργεια ζητείας, τὴν ὁποία θὰ ἀσκοῦσε ὁ οἰκονόμος τῆς καθολικῆς ἐπισκοπῆς κανονικὸς Λουκάς Μπαρμπαρίγος, ποὺ θὰ περιερχόταν τὶς καθολικὲς μητροπόλεις ἀνὰ τὸν κόσμον γιὰ τὴ συλλογὴ χρημάτων.¹¹⁵ Ἡ δευτέρη περίπτωσις ἀφορᾷ στὴν Κοινότητα τῆς Σύρου ποὺ βρέθηκε καταχρεωμένη μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο ἐσωτερικῶν ταραχῶν. Κατόπιν αὐτοῦ, μὲ τὴν παρέμβασις τοῦ ἐπισκόπου τῶν καθολικῶν Ἰ. Τζιουστινιάνι, ἡ Κοινότητα ὀργάνωσε ἓνα ταξίδι ζητείας τὸ 1779 γιὰ τὴν ἀνακούφισις τοῦ ὑπέρογκου χρέους τῆς.¹¹⁶

Οἱ ζητεῖες μεμονωμένων ἀτόμων, λαϊκῶν ἢ κληρικῶν, ποὺ δὲν ταξίδευαν μὲ καθορισμένη ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἢ δὲν σχετίζονταν μὲ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ κτίσουν ἢ νὰ ἐπισκευάσουν ἓνα ναὸ ἢ μιὰ μονή, ἀλλὰ γίνονταν γιὰ προσωπικοὺς λόγους ἀκολουθοῦσαν λίγο ἕως πολὺ τὸ ἴδιο πρότυπον καὶ ἀπαιτοῦσαν τὰ ἴδια ἔγγραφα γιὰ τὴν ἄσκησή τους. Οἱ ἱστορίες ποὺ ἐπικαλοῦνταν οἱ ἐπαιτοῦντες ἦταν συνηθέστατα τραγικῆς, ἂν καὶ δὲν γνωρίζουμε ἂν ἀλή-

115. *Μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Σαντορίνη (1573-1819). Ἐκδόσις ἱστορικῶν ἐγγράφων. Σύνταξις καταλόγου καὶ ἐπιμέλεια Ἀγαμέμνων Τσελίκας, Ἀθήνα 1985, σ. 48.*

116. Ἀνδρέας Θ. Δρακάκης, *Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α', Ἐρμούπολις 1948, σ. 70-71.

θευαν ή όχι σέ κάθε περίπτωση. Ο συνηθέστερος λόγος πού έπικαλούνταν για τή ζητεία ήταν ή άποπληρωμή λύτρων ή χρέους πού είχε συναφθεί για τήν άπελευθέρωση συγγενών τους, τού έαυτού τους, ή και άλλων χριστιανών πού κρατούνταν φυλακισμένοι ή δούλοι είτε από τούς Όθωμανούς είτε από κουρσάρους και πειρατές. Αυτό συνέβαινε έφόσον παρέμενε κάποιο μέλος τής οικογένειας ως όμηρος ή ως ένεχυρο, όποτε έπιτρεπόταν ή άναχώρηση ένός άλλου για τή συλλογή τών λύτρων. Δέν ήταν άγνωστες έτσι περιπτώσεις κατά τις όποιες ό έπαιτών είχε ένεχυριάσει τó παιδί του ή τήν οικογένειά του λόγω χρέους ή αίχμαλωσίας και ζητιάνευε για νά ξεχρεώσει και νά έλευθερώσει τούς δικούς του.¹¹⁷ Συνήθεις ήταν έπίσης οι ζητείες για τήν άποπληρωμή χρέους πού είχαν συνάψει μη συγγενείς χριστιανοί για τήν πληρωμή λύτρων ή τήν άπελευθέρωση αίχμαλώτων, φυλακισμένων και άναξιοπαθόντων με τούς όποιους δέν είχαν κάποια συγγένεια,¹¹⁸ όπως είδαμε νά συμβαίνει με τόν Σαμουήλ Καπασούλη. Κοινές ήταν και οι ζητείες λόγω έσχατης πενίας και άπορίας.¹¹⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες ζητείες πού έμπίπτουν σ' αυτές τις κατηγορίες παρουσιάζονται ως έπί τó πλείστον κατά τόν 16ο και τις άρχές τού 17ου αιώνα, ή σέ διάφορες άλλες έποχές κυρίως μετά από μεγάλες πολεμικές συγκρούσεις και πειρατικές έπιδρομές.

Όπως συνέβαινε και με τις ζητείες τής Έκκλησίας, κάποτε ή ιδιωτική ζητεία γινόταν με έπιστολή πού άπηύθυναν οι άναξιοπαθόντες, ή οι συγγενείς τους, ζητώντας τήν προσφορά βοήθειας από συγγενείς, φίλους, τήν Έκκλησία ή κάποια χριστιανική κοινότητα. Οι περισσότερες από τέτοιες γνωστές ύποθέσεις άφορούν σέ άτομα ή οικογένειες πού αίχμαλωτίστηκαν μετά από πολεμικά γεγονότα, όπως ήταν ή πώση τού Ναυπλίου τó 1715.¹²⁰

Χαρακτηριστικό δείγμα τής συχνότητας τών ιδιωτικών αυτών ζητειών και τών λόγων τής διεξαγωγής τους μάς παρέχουν οι ύποθέσεις πού σταχυολογούνται από τις έγκύκλιες έπιστολές τών Μ. Πρωτοπαπάδων τής Κέρκυρας. Από τó

117. Α.Ν.Κ., Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφακ. 10, φ. 8ν-9ρ, 15ρ, 18ν, 26ρ. Νικόλαος Βούλγαρης, δ.π., *Παρισσός ΙΓ'* (Ιούνιος 1890) 309, 312, 313, 317. Δημήτριος Πάλλας, *Κατάλογος χειρογράφων τού Βυζαντινού Μουσείου Άθηνών. Μέρος τρίτον μετά γενικών έυρετηρίων*, σ. 96 (άρ. 42). Εύτυχία Δ. Λιάτα, «Μαρτυρίες για τήν πώση τ' Άναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715)», *Μνήμων* 5 (1975) 140. Έλένη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Οι οικογένειες Λικανίου και Περδικάρη. Μελέτη βιογραφική και γενεαλογική», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 5 (1996) 330-333.

118. Περικλής Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περί Έλλήνων εκ τών Μαρτίνου Κροσίου Σουηκικών Χρονικών*, σ. 9, 13, 14, 17, 25, 29, 30, 31.

119. Περικλής Γ. Ζερλέντης, δ.π., σ. 9, 14. Άνδρέας Τηλυριδης, «Άνέκδοτος άλληλογραφία εκ τών έν Άγγλία έπιδημηράντων Έλλήνων τινών τού 17ου αιώνα», *Θεολογία* 45 (1974) 665-667.

120. Εύτυχία Δ. Λιάτα, δ.π., *Μνήμων* 5 (1975) 112-115, 128, 130-133, 136, 138-144.

σύνολο τῶν 88 πρωτοπαπαδικῶν ἐπιστολῶν οἱ 52 ἀφοροῦν ζητεῖες ποικίλης αἰτιολογίας πού σχετίζονται μὲ τὶς προαναφερθεῖσες περιπτώσεις. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο κατηγορίες τέτοιων ζητειῶν πού ἀπαντῶνται στὴν πηγὴ αὐτή: α') οἱ ἱστορίες ζητείας ἀνθρώπων πού ἀπὸ μουσουλμάνοι ἢ ἔβραιοι ἔγιναν χριστιανοί, ἢ χριστιανῶν πού, ἀφοῦ εἶχαν ἀλλαξοπιστήσει, ἐπέστρεψαν μετὰ στὴν ὀρθοδοξία καὶ κατόπιν ζητιάνευαν γιὰ νὰ ζήσουν,¹²¹ καὶ β') ἐκεῖνες τῶν γυναικῶν πού ταξίδευαν εἴτε μόνες εἴτε μὲ τὰ παιδιὰ τους ἢ τὸν ἄντρα τους ἐπαιτώντας.¹²²

Οἱ ζητεῖες τοῦ τύπου αὐτοῦ δὲν συναντῶνται τόσο συχνὰ στὶς πηγές ὅσο ἐκεῖνες τῶν μοναχῶν, αὐτὸ ὅμως ὀφείλεται μᾶλλον στὴν ἔλλειψη καταγραφῆς τους ἢ στὴ διατήρηση τῶν συστατικῶν γραμμάτων μὲ τὰ ὁποῖα ταξίδευαν καὶ ὄχι στὴ σπανιότητα τοῦ φαινομένου. Τουλάχιστον αὐτὸ δείχνει καὶ ἡ ποσοστιαία ἀναλογία μεταξύ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκυκλίων γραμμάτων τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ Ἰωάννη Βούλγαρη. Ὅσα ἀφοροῦν σὲ ζητεῖες μοναχῶν γιὰ ναοὺς καὶ ἐκκλησίες ἀνέρχονται σὲ 36, ἐνῶ τὰ γράμματα πού ἐξεδόθησαν γιὰ ἰδιῶτες πού πραγματοποιοῦσαν ζητεία γιὰ προσωπικοὺς λόγους ἦταν, ὅπως εἶδαμε, 52.

Ἀπὸ τὰ σωζόμενα συστατικὰ γράμματα καὶ τὶς «ἀπανταχοῦσες» πληροφοροῦμαστε τὸ ὄνομα, τὴν προέλευση, καὶ κάποτε τὴν κοινωνικὴ τάξη, ἢ τὴν ιδιότητα τῶν ἐπαιτούντων. Αὐτὰ βεβαίως μπορεῖ νὰ ἦταν παραπλανητικὰ ἢ ψευδῆ, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Τὸ ἴδιο θὰ μποροῦσε νὰ ὑποπτευθεῖ κανεὶς καὶ γιὰ τοὺς λόγους πού κάποιοι ἐπικαλοῦνταν γιὰ τὴ ζητεία. Ὡστόσο οἱ θλιβερὲς ἱστορίες τους μποροῦσαν νὰ γίνουν εὐκόλα πειστικὲς γιὰ τοὺς συγχρόνους τους καθὼς ἀποτελοῦσαν συνήθη φαινόμενα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς. Οἱ συγκυρίες συχνὰ ἔθιγαν ἀνθρώπους κάθε τάξης καὶ προέλευσης ἀδιακρίτως. Ὅποιοσδήποτε μποροῦσε νὰ συλληφθεῖ αἰχμάλωτος, ὁ ἴδιος ἢ ἡ οἰκογένειά του, κατὰ τὴ διάρκεια πειρατικῶν ἐπιθέσεων, ἐπιδρομῶν, ἢ πολεμικῶν γεγονότων καὶ κατόπιν νὰ πουληθεῖ ὡς σκλάβος ἢ νὰ ζητηθοῦν λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του. Ἐξίσου εὐκόλο ἦταν νὰ κατηγορηθεῖ γιὰ ποικίλα πραγματικὰ ἢ φανταστικὰ παραπτώματα καὶ νὰ ριχθεῖ στὴ φυλακὴ ἢ νὰ ἀπειληθεῖ ἡ ζωὴ του, νὰ δεῖ τὴν οἰκογένειά του νὰ κινδυνεύει ἀπὸ ἀνάλογες συνθήκες καί, φυσικά, νὰ περιπέσει σὲ ἔσχατη ἀπορία στερούμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἔτσι, στὶς ζητεῖες συναντοῦμε ἱερεῖς, ἐμπόρους, τεχνίτες, λογίους, ὀλόκληρες οἰκογένειες, ἀπλὲς γυναῖκες μόνες

121. Νικόλαος Βούλγαρης, ὀ.π., *Παρνασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 308–309, 310, 313–314, 315, 316, 317, 318. Πρβλ. Α.Ν.Κ., *Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες*, Φ. 32, ὑποφακ. 10, φ. 10r-v, 19r, 22v–23r, 23v–24r, 25v–26r, 26v.

122. Νικόλαος Βούλγαρης, ὀ.π., *Παρνασσὸς II* (Ἰούνιος 1890) 308, 313, 314, 317. Πρβλ. Α.Ν.Κ., *Σειρὰ Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες*, Φ. 32, ὑποφακ. 10, φ. 8r-v, 11r, 12v–13r, 13v–14r, 16v, 18v–19r, 19r, 19v, 20v–21r, 25v–26r.

τους ή με τὰ παιδιά τους· ένίστε αναφέρονται και γόνιοι μεγάλων οίκογενειών, άν και εκεί συχνότατα έπρόκειτο για άπάτη.

Η άσκηση τής ζητείας έμπεριείχε συχνά κινδύνους που για τούς μεμονωμένους έπαίτες ήταν ίσως περισσότεροι από ό,τι για τούς μοναχούς. Η ζητεία τους μπορεί να έπεκτεινόταν για χρόνια λόγω των πραγματικά άντίξοων περιστάσεων που συναντούσαν ή να καταντούσε ένα επικερδές έπάγγελμα, τó όποιο δέν είχα λόγιο να έγκαταλείφουν. Σε έλάχιστες όμως περιπτώσεις έχουμε πληροφορίες για τήν εξέλιξη μιās ζητείας τού τύπου αύτου. Μια από αυτές είναι ή ιστορία τού Νικόλαου Λικίνιου, γόνου τής μεγάλης μονεμβασιώτικης οίκογένειας, ό όποίος αιχμαλωτίστηκε μαζί με τόν μικρό του γιό τó 1715 κατά τήν κατάληψη τής πατρίδας του από τούς Τούρκους και μετά επί χρόνια ταξίδευε για τή συγκέντρωση χρημάτων για τήν έξαγορά τους. Η λεπτομερής αφήρηση των περιπετειών του από τó 1715 μέχρι τó 1722 περιέχεται σε μακρό συστατικό γράμμα τού Πατριάρχη Άλεξανδρείας Σαμουήλ Καπασούλη.¹²³ Τó 1739 ό Νικόλαος Λικίνιος έπαιτούσε άκόμη εύρισκόμενος στήν Κέρκυρα, όπως βλέπουμε από τή σχετική άδεια ζητείας τού Μ. Πρωτοπαπά Ιωάννη Βούλγαρη.¹²⁴

Οι περιπλανήσεις των έπαιτούντων Έλλήνων έπεκτεινόταν και σε χώρες τής Δυτικής Εύρώπης. Σύντομα μάλιστα οι περιοδεύοντες για ζητείες αλλά άκόμη και για σπουδές Έλληνες απέκτησαν κακό όνομα και άπογοήτευσαν πολλούς από τούς κατά τά άλλα φιλέλληνες ξένους, άλλοτε δικαίως και άλλοτε άδίκως. Κάποιες από τις περιπτώσεις αυτές είναι άρκετά γνωστές, όπως τού Μητροφάνη Κριτόπουλου και άλλων ταξιδιωτών στή Βρετανία και άρκετών έπισκεπτών τού Μαρτίνου Κρούσιου.¹²⁵ Μια γενικότερη άποψη που άπηχεί τις άπόψεις των Δυτικών για τούς περιοδεύοντες Έλληνες έκτίθεται σε έπιστολή τού πρεσβευτή τής Βρετανίας στήν Κωνσταντινούπολη Sir Thomas Roe τó

123. Κ. Άμαντος, «Η αιχμαλωσία τού Νικόλαου Λικίνιου», *Έλληνικά ΙΑ* (1939) 151-156. Στο ίδιο άρθρο δημοσιεύεται από τόν ίδιο σιναιτικό κώδικα 1650 και ένα υπόδειγμα συστατικού γράμματος «περί ζητείας αιχμαλώτων». Βλ. επίσης Έλένη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *ό.π., Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 5 (1996) 330-333.

124. Νικόλαος Βούλγαρης, *ό.π., Παρνασσός ΙΓ* (Ιούνιος 1890) 304-305. Πρβλ. Α.Ν.Κ., Σειρά Μεγάλοι Πρωτοπαπάδες, Φ. 32, ύποφακ. 10, φ. 2ν-3ν.

125. John Mason, *A History of the Holy Eastern Church*, τ. ΙΙ, Λονδίνο 1847, σ. 413 και έξής. Μ. Ρενιέρης, *Μητροφάνης Κριτόπουλος και οι έν Άγγλία και Γερμανία φίλοι αύτου*, Αθήνα 1893, σ. 111-112. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 5, Παρίσι 1903, σ. 198-199. Άνδρέας Τηλλυρίδης, *ό.π., Θεολογία* 45 (1974) 659-660. Steven Runciman, «The Church of England and the Orthodox Churches in the seventeenth and eighteenth Centuries», στο E.G.W. Bill (έπιμ.), *Anglican Initiatives in Christian Unity. Lectures delivered in Lambeth Palace Library 1966*, Λονδίνο 1967, σ. 6-7. E.D. Tappe, «The Greek College at Oxford», *Oxonienisia*, xix (1954), σ. 105. Περικλής Γ. Ζερλέντης, *ό.π., σ. 7-8*. Johannes Kemke, *Patricius Junius*, Λιψία 1898, σ. 118-119.

1627, στην οποία, απηχώντας γενικότερες απόψεις, έγραφε «[...] all men being scandalised at the name of wandering Greeks».¹²⁶

Λιγότερο γνωστό, ίσως, είναι το πόσο πιεστικό παρουσιαζόταν, σε όρι-
σμένη τουλάχιστον χρονική περίοδο, το πρόβλημα της μαζικής προσπάθειας
έξασφάλισης διαβατηρίων για ταξίδια στην Εύρωπη από επίδοξους ταξιδιώτες
με κίνητρα συνήθως τή ζητεία. Η περίπτωση του πρεσβευτή της Βρετανίας στην
Κωνσταντινούπολη Sir Thomas Roe είναι χαρακτηριστική, πολύ περισσότερο
γιατί σχολιάζει και τη στάση του Πατριαρχείου γύρω από το θέμα αυτό. Τα
πατριαρχικά συστατικά γράμματα, κατά τη γνώμη του πρεσβευτή, δίνονταν
μᾶλλον εύκολα. Αντιθέτως, για την έκδοση διαβατηρίων προς τη Βρετανία ο
ἴδιος έφερε δυσκολίες με αποτέλεσμα να του ασκούνται μεγάλες πιέσεις για
την παραχώρησή τους. Πιο συγκεκριμένα, το 1624 ο Sir Thomas Roe έγραφε:

Of wandering Greeks there is so great a store, that I am forced daily to deny my
passports; yet at the third instance and pressure of the patriarch, I have given one,
and but one in all, to a Jew become Christian.

Τελικά φαίνεται ότι κι αυτό το διαβατήριο κακῶς είχε έκδοθει, έπειδή το
πρόσωπο στο οποίο δόθηκε δημιούργησε πολλά προβλήματα όταν πήγε στην
Άγγλία. Έτσι, ο πρεσβευτής, αισθανόμενος ότι τα ὅσα είχαν μεσολαβήσει
άντανακλούσαν ἄσχημα στον τρόπο που έκτελοῦσε τὰ καθήκοντά του, βρέθηκε
ἀναγκασμένος να δηλώσει πῶς το διαβατήριο που είχε δώσει ἦταν ἐξαιρετικά
ψυχρό, και είχε έκδοθει κατά παράκληση του Πατριάρχη, ενώ ο ἴδιος είχε
ἀρνηθεῖ να ἐνδώσει σὲ ἑκατοντάδες ἄλλες αἰτήσεις. Σὲ ἀντίθεση με τὴν στάση
του, παρατηρεῖ, οἱ Πατριάρχες παραχωροῦσαν πάρα πολὺ εύκολα ἄδειες
ζητείας προκειμένου να ἀπαλλαγούν ἀπὸ τοὺς πιεστικοὺς ἀπατεῶνες.¹²⁷

Ἡ παρατήρηση του πρεσβευτή πρέπει να ἦταν σωστή διότι γνωρίζουμε ότι
κάποιοι Πατριάρχες είχαν πραγματικά ἐκδώσει ἄρκετὰ συστατικά γράμματα.
Εἶναι π.χ. μεγάλος ὁ ἀριθμὸς συστατικῶν γραμμάτων, γνήσιων ἢ πλαστῶν,
που ἀναφέρεται ότι είχε δώσει ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ὁ Τρανὸς καὶ ἄλλοι
Πατριάρχες αὐτῆς τῆς περιόδου.¹²⁸

Ἦδη στοὺς σύγχρονους ἀποδέκτες τῶν συστατικῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν είχαν
δημιουργηθεῖ εύλογες ὑποψίες για τὴ γνησιότητα ὀρισμένων τουλάχιστον ἀπὸ
αὐτές. Ὁ Μαρτίνος Κρούσιος π.χ. ἀναφέρει: «πολλοὶ ἐκάστοτε δεῦρο ἐπε-

126. Johannes Kemke, *δ.π.*, σ. 118.

127. Στὸ ἴδιο, σ. 118-119.

128. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, *δ.π.*, σποραδικά.

δήμησαν Ἕλληνες, λύτρα ζητοῦντες, καὶ ἐβοηθήσαμεν κατὰ δύναμιν· ἀλλὰ νῦν ἀπρόθυμοι εἰσὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν, πεπλασμένοις αὐτῶν ἐνίων συστατικοῖς γράμμασιν ἐντυχόντες». ¹²⁹ Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἀναφέρεται ὅτι ἀρκετοὶ ταξιδιώτες ἐπεδείκνυαν συστατικὰ γράμματα στὴ λατινικὴ γλῶσσα ἀπὸ διάφορους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, ἀκόμη καὶ πάπες· τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ', τοῦ αὐτοκράτορα Ροδόλφου Β' (1576–1612), τοῦ ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κολωνίας Ἐρνέστου, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας, τοῦ δόγη τῆς Βενετίας Πασκουάλε Σικόνι (Pascuale Cicogna), τῆς Ἐλισάβετ, βασίλισσας τῆς Γαλλίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας. Ὁ Π. Ζερλέντης ὑπέδειξε ἤδη πὺς τὸ συστατικὸ γράμμα πρὸς τὸν προαναφερθέντα, πρέπει νὰ ἦταν πλαστό. Αὐτὸ συνέβαινε καὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ τὰ ἐπιδεικνυόμενα συστατικὰ γράμματα. ¹³⁰

Μία τέτοια περίπλοκη περίπτωση πλαστογραφημένου πατριαρχικοῦ συστατικοῦ γράμματος, μάλιστα, ἔχει προκαλέσει τὴ δημοσίευση μιᾶς σειρᾶς κειμένων ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ διευκρινίσουν τί ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ, ἀφοῦ, λόγω τῆς πλαστογραφίας, μεταξὺ τῶν ἄλλων, δημιουργήθηκε καὶ ἀμφισβήτηση ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ μητροπολίτη Παΐσιου Παλαιῶν Πατρῶν τὸν 18ο αἰῶνα. ¹³¹ Ὁ Παΐσιος Παλαιῶν Πατρῶν μὲ ἐντολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία Γ' εἶχε περιοδεύσει ἀρχικὰ τὸ 1722 στὴ Ζάκυνθο γιὰ συλλογὴ ἐλεῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνοικοδόμησι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ποὺ εἶχε καεῖ. Ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἢ κάποιος ἄλλος ἀποκαλούμενος Παΐσιος Παλαιῶν Πατρῶν, βρέθηκε νὰ ἐπαιτεῖ στὴ Δύση μὲ τὸ πλαστὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Παΐσιου Β' τοῦ Νικομηδείας τοῦ ἔτους 1731. Μὲ αὐτὸ ἐξασφάλισε συστατικὸ γράμμα τοῦ προέδρου τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης γιὰ τὴ συλλογὴ βοήθειας. Τελικὰ, φαίνεται ὅτι ἐκεῖνος ποὺ περιόδευε στὴν Εὐρώπη ἦταν ὁ ἀρχιμανδριτὴς Ἀθανάσιος Δωρόσταμος, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Παΐσιου Παλαιῶν Πατρῶν καὶ ὄχι ὁ ἴδιος ὁ Παΐσιος.

Γνωρίζουμε, ἐπίσης, ἄλλη μιὰ ὑπόθεση πλαστογραφημένου ἐγγράφου ποὺ ἀνιχνεύτηκε ἤδη ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του. Κάποιος ἔμπορος ὀνόματι Κων-

129. Στὸ ἴδιο, σ. 7.

130. Στὸ ἴδιο, σ. 15, 26, 29, 34–35, 37.

131. Jacob Elssner, *Neueste Beschreibung derer griechischen Christen in Turkry aus glaubwürdiger Erzählung Herrn Athanasius Dorostamus*, Βερολίνο 1737, J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* [...], τ. XXXVII, 1720–1735, στήλες 1055–1056, Παρίσι 1905. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Διάφορα ἑλληνικὰ γράμματα ἐκ τοῦ ἐν Πετροπόλει μουσείου* [...] τοῦ *Nicolas Sikkhacheff*, Πετροῦπολις, 1907, σ. κβ'-κδ', 11–15, 15–17. Σωφρόνιος Εὐσταθιάδης, «Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παΐσιος», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος Γ'* (1909) 327–331. Περικλῆς Ζερλέντης, *Ἱστορικαὶ ἔρευναὶ περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης*, τ. Α', σ. 178. Τοῦ ἴδιου, «Παΐσιος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Ἀθανάσιος Δωρόσταμος Ἀρχιμανδριτὴς», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 7 (1917) 480–488.

σταντής είχε πλαστογραφήσει ένα σουλτανικό άχτναμέ υπέρ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς Σινᾶ, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὸ προνόμιο νὰ συλλέγουν καὶ νὰ εἰσάγουν ἀφορολόγητα τὰ προϊόντα τῶν ζητειῶν τους. Ὁ ἔμπορος αὐτὸς εἶχε χρησιμοποιήσει πλαστὴ ὑπογραφή καὶ σφραγίδα ἑνὸς δικαστῆ τῆς Αἰγύπτου τοῦ 15ου ἢ τοῦ 16ου αἰῶνα, καὶ εἶχε πλαστογραφήσει ἐπίσης ἐδάφια καὶ προσθέσει ἐμπορικοὺς ὄρους ποὺ ἐξασφάλιζαν στὸν ἴδιο ἀφορολόγητες ἐμπορικὲς συναλλαγές. Οἱ μοναχοὶ ποὺ ἀντελήφθησαν τὴν πλαστογραφία ζήτησαν μὲ αἴτησή τους στὶς 13 Αὐγούστου τοῦ 1804 νὰ ἐκδοθεῖ σουλτανικὴ διαταγὴ ποὺ θὰ δῆλωνε τὴ μὴ γνησιότητα τοῦ ἐγγράφου.¹³²

Μιὰ ἀπάτη ποὺ φαίνεται πὼς διέπρατταν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς περιοδεύοντες ἀνὰ τὴν Εὐρώπῃ ἐπαίτες ἦταν ὅτι παρουσιάζονταν ὡς ἀπόγονοι μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν. Ἔτσι, πολλοὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι κατάγονταν ἀπὸ βυζαντινὲς αὐτοκρατορικὲς οἰκογένειες ἢ ὅτι στὴν πατρίδα τους κατεῖχαν ὑψηλὲς διοικητικὲς θέσεις, ἰσχυρισμοὶ ποὺ ἦταν προφανέστατα ψευδεῖς.¹³³

Ἡ διαδικασία ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν οἱ περιοδεύοντες ἐκτὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄδεια τῆς ζητείας ὅταν ἔφταναν σὲ μιὰ ξένη χώρα ἦταν ἡ ἀκόλουθη: ἔκαναν αἰτήσεις στοὺς ἡγεμόνες τῶν χωρῶν στὶς ὁποῖες ταξίδευαν ἐπιδεικνύοντας τὰ συστατικὰ γράμματα ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους. Ἐνίοτε χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὴ μεσολάβηση διαφόρων ἰσχυρῶν τοπικῶν παραγόντων ἢ καὶ ἄλλων ἡγεμόνων προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐκδοσὴ ἄδειας καὶ νέων συστάσεων, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ διεξαγάγουν τὴ ζητεία. Αὐτὸ συνέβη π.χ. στὴ Βρετανία τὸν 17ο αἰῶνα μὲ τὸν μητροπολίτη Δυρραχίου Χαρίτωνα καὶ τοὺς ἀρχιμανδρίτες Γρηγόριο Καντακουζηνὸ καὶ Γρηγόριο Μακεδόνιο.¹³⁴ Γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχιδὸς Γαβριὴλ μὲσω τῆς συστατικῆς ἐπιστολῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Θεολήπτου, τὴν ὁποία συνυπέγραφε ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σίλβεστρος,¹³⁵ εἶχε ἐπιτύχει νὰ ἐξασφαλίσῃ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας Στεφάνου Α΄ Μπάτορου (1575–1586) ἀπὸ τὶς 24 Ἰουνίου τοῦ 1586 πρὸς τὸν πάπα Σίξτο Ε΄ (1585–1590).¹³⁶ Ἄς

132. Παῦλος Χιδίρογλου, ὀ.π., *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (Κύπρου)* 10 (1979–1980) 341–342.

133. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, σ. 9, 14, 37.

134. Ἀνδρέας Τηλλυριδῆς, ὀ.π., *Θεολογία* 45 (1974) 665, 666.

135. Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, ὀ.π., σ. 22–23.

136. Augustinus Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Roma 1863, τ. 3, σ. 1. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὰ ταξίδια τοῦ Γαβριὴλ Ἀχιδῶν καὶ τὶς ἐπιστολές του πρὸς διάφορες προσωπικότητες τῆς Εὐρώπης βλ. στὴ

σημειωθεί, ότι και ο Γαβριήλ που περιόδευε για ζητεία, την 1η Αυγούστου του 1587 και προσπαθούσε να εξασφαλίσει συστατικές επιστολές, ενώ βρισκόταν στην Πράγα έδωσε και ο ίδιος συστατική επιστολή, σωζόμενη στα λατινικά, προς τον αυτοκράτορα Ροδόλφο Β' με την οποία συνιστούσε τον ήγούμενο της Μονής του Παντοκράτορος του Άγιου Όρους Φιλόθεο με τη συνοδεία του που ταξίδευαν και εκείνοι για ζητεία προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα για χρέη του μοναστηριού του προς Έβραίους και Τούρκους δανειστές.¹³⁷

Με τη χρήση λοιπόν των αρχικών συστατικών επιστολών οι έπαιτούντες συγκέντρωναν βαθμιαία ένα μεγάλο αριθμό νέων συστατικών γραμμάτων που τα επιδεικνυαν όπου πήγαιναν εξασφαλίζοντας έτσι όλοένα και πιο εύκολα νέα άδεια και συστατικά στην επόμενη χώρα που επισκέπτονταν. Είναι έντυπωσιακό το γεγονός ότι, παρά την καχυποψία ή την προκατάληψη, που είχε δημιουργηθεί στην Εύρώπη για τους περιοδεύοντες Έλληνες, αυτοί τελικά κατόρθωναν να εξασφαλίζουν την ακώλυτη διεξαγωγή της ζητείας που τους άνοιγε τις πόρτες ευγενών, αξιωματούχων, κληρικών και λογίων σε κάθε ξένη χώρα που επισκέπτονταν.

Ένδεικτική της κατηγορίας των συστατικών γραμμάτων που ταυτόχρονα επέτρεπαν τη ζητεία σε μία ξένη επικράτεια είναι και ένα της βασίλισσας της Βρετανίας Έλισάβετ Α' του 1597, που σώζεται σε ελληνική μετάφραση στην Bodleian Library της Όξφόρδης. Με το έγγραφο αυτό δινόταν άδεια στον Έμμανουήλ Άχιλλιο, η στον εκπρόσωπό του, να περιέλθει ακωλύτως και ειρηνικά για ένα έτος τις κομητείες του κράτους, σε πόλεις, λιμάνια, κωμοπόλεις και χωριά, για συλλογή έλεημοσύνης και γινόταν σύσταση σε όλους τους υπηκόους να προσφέρουν «τόν καρπὸν τῆς ἀγάπης» και στους έντεταλμένους με τη φύλαξη των ναών και της τάξης να τὸν βοηθήσουν, διότι «καίπερ Ἕλληνας ὢν καὶ ἄλλοεθνῆς, ὅμως διὰ τὸ χριστιανὸν εἶναι, καὶ διότι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ καὶ ὁ πατήρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ ταῦτα διὰ τὸν Χριστὸν ἔπαθον». Ὁ Ἀχιλλίος ζητιάνευε για να εξασφαλίσει τὰ απαιτούμενα χρήματα για τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀδελφῶν του καὶ παιδιῶν τοῦ ἐκτελεσθέντος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Μητροφάνη.¹³⁸ Μία παρόμοια περίπτωση εἶχε παρουσιαστεί

μεταπτυχιακὴ ἐργασία τοῦ Ἰωάννη Δ. Ψαρᾶ, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Γαβριήλ καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες. Βιογραφικὸ σκεδίασμα (1527-1593), ὅπου δημοσιεύεται καὶ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριήλ πρὸς τὸ δόγη Πασκουάλε Σικόνια, σποραδικὰ καὶ σ. 13, 15, 27, 35-37.

137. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Publicate sub auspiciile Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei publice și ale Academiei Române*, τ. III - μέρος II - 1576-1600 [...]. Βουκουρέστι 1888, σ. 383, ἀρ. 462.

138. Michael Vickers, «An Elizabethan Contact with Greece», *Journal of Ecclesiastical History*

στην Αγγλία στις αρχές του 16ου αιώνα, όταν κάποιος Ίωάννης Σάργης, που είχε φτάσει εκεί με συστατική επιστολή του Πάπα Λέοντα Γ' έλαβε ανάλογη άδεια και συστατικό γράμμα για πραγματοποίηση ζητείας από τον πατέρα της Ελισάβετ Έρρίκο Η'.¹³⁹

Την εποχή της Ελισάβετ Α' πραγματοποιήθηκε μία ακόμη ζητεία στη Βρετανία όπως βλέπουμε από ανέκδοτη συστατική επιστολή του Πατριάρχη Ίερεμία Β' του Τρανού σωζόμενη και αυτή στη Bodleian Library της Ώξφόρδης.¹⁴⁰

Η επιστολή, γραμμένη λατινικά, αποτελεί αντίγραφο και περιλαμβάνεται σε συλλογή εγγράφων της εποχής της Ελισάβετ Α'.¹⁴¹ Η πρωτότυπη επιστολή

XXIV (1973) 51-58. Απόστολος Αθ. Γλαβίνας, «Μητροπολίται τινές Θεσσαλονίκης κατά τον 15' αιώνα», *Επιστημονική Έπετηρίς Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 19 (1974) 327-329. Ούτε ο Μ. Vickers ούτε ο Α. Γλαβίνας ταυτίζουν τον Έμμαουήλ Αχιλλίο, αλλά καθώς τα χρονολογικά δεδομένα ταιριάζουν και το όνομα είναι ασυνήθιστο, πιθανότατα πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο με τον εκ Μυτιλήνης ομώνυμο φοιτητή του Κολλεγίου της Ρώμης κατά το 1580. Ο Αχιλλίος είναι γνωστός και από ένα κακής ποιότητας επίγραμμα του προς τιμήν του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Μελετίου Πηγά που δημοσιεύτηκε στο σύγγραμμά του του τελευταίου *Τπέρ της Χριστιανών έλαθείας προς Ίουδαίους άπολογία. Γισπονδία Μελετία Λεοντοπόλεως. Έτυπάθη έν οικία αδελφών, έτη θεουγονίας αφ'ήγ'*. Το ίδιο σώζονται επίσης δύο επιστολές προς τον Κύριλλο Λούκαρη, από 30 Ίανουαρίου του 1595, όποτε βρισκόταν στην Δούπη, πιθανότατα στη Δόκινα της Βουλγαρίας, και από 12 Ίουλίου του 1596 στον Ζέμονα. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 5, σ. 176. Το ίδιο, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVI et au XVII siècles*, Παρίσι 1885, τ. 2, σ. 88, άρ. 200. Έάν πραγματικά ταυτίζονται τα δύο πρόσωπα, το έγγραφο δημιουργεί προβληματισμούς για τα πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται σε αυτό και τη συγγενική σχέση του Αχιλλίου με τον μητροπολίτη Μητροφάνη. Ο μητροπολίτης Μητροφάνης και ο αδελφός του διδάσκαλος Ματθαίος ήταν από την Κρήτη και όχι από τη Μυτιλήνη όπως ο Αχιλλίος, βλ. Απόστολος Αθ. Γλαβίνας, δ.π., σ. 323, 324. Η συγγένεια με τον Αχιλλίο και η ύπαρξη τέκνων του Μητροφάνη όπως και η όλη σχετική ιστορία δεν επαληθεύονται από καμιά άλλη πηγή πλην της επιστολής της Ελισάβετ. Είναι λοιπόν πολύ πιθανόν πως και σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για ύπόθεση ύποπτης Ζητείας που έγινε με ψευδή προσήματα.

139. Michael Vickers, δ.π., *Journal of Ecclesiastical History* XXIV (1973) 55-57.

140. Ms Rawlinson Letters 77, f. 78r-v. Εύχαριστώ θερμότατα τον αγαπητό φίλο καθηγητή Peter Mackridge που είχε την καλοσύνη να κάνει τον έλεγχο της επιστολής που είχα δει και άντιγράψει πριν πολλά χρόνια και να μου θυμίσει λεπτομέρειες που είχα λησμονήσει.

141. F. Madan, *Summary Catalogue of Western MSS in the Bodleian Library: Eighteenth Century Collection*, nos. 14672-16669, σ. 385 (no. 14960). Το χειρόγραφο γράφτηκε ή μάλλον άντιγράφηκε περί το 1600 («written [i.e. copied] about 1600») και περιέχει αντίγραφα λατινικών γραμμάτων της βασίλισσας Ελισάβετ Α' προς διαφόρους μεγιστάνες, ευγενείς και πόλεις της Εύρώπης, κατά την περίοδο 1592-1596. Καταγράφονται επίσης συστατικές επιστολές που δόθηκαν σε Ξένους για τη μετακίνησή τους έντός του βασιλείου άνάμεσα στα χρόνια 1592-1595. Για το γράμμα του Πατριάρχη Ίερεμία γράφει: «at fol. 78 there is a copy of a Latin appeal from Jeremias archbishop of Constantinople and eight metropolitan bishops, for help in paying the ransom of 'Jacobus Cycladum insulis ortus,' a captive in the hands of the Turks, A.D. 1593».

πρέπει να ήταν γραμμένη στα ελληνικά, και δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε ποῦ και κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες μεταφράστηκε στα λατινικά. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ τύπου τῶν «ἀπανταχουσῶν», ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὴν προσφώνηση, και δὲν φέρει χρονολογία ἀλλὰ μόνο τὴν ἔνδειξη μηνὸς και ἰνδικτιῶνος, «Mense Junio, Indictionis / sexto». Ἐπειδὴ μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ ἔτη τῶν τριῶν πατριαρχιῶν τοῦ Ἱερεμία Β', συνάγεται ὅτι ἡ ἕκτη ἰνδικτιῶν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται εἴτε μὲ τὸ ἔτος 1578, εἴτε μὲ τὸ ἔτος 1593, τὸ ὁποῖο ὑποδεικνύεται ἐπίσης και ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ F. Madan. Τὸ γράμμα συνυπογράφεται ἀπὸ ὀκτὼ μητροπολίτες: τὸν Θεσσαλονίκης Γαβριήλ, τὸν Σωφρόνιο Ἐφέσου, τὸν Ἱερόθεο Νεγροπόντε (Εὐρίπου), τὸν Διονύσιο Ἡρακλείας, τὸν Χριστόφορο Μεσημβρίας, τὸν Σωφρόνιο Κορίνθου, τὸν Διονύσιο, πιθανότατα Τορνόβου (ἡ λατινικὴ ἀπόδοση τῆς μητροπόλεως εἶναι προβληματικὴ), τὸν Σωφρόνιο Κορίνθου και τὸν Λαυρέντιο Θηβῶν. Τὸ ἔτος 1593 εἶναι συμβατὸ μὲ τὰ γνωστὰ ἔτη ἀρχιερατείας τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες μητροπολίτες, ἂν και δὲν ταυτίζονται ὅλοι μὲ τοὺς περιλαμβανόμενους στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους. Π.χ. δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτοὺς ὁ Ἱερόθεος Εὐρίπου· ἐπίσης ὁ Σωφρόνιος ὑπῆρξε μητροπολίτης Κορίνθου τὸ 1564/5, ἐνῶ γιὰ τὴ δεκαετία 1590–1600 δὲν γνωρίζουμε κανένα μητροπολίτη Κορίνθου. Τέλος, Διονύσιος Τορνόβου, πράγματι, ὕφισταται τὸ 1593.

Τὸ συστατικὸ γράμμα/«ἀπανταχοῦσα» παρέχεται στὸν «Jacovi Cyclad[or]um Insulis», κάποιον Ἰάκωβο ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, ὁ ὁποῖος, ἐξαιτίας συκοφαντικῆς κατηγορίας ὅτι προσπάθησε νὰ ἐλευθερώσει αἰχμαλώτους τῶν Τούρκων, ρίχτηκε στὴ φυλακὴ γιὰ δεκατρεῖς μῆνες, ἀλλὰ μπόρεσε νὰ ἐξαγοράσει τὴν ἐλευθερία του ἔναντι 40.000 χρυσῶν νομισμάτων («quadragesima mille num[or]um»). Κατόπιν αὐτοῦ, μὲ τὴ γυναίκα του και τὰ παιδιὰ του ἔγιναν πλάνητες συγκεντρώνοντας ἐλεημοσύνη γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ χρέους. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας κλείνει τὴν ἐπιστολὴ συνιστώντας στοὺς χριστιανοὺς νὰ εὐσπλαγχνιστοῦν τὸν φέροντα και νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἔτσι, ὁ Ἰάκωβος ἀπὸ τὶς Κυκλάδες βρέθηκε στὴν Ἀγγλία, ἀφοῦ προηγουμένως πέρασε ἄγνωστο ἀπὸ ποιὲς ἄλλες χῶρες. Ἄγνωστο παραμένει ἐπίσης και σὲ αὐτὴν, ὅπως και στὶς περισσότερες τῶν γνωστῶν περιπτώσεων, κατὰ πόσο ἡ θλιβερὴ αὐτὴ ἱστορία ἦταν ἀληθινὴ.

Ἡ εὐρύτατη ἔκταση τοῦ φαινομένου τῆς ζητείας ἐπὶ αἰῶνες ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῶν χαλεπῶν καιρῶν και τῶν ἀδήριτων ἀναγκῶν ποὺ κατέτρυχαν τὴν Ἐκκλησία και τοὺς χριστιανοὺς. Οἱ ζητεῖες εἴτε στὴν ὀργανωμένη μορφή τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία και τὰ μοναστήρια, εἴτε ὡς μιὰ ἀτομικὴ πράξη ἀναξιοπαθούτων, ἀπελπισμένων ἀνθρώπων, ὑπῆρξαν ἀπόρροια τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικράτησαν μετὰ τὴ διάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, κυρίως, ἀλλὰ ὄχι ἀποκλειστικά, στὶς περιοχὲς ὑπὸ ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Οἱ συγκυρίες ἀνάγκασαν τὰ Πατριαρχεῖα και τὰ μοναστήρια νὰ ζητιανέψουν γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν.

Ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνες ἡ ἔπαιτεία τοὺς παρεῖχε τὰ μέσα γιὰ τὴ συντήρησίν τους καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση πραγματικῶν ἀναγκῶν τους. Παρὰ τὶς συχνὲς ἀπάτες, τὶς κατασχρήσεις, ἢ τὴν ἐκμετάλλευσή τῆς εὐπιστίας καὶ τῶν φιλόνητων αἰσθημάτων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ μεμονωμένα ἄτομα, χωρὶς ἀμφιβολία συντέλεσαν σημαντικὰ στὴ διατήρησή τῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν μονῶν.

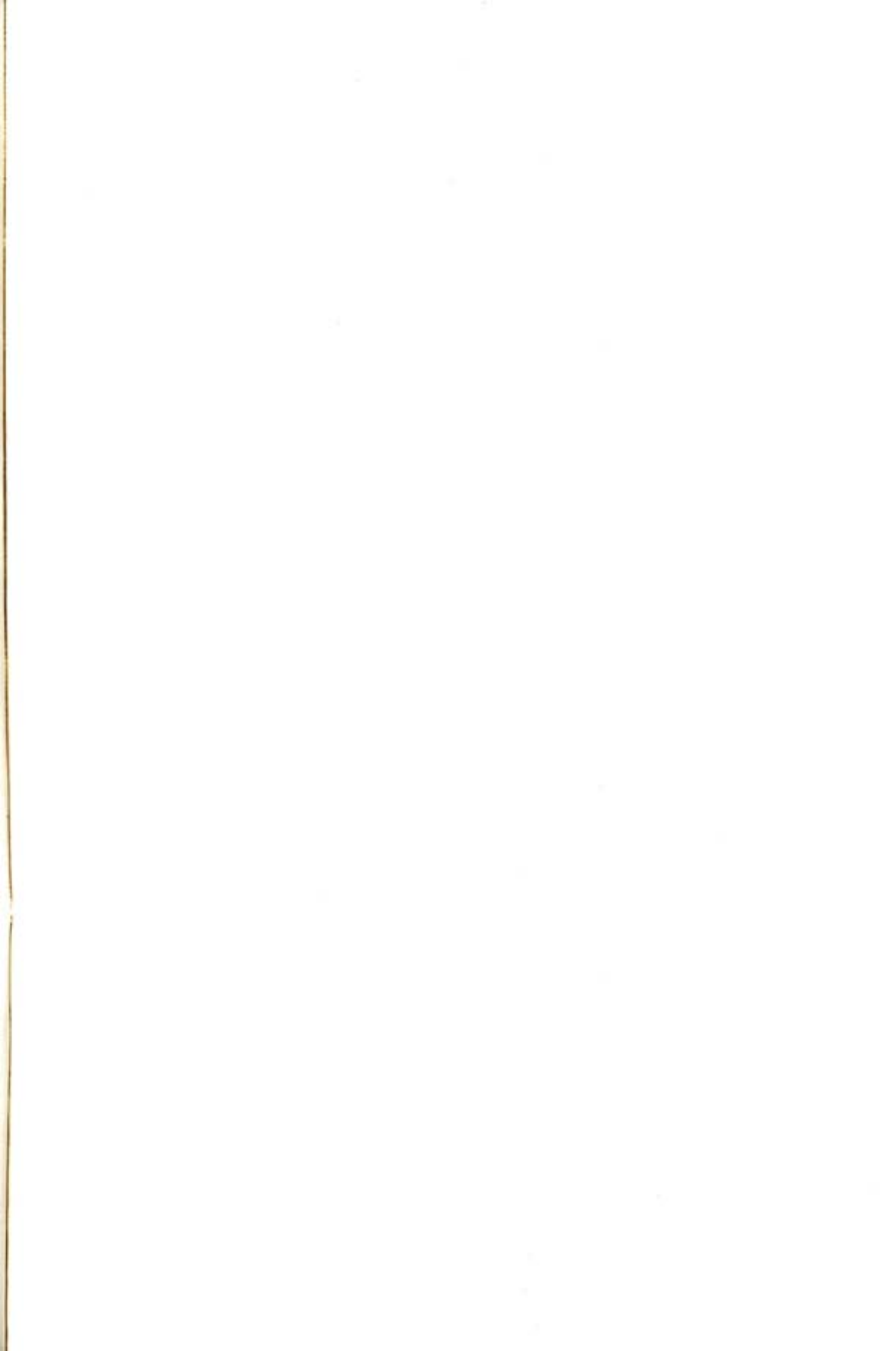
Ἀνάλογη παρουσιάζεται καὶ ἡ κατάστασις ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀτομικὴ ζητεία. Ἀκολουθώντας μιὰ πρακτικὴ ποῦ τὴν εἶδαμε νὰ ἐφαρμόζεται ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, οἱ πένητες, οἱ διωκόμενοι, οἱ ὀφειλέτες, οἱ αἰχμάλωτοι, οἱ σκλάβοι, ἐφοδιασμένοι μὲ συστατικά γράμματα διένυαν τεράστιες ἀποστάσεις ἐλπίζοντας μὲ τὴν ἐλεημοσύνη νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἢ νὰ βροῦν λύση στὰ βάσανά τους. Ποιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πραγματικὰ θύματα τῆς ἐποχῆς τους καὶ τῶν συγκυριῶν καὶ ποιοὶ ἐκμεταλλεύονταν τὴν φιλονητοσύνη τῶν συνανθρώπων τους οὔτε τότε ἦταν εὐκόλο, οὔτε σήμερα εἶναι ἐφικτὸ νὰ ἐξακριβωθεῖ. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἂν μεγάλο μέρος τῶν ἐπαιτούμενων ψευδοῦσαν, παραμένει ἀδιαμφισβήτητο τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τοὺς συγχρόνους τους οἱ ἱστορίες τους θεωροῦνταν συνθησάστατα ἀληθινές, ἐπειδὴ τὰ ὅσα ἐπικαλοῦνταν ἀντιπροσώπευαν γνωστὲς, καθημερινὲς ἱστορίες, δράματα ἀτομικά, οἰκογενειακά καὶ κοινωνικά ποῦ ἀποτελοῦσαν μιὰ πραγματικότητα ποῦ ὅλοι ἀναγνώριζαν.

Οἱ ζητεῖες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν τὴ διάδοσιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποδοδεξιμένη ἀποδοτικότητα τους χωρὶς δύο προφανεῖς παράγοντες: ἀφενὸς μὲν τὴ βαθιὰ θρησκευτικὴ πίστις τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ἀποτελοῦσε τὸν βασικὸ ἄξονα τῆς ζωῆς τους, καὶ τὴ συνακόλουθη προσήλωσή τους στὴν Ἐκκλησίαν, ἀφετέρου δὲ τὴν ἀνιδιοτελεῖ φιλαλληλία πρὸς τοὺς συνανθρώπους τους ποῦ τοὺς ἔκανε νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὰ δικά τους πολλαπλὰ καὶ πιεστικά προβλήματα. Ἡ φιλονητοσύνη καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ὡς χριστιανικὲς ἀρετές, τὴν ἀσκήσιν τῶν ὁποίων συνιστοῦσαν οὕτως ἢ ἄλλως στίς «ἀπανταχοῦσες» τους οἱ ἀρχιερεῖς, ἔβρισκαν ἀνταπόκρισιν σὲ πλούσιους καὶ φτωχοὺς ποῦ προσέφεραν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ζητιάνων, συχνότατα καὶ ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους. Ἡ συχνὴ ἐκμετάλλευσή των ζητειῶν γιὰ ἰδιοτελεῖ σκοποὺς ἀπὸ τοὺς ἐπιτήδειους ποῦ ἐπιδείκνυαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἰδιαίτερη ἱκανότητα καὶ ἐφευρετικότητα στὴν ἐκμετάλλευσή των εὐγενέστερων συναισθημάτων τῶν συνανθρώπων τους δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ φαινόμενο τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ πρόκειται, δυστυχῶς, γιὰ φαινόμενο διαχρονικὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο ἡ ἀνθρωπότητα δὲν ἔχει καταφέρει νὰ ἀπαλλαγεῖ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1 Κώστας Αγγελάκος
ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΟΔΙΟΡΙΣΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΤΡΟΠΟ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
- 15 Ήλιος Αντωνόπουλος
ΠΑΝΤΑ ΑΤΕΛΗ, ΚΑΙ ΑΘΛΙΑ ΚΑΙ ΑΧΡΗΣΤΑ.
ΚΩΔΙΞ ΠΑΡΑΒΙΣΙΝΟΣ ΓΡΑΕCUS 36 (14ος-15ος ΑΙ.)
ΓΡΑΦΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΟΥΜΕΝΑ
- 43 Βάιος Βαϊόπουλος
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΙΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ:
ΑΛΛΙΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
- 59 Ήλιος Γιαρένης
ΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΡ. 20 ΤΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. ΕΝΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΜΕΝΟ ΚΑΙ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ
- 75 Αθανάσιος Αγγ. Ευσταθίου
Ο ΚΩΔΙΚΑΣ 1066 ΤΗΣ ΕΒΕ
(ΠΡΟΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΟΥΣΙΚΟΥ)
ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
- 125 Σοφία Λαΐου
ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΒΑΚΟΥΦΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ,
15ος-16ος ΑΙΩΝΑΣ
- 151 Ευδοκία Ολυμπέτου
ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΧΩΡΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΣΚΑΛΑ
Παρατηρήσεις για τη διαμόρφωση μιας νησιώτικης πόλης
- 181 Θεοδόσης Πυλαρινός
MULTUM IN PARVO: ΑΠΟ ΤΟ -ΠΙΣΤΟΜΑΙ-
ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤ. ΘΕΟΤΟΚΗ
ΣΤΗΝ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΛΗΨΗ ΤΟΥ -ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ-
ΤΟΥ Ι.Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
- 193 Ήλιος Κ. Σβέρκος
ΑΡΗΛΛΟΣΚΥΤΑ?

- 203 Κώστας Σμπόνιας
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ:
ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΙΩΝ
- 225 Έλενη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη
ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ
- 247 Έλενη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη
ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΖΗΤΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
- 295 Δημήτρης Τσουγκαράκης
Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΣΤΟ ΛΕΙΒΑΔΑ ΣΕΛΙΝΟΥ
- 303 Τζελίνα Χαρλαώτη
ΜΕΓΙΣΤΑΝΕΣ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ:
Ο ΟΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΒΑΛΛΙΑΝΟΥ

ISSN: 1791-289X